ئـەمن پرسـیم، چـونکە لـەو کاتـە گـەنجێکی ڕۆشـنبیری ئەلازیـزی لـە لامـان ڕاوەسـتابوو و تەماشـای ئـەوم کـردو گـوتم..! هـەر چـەندە دانیشـتوانی ئەلازیـز بەرەگەز کوردن، بەڵام ڕژێم باوەڕی وایە کە بوونەتە تورک:

- نەخێر: چونکە گازی لە بەر ئەو سێ شتە لە دانیشتوانی ئەلازیز دڵگیر بووە:

١- لـە سـەردەمی نـاکۆکی کـاتێ پارێـزگاری کۆنـی ئەنقـەرە عـەبدول قـادر هەڵواسرا.

٢- شۆڕشی شێخ سەعید تاوەکو ئەلازیز بڵاوبۆوە و هاوکارییان لەگەڵ شێخ کردبوو.

٣- بەسـەدان کچ و ئافرەتیان لە ئەرمەنییان داخوازی کردووە و خوێنی ئەرمەنی لەگەڵ خوێنی کورد تێکەڵ بووە.

ئـەوجا لێـرە کۆتاییمان بـە وتووێژەکـە هێـناو ناچـار بووین لاپەڕەکە وەربگێڕین، چـونکە خـاوەن ئیـش و کـار هاتـنە ژوورەکـەوە. بـەم شـێوەیە بـە نـائومێدی و دڵشکاوییەوە گەڕامەوە دێیەکەم و زۆریش پەست بووم.

ئەو ڕێگا چارەیەی

سەبارەت بە ناسکیی کێشەکەوە دامنابوو

هـەروەکو لەپێشـدا باسم کرد لەبەر ناسکیی کێشەکە بەناچاری لە زۆر شت ورد بوومەوە.

١- لە وڵات بچمە دەرێ و پەناگەندەی یەك لە وڵاتەکانی ئەورووپی ببم.

٢- لـەناو وڵاتـی خۆمـدا بمێـنمەوە و بـۆ بەدیهێنانی مافی نەتەوایەتی تێ بکۆشـم و بـۆ کـاتی پێویسـتی، هـەروەکو هـەزاران هـاوڕەگی خۆم، لەمەیدانی جەنگدا بەسەر بەرزی بمرم.

ئـەوجا لـەدەروونی خۆمـدا سوێندم خواردو پەیمانم دا کە لەسەر بڕیاری دواییم بمێـنمەوە. بـۆ ئـەوەی گـەڕانی خۆم بەرانبەر بە یاسا داپۆشم. بەچاکم زانی بچمە سـیواس. ڕەخـنە لـە بـڕیاری پاشملـەی لـە سـێدارەدانی خـۆم بگرم، بەو شێوەیە دەشـتوانم بـەناو خێـڵەکاندا تێـپەڕم و سـەرۆکەکان ببینم، لەبەر ئەوە سەید ڕەزام

لەو تەگبیرە ئاگادار کردەوەو بەسواری ئەسپ بەناو هۆزەکاندا بۆ سیواس کەوتمە ڕێگا.

بەپێی دژایەتی کردنی ڕژێمی تورکیاو تێکۆشین بۆ مافی نیشتمانی، منیش وەکو زۆر کەسی دیکە لە ئاسایش ژمارەی تاوانباریم بۆ داندرابوو. ژمارەشم (٢٣) بوو لە ئاسایشی تورکی و بە توندی لەژێر چاودێریی پۆلیسدا بووم.

هەرچەندە دەمزانی ئەگەر لەهیکەوە بچمە ناو خێڵەکان، ئەوا چالاکیم دەزاندرێ لەلای ڕژێم، لەبەر ئەوە کەس نەزان، ئاگاداری هیچ فەرمانبەرێکم نەکردەوەو تاکە سوارێکم بەگەڵ خۆم دابوو لە ئەلازیز دەرچووم و بەرەو سیواس بەڕێ کەوتم.

ڕۆژی یەکەم لەگوندی دەنیزلی **سەربە مەعدەنی – گەبەن** لەماڵی خێزانێکی کوردی ولاتپەروەر میوان بووم. ڕۆژی پاشتر چوومە گوندی **شۆتیك** لەدامێنی شاخەکانی **پەما** و لە ناوەڕاستی خێڵەکانی **ئاتمە**، لێرەدا یەك لەسەرۆك خێڵەکان، **خلوسی بەگم** دیت و هەروەها خۆم گەیاندە خێڵەکانی **پەرچیکان** لەسەر شاخەکانی زەرد. لەپاش سەردانی کردنی ئەو خێڵانەی لەدامێنی چیایەکانی **دیڤریگی و دومورجە** دەژین، پێنج ڕۆژ لەناوچەی **چام شەیخی** مامەوەو ڕێگاو شوێن و پڕوپاگەندەی پێویستم کردو بەرێگای **کۆچ هیسار** دا چوومەوە سیواس.

چوار ڕۆژ لەپاش دەرچوونم لە ئەلازیز پێشمەرگەکانی دەرسیم، دەستیان کردبوو بەچالاکی لەدژی ڕژێم، سەید ڕەزا چەند گەفێکی ڕەوانە کردبوو بۆ فەخری شێت و سەخڵەتی کردبوو، لەپێش هەموو شتێ، ناردبوویە دوای من، کەزانیبووی چوومەتە سیواس! ئەو بروسکەیەی بەنهێنی لەبۆ پارێزگاری مەلاتیا و سیواس ناردبوو:

بۆ پارێزگاریەتیی مەلاتیا وێنەیەك بۆ پارێزگاریەتیی سیواس

"دیارە کە بەیتار نوری دەرسیمی، هۆی ڕووداوەکانی کۆچکیری بووە، لەهیکەوە خۆی لەبەرچاو و پارێزگاری ئێمە بزر کردووەو بەپێی لێکۆلینەوەی خۆمان زانیومانە بۆ ناوچەی سیواس تێپەڕیوە، خەریکە لەنێوان خێڵەکانی ئەلازیز– مەلاتیا و سیواس لەدژی ڕژێم پڕۆپاگەندە دەکا. جا لەبەر هەندێ تکایە چاودێری و لێکۆلینەوەی لەگەڵدا بکەن

و بەزووترین کات ئاگادارمان بکەنەوە ".

ئەلازیز	پارێزگاری ئەلازیز

١/ئەیلول /١٩٣١	فەخری

ئەوەش دەقی بروسکەکەیە بە تورکی کە پارێزگار فەخری ناردووە:

[1]Malatya vilayetine –Suretİ sivas vilayetine: Dersimli Baytar Nuri esasen koçkiri hadisesinin amili olduğu malmdur, mumaileh ani Suertte Vilayetimizden gaybubet etmiştir. Tahkikatımıza gre sivas mıntıkasına geçtiği anlaşılmıştır .Alaziz malatya ve sivas aşiretleriyle temasta bulunarak memleket aleyhinde propaganda yapmak tasavvurunda bulunan mumeileh hakkInda tarassudat ve incelemenin Yaptırılmasİyle neticeden acilen malümat itasI mercudur .

Elaziz 1 Eylul 1931	Elaziz valisi

FAHRI

لەناوەڕاستی شاری سیواس چەند برادەرێکم دیت و جارێ ناویان ناهێنم، لەو کاتەدا ڕەخنەم لەبڕیاری پاشملەی دادگای پێشوو گرت، لەبابەت لەسێدارەدانی من. داوام کرد کە دووبارە بدرێمەوە دادگا و لە پێشملە و بەرەو ڕوو بڕیارم بۆ دەربکاتەوە، چونکە لەو سەر دەمەدا زۆر فەرمانی لێبوردن دەرچوو بوو، ماوەکی زۆر بەسەر بڕیارەکەدا تێپەڕی بوو، لەبەر هەندێ پێویست نەبوو بەپێی یاسا دووبارە بدرێمەوە دادگا و بەوشێوە وێنەیەکم لە بڕیاری لێبوردنم لەدادگا وەرگرت.

لەسیواس لەئوتێل پالاس دابەزیبووم و لە ژوورەکەی خۆم بووم، کاتێکی لەدەرکەیان دا، بەتەمابووم بڵێم وەرنە ژوورێ، دەرگا کرایەوە، منداڵێکی (١٢) دوازدە ساڵی بەژوورێ کەوت و ڕەنگ و ڕووی بە منداڵە کوردان دەچوو، بەشەرمەوە داوای شتێکی کرد کە بیدەمێ ئەوجا ئەو وتووێژەی خوارێ لەنێوانماندا دەستی پێ کرد:

لێم پرسی: کوڕم خەڵکی کوێی؟

---

(١) لێرەدا دەقی بروسکەی پارێزگاری ئەلازیز (فەخری شێت) بە تورکی نووسرایتەوە لەبەر نرخی مێژوویی.

گوتی: خەڵكی ئەرزرۆمم، گەورەم.

- چ نەتەوەیەكی..؟

- بەگم (هەستی بڕا، لەگەڵ ئەو پرسیارە منداڵەكە ڕەنگی زەرد بوو، داما).

- مەبەستم لەكامە نەتەوەی؟ توركی، كوردی، چی. .؟

- بەگم من كوردم لەبەرچی ببمە تورك. .؟ وەڵامێكی هیشك و لەسەرخۆی دامەوە.

- بەڵێ، بەرخم من نەمگوتووە توركی، بەس پرسیم. .!

بەچكە كورد چاوی پڕ فرمێسك بوو، ملی شۆڕ كردو پەنجەكانی بە تووڕەیی دەجووڵاندەوە، هەروەكو شتێكی لە دڵی خۆی شاردبێتەوەو بەدەری نەیێخی یان هەستی بە ناخۆشییەك كردبێ و پێم نەڵێ، وا دەهاتە بەر چاوم و تێگەیشتم كە لە دەروونی خۆی وتووێژێ لەگەڵ هەستی پیرۆزی ڕەگەزی خۆی دەكا، ئەو منداڵە بێ شەنسە.

- پرسیم: دایكت، باوكت هەیە؟ هەناسەی گیرا هەروەكو شتێكی گرانی لەسەر سینگ بێت، بەدەنگێكی كەرخ! گوتی:

- دایكم هەیە، باوكیشم توركەكان كوشتیان.

- كوڕم كەینێ باوكتیان كوشت. .؟

- ئاخ بەگم، باوكم بەبیر مەینەوە، برینم مەكولێنەوە، مەم گریێنە.

- ژیانی خۆتان، واتە خواردن و جێگا چۆن دابین دەكەن؟

- من كار دەكەم و دایكم لەماڵان جلك و تەختە دەشوا.

- كرێی خانو دەدەن؟

- نەخێر! لەژووری دراوسێیەكی كورد دادەنیشین.

- كوردی دەزانی. .؟ (گفتوگۆمان تا ئێستا بەتوركییە)

- زوبانی دایكم نەزانم.؟ پشووی هەڵمابوو.

- بۆچی كەم توركی دەزانی؟ لەبەرچی فێری نابی. .؟ بەكوردی لێم پرسی! ئەویش هەر بە كوردی وەڵامی منی دایەوە.

- بەگم ئەو زوبانە پەیوەندیی بەمنەوە نییە. زوبانی دایکم کوردییە.
- دەخوێنی. .؟
- نەخێر
- لەبەرچی ناخوێنی. .؟
- من کەسم نییە و دەستم کورتە و پارەم نییە پێی بخوێنم.
- هەتیوخانە نییە. .؟
- دایکم زۆر پاڕاوەو تکای لێ کردن، ئەمنیان وەرنەگرت، چونکە کوردم ، یەك دوو ڕۆژیش چوومە قوتابخانەو کەوتنە دوام بەچکە کورد، بەچکە کورد، ئەمنیان دەرکرد.
- ئەتو دڵگیر بووی لەو کردەوەیان. .؟ لەبەر ئەو ڕووداوە گریای؟
- لەبەرچی بگریم، لەپاش مردنی باوکم من چۆن دەبمە تورك. .؟
- بەرخم تۆ دەزانی نەتەوەی من چییە.؟ وا بەسەربەستی لەگەڵم دەدوێی. .؟
- تۆ کوردی. .!
- بەچی دەیزانی. .؟
- چونکە کوردی دەزانی. .
- لێرەدا میوانێکی وڵاتپەروەر هاتە ژووری، چاوی پڕشنگی بەچکە کوردی زیرەکم ماچ کردو، خەرجییەکم پێی داو بەڕێم کرد.
- ئەو شەوە لەگەڵ برادەرەکە بەقسەکردن ڕامان بوارد، ڕۆژی پاشتر لەژوورەکەی خۆم دانیشتبووم، بەچکە کوردی جاران لە کەلێنی دەرگاوە تەماشای ژووریی دەکردو تێی گەیاندم کە دەیەوێ شتێکم پێ بڵێ. هێنامە ژووری و لێم پرسی لەبەرچی وا پەشۆکاوی. .؟
- خێرە، بەگم هاتوم لەبابەت کردەوەیەك ئاگادارت بکەمەوە، چونکە قەرزێکی کوردایەتییە لەسەر شانم.
- چییە کوڕم؟ ئەو کارەی تۆ دەیکەی لەراستە من دەبێ زۆر گرنگ بێ، چونکە تۆ هەستێکی بەرزت هەیەو ڕۆڵەی نەتەوەیەکی سەربەرزی، هەر بەو

بۆنەشەوە دوێنێکە نەشم پرسی ناوت چییە.؟ لەبیرم کردبوو.

- ناوم شێرۆیە.
- کوڕم بەڕاستی تۆ شێری بڵێ بزانم چییە؟.
- بەگم، من چەند ڕۆژ لەمەوبەر تۆم لەبازێڕی دەدیت و لەسەر شەقامەکان پیاسەت دەکرد، چونکە خوێنم بۆ تۆ دەبزوێ، چاودێریی تۆم دەکرد، هەموو ڕۆژێ دەم دیت سیخوڕ و پۆلیسی نهێنی بەدوای تۆوەن، دوێنێکە نەمدەویست پێت بڵێم، بەڵام کە بۆ دایکم گێڕاوە، فەرمانی پێ کردم ئێستاکە بێم هۆشیارت بکەمەوە، ئیتر وا فەرمانی دایکم بەجێ دەهێنم.
- کوڕم سیخوڕ چییە؟ بۆچی چاودێری من دەکا. .؟
- سیخوڕ چاودێریی کوردان دەکا و حەیدەر بەگی کوڕی مستەفا پاشای کۆچکێری لێرەیە، هەردەم لە دەوری ئەویش پۆلیس دەسووڕێن. خۆم دەیان بینم، ئێستاکە لەقاوەخانەکەی خوارێ دانیشتون.
- پیشانم دەدەی. .؟
- بەڵێ پیشانت دەدەم.؟

هەر ئەو دەمە پێکەوە هاتینە دەرێ، بەرەو شەقامەکە چووین، دوو کەسی دیکە لە ئوتێلەکە دەرچوون و چاودێریی ئێمەیان دەکرد، من لەلای جغارە فرۆشێ ڕاوەستام و بەچکە کوردیش چووە ناو قاوەخانەکە و هاتەوە دەرێ، بەچاو قووچان، منی تێ گەیاند کە ئەوانەی بەلای مندا تێدەپەڕن، سیخوڕن.

ئەو بەچکە کوردەی خاکی بەرزی ئەرزڕوم، خزمەتێکی گەورەی کردم، چونکە کە بە نهێنی لە دوای شوێنی منەوەن، ئیتر بەپێی ئەوە دەجووڵامەوەو بەپێویستم زانی کە بگەڕێمەوە ئەلازیز.

سەردانەکەم بۆ سیواس بیست و یەك ڕۆژی خایاند، ڕاست بەڕاستی ڕۆژئاوای کێوەکانی **کەرەبال**، لە شارۆچکەی **یەللیجە** و ناوچەی **کانگالی**، بە گەلی **چەپووتلودا** تێپەڕیم، لەوناوە زۆر پیاوی گرنگ هەبوون و ئەوانیشم دیتن، هەر بۆیەکە ئەو ڕێگایەم گرتبوو کە پێیدا بچمە شاری مەلاتیا. لە وێوە بەرەو گەلی **یالنزسوغوت** دەڕۆیشتم، لەو کاتەدا، مەفرەزەکانی پۆلیسی ناوچەکانی زارا،

دیڤریگی و کانگال لەگەڵ کارگێڕی شارۆچکەی کۆچ هیسار – جەلالی لە دوای شوونی من بوون و هیچ ئاگاشم لێ نەبوون.

کاتێ لە ڕێچکەی تەسکی گەلی یالنزسوغوت تێدەپەڕین، ئەو پیاوەی لەگەڵمدا بوو گوتی:

بەگم مەفرەزەیەکی پۆلیس بە دوامانەوەیە، تەماشای پشتە خۆمان کردو نەختێکی دیکەش ڕۆیشتین دەستەیەکی دیکەش پێشی لێ گرتین، سەرۆکی دەستەی پۆلیس ئەفسەرێ بوو، کلاوێکی چەرکەسی لەسەرە خۆی نابوو لەپێش هەموو شتێك پرسی:

- تۆ کێی. .؟
- بەیتار نوری. . !
- بەیتار نوری بەگ دەرسیمی تۆی. .؟
- بەڵێ منم
- کەواتە بفەرموون، ڕێگای بە من پیشان داو گوتییە ئەو دەستە پۆلیسەی کەلەدواوە دەهات بەڵێ بەڵێ خۆیەتی، ئەوجا سەرۆکی هەردوو مەفرەزەکە کشانەوەو (١٠) دە چرکەیەك لەگەڵ یەك قسەیان کردو لەپاشدا سەرۆکی پۆلیسی دیڤریگی لەگەڵ هاوڕێیەکانی گەڕانەوە دواوە. لەگەڵ سەرۆکی پۆلیس کە لەپێشدا باسم کرد چەند هەنگاوێ چووینە پێش و گوتی: ڕاوەستە لێرەدا کارێکمان پێت هەیە، کە گوتی ئێمەش هەڵوەستەمان کرد، پۆلیسەکان سێ سێ و پێنچ پێنچ دەوری ئێمەیان دا، هەروەکو هێرش کردن لوولەی تفەنگیان لە من و پیاوەکەم کردو چاوەڕێی فەرمان بوون، هەروەکو یەکێ بدەنە بەر رستەی تفەنگان وا خۆیان سازدا، سەرکردەی پۆلیس فەرمانی دانێ و دەم بە دەم و بەبێ هەستی بەیەکدییان دەگوت، تاوەکو یەك بەیەك تێگەیشتن و ئەوجا هاتە لای من.

لێم پرسی: جەنابی سەرکردە، لێرەدا چمان لێدەکەن. .؟ ئەگەر فەرمانێ بەجێ دەگەیەنی هیچ نەبێ: لەشارێك، ناوچەیەك، شارۆچکەیەك یان لە ناوەڕاستی دێیەك دەمەوێ بەجێ بهێنرێت. خۆ ئەگەر لەو ڕێگایەدا لەناو دارستان و شاخان

تەگبیری جێبەجێ کردنی سزامان بکرێ، ئەوا زۆر پێی سەربەرزم.

- نوری بەگ سەهووی، تکا دەکەم خۆت تێك مەدە، بەناوی سەرکردەیەکی پۆلیسی تورکەوە بەدیهێنانی ئەو کارە بەمن ڕاسپاردراوە کە من تۆ دەست بەسەر بکەم و لەکوێ تۆشم گرت بتپشکنم، ئەوجا ئێستاکە ئەو فەرمانەم لەدەستەو جێبەجێی دەکەم، لەیاسای کۆماری تورکیا مەترسە.

- هەر پارچە کاغەزێك هەر چەندە بچووك بێ، لەلات هەبێ نەکەی بیدڕێنی و فڕەیان بدەی، لەبەرئەوە فەرمانم داوە بە پۆلیسەکان زۆر ئاگادار بن، ئیتر ئومێدەوارم کە شتی وات لەلا نەبێ، تاکە پارچە کاغەزێکی وات لەلا هەبێ، فڕێدان و لەناو بردنی لە ڕەوشتی ناسکی ئێوە ناوەشێتەوە، خۆ ئەگەر کاغەزی وا نهێنی لەلاتان بدۆزرێتەوە، واچاکە باوەڕیتان بە یاسای کۆماری هەبێ.

- پێم گوت کەوایە دەتوانی بمپشکنی. .!

- پرسی چەند پارەتان هەیە. .؟

- (١٠٠) سەد لیرەم لەلا ماوە، چونکە لەسیواسەوە ڕا دێم. ئەویش گوتی: پارێزگار سولەیمان سامی بەگ، بەتەلەفۆن ڕایگەیاندووەو دەڵێن کوردەکان پازدە هەزار لیرەیان بۆ تۆ کۆکردۆتەوە، منیش سەرم سوڕما، سەد لیرەکەی پێم بوو لەگەڵ (١٧٣) پارچە کاغەز کە لەلام بوو هەمووم دایە دەستی، ئەوجا لە تەوقی سەرمانەوە تاوەکو بنی پێمان، من و ئەحمەدیان پشکنی و کەمێ خۆڵ (گل) لە دەسماڵێکدابوو لەکن ئەحمەد دۆزراوە. لێیان پرسی ئەو خۆڵە چییە؟ " هەرچەندی بۆیانی روون کردەوە کە بە فەرمانی هاوسەری من لەسەر گۆڕی خەزوورم هێناویەتی و بۆ تفەڕك بۆ هاوسەری خۆی دەباتەوە، بەڵام خۆڵەکەش لەگەڵ پارەکە و کاغەزەکان چووە ناو دۆسیەکە" هەروەها دەمانچەکانی لامان بوون ئەوانیشیان لێ وەرگرتین.

- ئەو شەوە لەزیندانی شارۆچکەی یەللیجە مامەوە، ڕۆژی پاشتر رەوانەی ناوچەی کانگال کرام و خرامە زیندان و هاتن و چوونم لێ قەدەغە کراو لەهۆڵێکی سارد، شەوم بردە سەرو سەر لەبەیانی ئەمنیان بردە ژووری

داواکاری گشتی.

لێرەدا دەستەیەك بۆ لێکۆڵینەوە دامەزرابوو کە لەوانە پێك هاتبوون:

سەرنووسەر، لێپرسراوی ناوچە (قایمقام) و کارگێڕی پۆلیس ئەوانە دانیشتبوون و چاوەڕێی ئێمەی دەست بەسەریان دەکرد بۆ لێکۆڵینەوە، هەر لەو دەمە دەستیان پێ کرد، کاغەزەکانی منیان دەپشکنی، کەدیتم لەپارچە کاغەزێ ورد ببوونەوە، لێم پرسین ئەوە چیە؟

- گوتیان ئەمانەن:

١) کەرگا نابێتە بولبول

٢) گوفتەکانی سەید رەزا

٣) خۆڵەکەی ناو دەسترەکە لە چیەوە هاتووە.

٤) سەر لەنوێ دەست پێ کردنەوەی چالاکییەکانی چەتەکانی دەرسیم.

٥) تۆپە هاوێژراوەکانی دەرسیمی: ناوی پارچە شیعرێکە گوتیان. ئەمنیشیان وا تێگەیاند ئەگەر ئەو بوختانەی سەرەوە روون بکەمەوە بۆ پارێزگار، سولەیمان سامی بەگ، کەوا لەسەر تەلەفۆن دانیشتووە، بێگومان سەربەستم دەکاو ئەوهاش ئەمنیان تێگەیاند.

ئەو شەوە سەرمام ببوو و نەخۆش کەوتم و دیسان ئەمنیان بردەوە زیندانەکە، هەندە سارد بوو دارو بەردی بەستابوو، ئەو شەویش لەسەر بەردی ساردو رەق رامبوارد. بە هەر جۆرێ بێ ڕۆژم کردەوە، بەڵام لە دەروونمەوە هەستێکی زۆر سەیر دایگرتم، چونکە ئەو ئەزیەتەی ئەو شەوە دیتبووم، تێمی گەیاند کە هاوبەشی ئازاری کوردایەتیم بەگیانی خۆم کردووە.

ڕۆژی پاشتر دەست بە زنجیرو کەلەبچەوە سواری پشتی ئەسپی خۆم کرام و بۆ ڕێگای سیواس بەڕێ کرام و پازدە پۆلیس بۆ پاسەوانی بەگەڵم کەوتن، لەرێگاشدا زریانی بەفر هەڵیکرد، ئەسپەکەم نەیدەتوانی بڕواو پێی دەخزی و منیش کۆت و بازنەم لەدەستی کرابوو خۆم لەسەر پشتی ئەسپ پێ ڕانەدەگیراو یادی بەربوونەوەی ئەو کاتەم لەسەر بەفر تاکو ئەوڕۆکەش هەر لەبیر نەکردووە.

بەهەر شێوەیەك بێ گەیشتینە ئولاش و کوردە ئاوارەبووەکانی ئەوێ،

دەورەیان لێداین، دەردی دڵی خۆیان هەڵڕێشت و گەلێ دڵی ئەوانم داوە هەر لەو هەلەش ئەوەی لەلام بوو لە دژی رژێم بۆیانم هەڵڕێشت.

بەو شێوەیە لە سیواس نزیك بووینەوە، سەرکردەی دەستەی پۆلیسەکان، هەروەکو دیلێکی لە سنووری شەڕدا گرتبێ بە هەراو هۆریا ئێمەی دەبردە ناو شارەکەوە، چونکە زۆر هەوەستی بە خۆی دەهات. خەڵکەکە هاتبوونە دەرێ و دیسان کوردێکی قوربانی هات. . بەخۆم گوێم لێ بوو، وایان دەگوت.

ئێمەیان بردە پێش سەرکردەی پۆلیس کە بەسەرو سیما بە عەرەبان دەچوو، ناوی سدقی بەگ بوو، بە ناسکی ئەمنی وەرگرتەوەو گوتی: دەرچوونم لە ئەلازیز بەبێ ئاگاداری رژێم ڕاست نەبووە، جێگای بەمن پیشان دا کە دابنیشم و فەرمووی قاوەیەکم بۆ بێنن، تێگەیشتم کە دەیەوێ بمپارێزێ و بەرم بدا، بەلاّم پێشی نەدەکرا. زۆر باش دەمزانی و سوپاسم کرد لەبابەت چاکەی مرۆڤایەتی کە لە راستەمنی کرد، لەگەڵ کاغەزەکانم، رەوانەی لای داواکاری گشتی کرام.

جێگری داواکاری گشتی فەرمانی دابوو کەمن لەژوورێکی بەتەنها دابنێن و کەس نەیەتە لام، تاوەکو قسەکانم لێ وەردەگرن. ناویشی گەنی بەگ بوو. ئەو پیاوە هەولّی دەدا نەختێ دڵم خۆش بکا، لەپێش هەموو شتێ لە نوێنەری کۆنی دەرسیم، حەسەن خەیری پرسی، لەسەر وتەکانی سەید رەزا کەرگا نابێتە بولبول* زۆر راوەستان و پرسیارو وەلاّم زۆری خایاند. ئاگادار بووم ئەو شەوە کۆتا نابێ، لەبەر هەندێ دووبارە رەوانەی زیندانەکە کرامەوە. رۆژی پاشتر دیسان بانگی منیان کردەوە بۆ پریسارو وەلاّم و لە ژووری کارگێڕی پۆلیس ئەو پیاوانە ئامادە بوون:

١) گەنی بەگ: داواکاری گشتی

٢) سەرنووسەر

٣) کارگێڕی پۆلیس

لێرەدا گەنی بەگ بە کارگێڕی پۆلیسی گوت: چیدیکە پێویست ناکا، خۆی ئامادە بێ و رۆیشت، لەو قسانەی تێگەیشتم کە باوەڕ بە گەنی بەگ ناکەن چونکە خۆی کوردە، وا دیار بوو پارێزگار سولەیمان سامی، دەستی خستبووە سەر

لێکۆڵینەوەکە. کارگێڕی پۆلیس دیسان پرسی: " کارگا نابێتە بولبول" نیشانەی چییە و وەڵامم دایەوە.

کارگێرەکە هێشتا رستەی قسەکانی نەپسابۆوە:

تکا دەکەم نوری بەگ هەندە خۆت ناسك پیشان مەدە، تۆ پارتیزانی لە ساڵی (١٩٢٠)ی زایینی لەشاری سیواس رۆژنامەیەك دەردەچوو تێیدا بلاوکرابۆوە "بەیتار نوری دەرسیمی بەناوی چەتەی جیهانگیر رێکخراوێکی دامەزراندووە لەنێوان خێڵەکاندا، بەپێی ئەو لێکۆڵینەوەیەی کردوومانە لەبابەت چالاکیی ئەو کاتت، بەراستی پیشان دەدا. منیش پێم گوت: ناتوانم ئەو باوەڕەتان بگۆڕم، چی دەتانەوێ سەبارەت بەمن، بیکەن، ئەگەر شتەك هەبێ بڵێم نەخێر، ئەویش ئەوەیە" خۆتان بە دوور دەخەن لەو نیازەی مەبەستتانە لەبەر ئەوەیە دڵگیرم.

گوتی: نامەوێ دڵگیر بی، لەبەر ئەوەی دەرسیمی پەیوەندییان زۆرە بە رەگەز و خێزان و پیاوەتی، وا دیارە لەدژی رژێمی کۆماری ـن، لەبەر ئەوەش پەیوەندییان بە خانەدانەکانی پاشایەتییەوە هەیەو دەیانەوێ زیندوو ببنەوە.

دەرسیمییان هیچ خۆشەویستییەکیان لەراست خانەدانانی پاشایەتی نییە، چونکە لەسایەی خراپیی رێڕەوی ئەو خانەدانانەدا، دەرسیم زۆر کارەساتی ناڕەوای بەسەردا هاتووە.

لەجێگای دانیشتنی خۆت، سروودێکی دەست خەتی خۆت لەسەر دەرسیم هەڵبەستراوەو داوتە بە گەنجێکی تورك؟

بەڵێ خۆی کورد بوو، کوردیی نەدەزانی، یەکێ بوو لەدێی شاهین لەسەر داخوازیی خۆی سروودی دەرسیمم بۆ نووسییەوەو دامە دەستی، ئەو سروودە لە بنەڕەتەوە کوردییەو سەبارەت بەو کەسانە کراوەتە تورکی، چونکە خۆیان کوردن و کوردییان لەبیر کردووە، یان هیچ نازانن. لە دەوروبەری شارەکانی ئەلازیز و مەلاتیا کەس نییە ئەو سروودەی نەبیستبێ، لەبەر ئەوەش بەنیازێکی پاك نووسیومەو داومەتە ئەو گەنجە.

پرسیار کردن چیدیکە درێژەی پێ نەدراو گەڕاندمیانەوە بەندیخانە.

کاتیش هاتووە، سروودی دەرسیمی، وا بەگرنگی لێیان دەکۆڵییەوە، لە

تورکییەوە بکەمە کوردی کە لە خوارێ نووسراوە:

(تۆپەکانی دەرسیمی هاوێشتراو)

هەستی دەروون: با بگەڕێین چیای دەرسیمی
چەند ولاّتێکی خۆشە هەواری دەرسیمی
تێر سەیران بکەین لەسولّتان دەرسیمی
چەند خۆشە بۆنی کولیك و گولّی دەرسیمی
گەلێك پاشایان هاتنە جیهانە
بۆ داگیر کردن کەوتنە گومانە
هەر یەکە بە جۆرێك کەوتنە لایانە
پێیان دانەمرکا ئاگری دەرسیمی
ولاّتی شێرانە و ڕێوی ناچێتێ
نەهێن و ڕاستە خراپی ناچێتێ
باخچەی کوردستان زۆردار ناچێتێ
شوێنی خۆیانە ڕێگای دەرسیمێ
ولاّتی کوردان کێ هەیە بیگاتێ؟
دەچێتە هاواری ڕۆڵەی دەیگاتێ
بروسك ئاسایی هەڵمەت دەباتێ
پیسی لادەبا لافاوی دەرسیمێ
پیاوی ئازاد و شێری هەڵدەگرن
بۆ هەموو کوردستان یاریدە بەرن
حەفت دەوڵەت لە ترسان خۆ پارێزەرن
پەنای بەخودایە بەچکەی دەرسیمێ

خێڵەکان مەردن لە ڕێگای مافی
چیاکەی مونزور وەك قیبلەگاهی
دەڵێن (توژیکە[1]) پادشای ئەوێ
تۆپان ئاگرەدەن لەڕێبازی دەرسیمێ
ئەحمەدی کوردی باپیرەی تاقی
یادی شێخ حەسەن بو داواکاری
سوپاسی بوە ڕاست داخوازییەکانی
لەهەموان بەرزترە وڵاتی دەرسیمێ

عەلی شێر

گیانێکم لە گیراوەکانی زیندانەکە بوو، چونکە بەشی زۆریان کورد بوون و بە دەرکەوانەکاندا یاریدەیان بۆ دەناردم. لەو کاتەدا داواکاری گشتی گەنی بەگ منی بانگ کرد، بۆ پرسیار لێکردن. بەو شەوە کەلەپچەیان لەدەستم کردەوە کارگێڕی بەندیخانە، فەهمی–یش لەگەڵم هات و بۆ لێپرسین چووم، تەنها بۆ دواندنی ئەو پیاوە گوتم: "ئەوشۆکە هەوا زۆر ساردە" سەبارەت بەو وردە قسانەم فەهمی لێم بەقسەهات و گوتی: " ئێ، ئێ، بڕۆ، بڕۆ " ئیتر هیچ شتەکت بەجێ نەهێشت، دەستت پێکرد تێکەڵی کاری خواش ببی"!.

کەچوومە پێش گەنی بەگ بۆ دڵ دانەوەی من بە کارگێڕی زیندانەکەی گوت، لەمەوپاش بەبێ کەلەپچە بیهێننە لای من، لەپاشان فەهمی و پۆلیسەکانی رەوانەی دەرەوە کردو منیش هەستم پێکرد کە وتووێژێکی تایبەتیم لەگەڵدا دەکا.

گەنی بەگ بەزمانێکی لووس، منی ئاگادار کرەوە کە لە ئەلازیزیشماڵەکەم پشکنراوەو چەند پارچە چەك و کۆمەڵێ کوتە کاغەزیان دەست کەوتووە، هەروەها گوتی: هەر کاتێ لێکۆڵینەوەی کاغەزەکان کۆتایی پێ بێ، ئەوجا دەمنێرێتەوە ئەلازیز و هەروەها چاوەڕێی چەند شتێکی تایبەتییە، لەلایەن

(١) تاوەکو سالّی (١٩٣٨)ز تاکە سەربازێکی تورك پێی لەسەر خاکی چیای توژیك (تیژك) دانەنابوو، هەروەکو لە پێشدا دیاری کراوە.

وەزارەتی ناوخۆوە بۆی ڕوون بکرێتەوە، ئیتر بەم جۆرە منی ئاگادار کردەوە.

منیان رەوانەی ئەلازیز کردەوە، لەژووری داواکاری گشتی و بەئامادەبوونی یاریدەدەری پارێزگار، دیسان دەستیان پێ کردەوە، هەر لەو کاتیش ماڵەکەمیان لەئەلازیز دیسان پشکنی بوو و چەند پەڕە کاغەزێکیان بەدەست کەوتبوو، هەندێکیان زۆر کۆن بوون" نووسراوی باوکم بوون کە بۆ منی ڕەوانە کردبوو، لەو کاتەی کە لە ئەستەنبوڵ قوتابی بووم و دەمخوێندو سەبارەت بەئەندامانی کۆمەڵەی خۆیبوون و **نەجیب ئاغای هیلی** کەوتمە بەر ئەندازەی زۆر پرسیاران.

هەر زانیارییەکی بەدەستیان کەوتبوو لەئەنجامی لێکۆڵینەوەکە، دابوویانە وەزارەتی ناوخۆو وێنەکیش بۆ دەستەی لێکۆڵەرەوەی گشتیی ئاسایش رەوانە کرابوو.

لەبەر ئەوەی سەید رەزا زۆر پێگیری لەسەر بەردانم دەکرد دەستەی لێکۆڵینەوەی گشتی بە فەرمانێکی نهێنی، داواکاری گشتیی ئاگادار کردبۆوە، کە بەڕێگایەکی ئاسایی تایبەتی، بەرگێکی یاسایی لەبەر بکاو بەناوی بێ تاوان سەربەستم بکاو دەرسیمیش ئاگادار بکرێ.

ئەوجا وێنەی ئەو بڕیارەی لەڕاستە مـن درابوو بۆ بەردانم وا لەخوارێ دەنووسمەوە.

(گومان لێکراو، بەیتار نوری درەسیمی، گوایا لەگەڵ خێڵەکانی نێوان: ئەلازیز، سیواس و کانگال کۆبوونەوەی کردووە بە نیازی تیخ – تیخە دانیان لەدژی رژێم، لەکۆتایی لێکۆلێنەوەدا لەبابەت گوناهبارییەوە هیچ شتێ نەکەوتە دەست، لەبەر هەندێ بڕیار درا جێگای تاوانی تێدا نییە).

٣٠/کانونی١/١٩٣١ز داواکاری گشتی

ئەلازیز

دەقی بڕیاری بەردانی بەیتار نوری بە تورکی:[1]

(Elaziz Sivas- Kangal arasında aşirtlerle tamas ederek memleket aleyhinde propaganda yapmak keyfiyetinden maznun Dersimli Baylar

---

[1] دەقی بڕیارەکە لەسەرەوە نووسراوەتەوە بە تورکی لەبەر سەنگایی مێژوویی.

Nuri hakkında yapılam Tlehkikat neticesinde bir gna delail elde edilemiyerek takibata mahel olmadığına karar verildi).

30 / knuni evvel / 1931 Elaziz Muddei Umumisi

ئەو گیروگرفتانەی تووشم بوون

یەکەم

چووبوومەوە لە گوندەکەی خۆم دانیشتبووم، ماڵەکەمیان زۆر پشکنی بوو، هاوسەرەکەم لەترسان نەخۆش کەوتبوو، هەردەم لەژێر چاودێریی پۆلیس و ئاسایشدا بووین و نزیکترین برادەرم لێ کشابۆوەو نەدەهاتنە ئەلازیز و هەر لەو سەردەمەدا، پیاوێك کە ناوی ئیبیش زەکی بوو کەلە پێشدا ناوم هێناوە، پێشمەرگە لەئەلازیز کوشتبوویان.

پارێزگاری ئەلازیز، فەخری شێت، بڕیاری دابوو بەخۆی و هێزەکانی دیکەی ڕژێمەوە، هێرش بکاتە سەر دەرسیم، لەبەر ئەوە وەکو شێتان هەمیشە گرژو ئامادە بوو، بۆ پەلاماردانی دەرسیم، ئەو شێتە خوێنمژە، وابێزاری کردبووم، دیسان ئارەزووی چوونەوەی بۆ دەرسیم دەکرد.

لەو دەمە ئیبراهیم تالی کە لەپێشدا ناوم هێناوە هاتبووە ئەلازیز و لەماڵی حورئەمین زاوای سەرۆکی شارەوانی ئەلازیزی مێوان بوو، ڕایسپاردبوو کە دەیەوێ بمبینێ، لەبەر ئەوە منیش چوومە لای، لەپێشدا کە یاریدەری لێکۆڵینەری گشتی، قەدری پاشا کەوتە بەرانبەرم و بەخێرهاتنێکی گەرمی لێ کردم و گوتی: با پیاسەیەکی بکەین، چونکە ئیبراهیم تالی هێشتا خەوتووەو هەتا هەڵدەستی، بابچینە لای ئامیر لیوای کۆنی خانەنشین قایمقام خدر بەگی دەرسیمی ئەوجا بەوردە قسە، دەستمان بە ڕۆیشتن کرد، ئەنجامی قسان هاتەوە سەرەخۆم و گوتی پارێزگار نیازی لەڕاستەمن خراپە، گوایا تەگبیرکەر و تێکدەری دەرسیم منم، پێویستە ئەو درۆیانەی لەڕاستە من هەڵبەستراون، بۆیان روون بکەمەوە نەکو بۆمن زۆر ئاڵۆز دەبێ، هەوڵ بدەم بەهەر جۆرێ بێ سەید رەزا بدەمە دەست

رژێم، لەو قسانەدا بووین قەدری پاشا ئاخێکی درێژی هەڵکێشاو گوتی زۆر بێزارم، وا چاکە لەفەرمانبەرایەتی دەربچم و بچمە ئەوروپا بەڵکو نەختێ دەحەسێمەوە.

لەو گفتوگۆیەدا بووین، گەیشتینە نووسینگەی خدر بەگی دەرسیمی و لەپاش چاك و خۆشی کردن قسە هاتەوە سەر دەرسیم، خدر بەگ بۆ ئەوەی خۆی بەباش نیشان بدا، هەر دەمی کردەوە گوتی: " دەرسیمی لە ڕەچەڵەکیانەوە تورکن، لەو کاتە ڕۆشنبیرێکی پالویی لە نووسینگەکە بوو هەر بەخۆی وەڵامی داوەو گوتی:

دەرسیمیی کوردی بێ گەرد بووینەو نیشانم ئەوەیە ساڵەها لەمەوبەر لەژێر دەستەڵاتی رژێمی تورك بووینە، هیچ تێکەڵاویەکیان لەگەڵ تورکان پەیدا نەکردووە، ئەوجا لەدوای ئەو مشت و مڕە ناخۆشە گەڕاینەوە لای ئیبراهیم تاڵی و پارێزگار، فەخری شێت– یش لەوێ دانیشت بوو.

فەخری بەپەلە دەستی کرد بەقسە و گوتی: ئەو کەسەی پشێوی لەدەرسیم پەیدا دەکاو بوویتە هۆی گیروگرفت و هانیان دەدا لە دژی رژێم و چالاکی بۆ بەردەوام بوونی هەستی کوردایەتی دەکا، بێ شەرمانە بەملی منی داهێنا، لەپاش ئەو هەموو بوختانانە گوتی: بۆ ئەوەی ئاسایش لەناوچەکە بەردەوام بێ، پێویستە من لەئەلازیزی شاربەدەر بکرێم و ئیبراهیم تاڵی تاکو ئەو دەمەش هەر بێ دەنگ بوو، من زۆر لەسەرخۆ بووم و بە هێوری خۆم لێ دەپاراست، هیچ مشت و مڕم لەگەڵدا نەکرد، ئەوجا فەخری بەگرژی هەڵساو دەرچوو ڕۆیشت.

بەتەنها مامەوە لەگەڵ ئیبراهیم تاڵی، زۆر لەخۆم بێزار ببووم، چونکە حەفتەی جارێ ماڵەکەمیان دەکۆڵییەوەو ژیانم لێ تاڵ ببوو، تکام لەناو براو کرد کە لەلای رژێم هەوڵ بدات لەجیاتی گوندەکەی خۆم دێیەکی دیکەم بداتێ لەشارەکانی رۆژئاوای تورکیا، یاخود بەپێی کاری خۆم لەشارێکی ڕۆژئاوایی بەفەرمانبەر دابمەزرێم بەڵکو لەو جۆرە ناخۆشییانە دەردەچم، ئەوجا ئیبراهیم تالی گوتی: لەبەر ئەوەی بڕیاری لە پاشملەی لە سەردانت هەڵگیراوە دەتوانی داوای مافی ژیانیخۆت بکەی و بەخۆشی لەگەڵ پارێزگار فەخری رابوێری، بۆی بەیان کردم کە ئێستاکە هیچ یاسایەك نییە لە بابەت گۆڕینەوەی زەوییەکانت لەگەڵ زەویی دیکە لە رۆژئاوای وڵات، بەڵام بەڵێنی دامێ کە هەوڵ بدا بۆ دامەزراندنم بە

فەرمانبەرایەتی لە شارەکانی رۆژئاوای ولآت.

دووەم

لەناوەڕاستی سالّی (١٩٣٢) ی زاینیدا دیسان دەرسیم جۆشی گرتەوەو لەبەر هەر جۆرە شتێکی بەپێویستم دەزانی بچمە ئەنقەرەو داوام لە وەزارەتی کشت وکالّ کرد بەپێیکاری خۆم بە دکتۆر لە فەرمانبەرایەتی دابمەزرێم، وێنەی هەلّگیرانی بڕیاری لەسەردانم، بەگەلّ مەزبەتەکە دابوو، هەر بەو شێوەیەش لە ئەنجومەنی شورای دەولّەت داوام کردبوو.

لەو کاتەدا چەند گەنجێکی ئەلازیز بەهاندانی پارێزگار، فەخری شێت ئەو مەزبەتەیەیان، لە دژی من بۆ عیسمەت پاشا رەوانە کردبوو:

بۆ بەڕیز عیسمەت پاشا (ئەنقەرە):

١- راستە محەمەد نوری دەرسیمی بۆ بەرزکردنەوەی کوردو کوردایەتی تێدەکۆشێ و چالاکی دەکا، بۆ بلآوکردنەوەی نیازە بۆگەنییەکانی کورد کە خۆی یەکێکە لەکوردە تێکدەرەکان و لەگەلّ دامەزراندنی هێزەکانی نەتەوەییماندا بەرگی رەسمیی تورکی فڕێداو هەستی کوردایەتی، کەلە دەروونی خۆی شاردبۆوە، بە دەرخست، دانیشتوانی کۆچکیری هان دەدا چەتەیی بکەن لەپاشدا خۆی بووە سەرۆك، جا ئەو کاتە، خۆی چی کردووە لەدژی تورکان، بەرێزتان دەیزانن.

کەهێزی نەتەوییمان خۆی بەجیهان ناساند، بەیتار نوری هیچ هیوای نەماو توانی هەلّبێ و خۆی لەدەرسیم بزر بکا، بەلآم لە دەروونیەوە وازی لەهاندانی کوردان لەدژی تورکان نەهێناوە.

٢- لەجەنگی یەکەمی جیهانیدا، لەناوچەکانی دەوروبەری سیواسەوە، لەو کاتەی بەیتاری ئەو جێگایانە بووە، بەنیازی تۆلّە کردنەوە لە تورکان زۆر ولآخی بەبێ نەخۆشی لەناو بردووە، لەبەر ئەوە دادگای سەزا فەرمانی پێنج سالّ زیندان کردنی بۆ بڕیبۆوە، بەلآم لەجێ بەجێ کردنی ئەو فەرمانە، بە هەر جۆرێ بێ خۆی دەرباز کرد.

٣- هەروەکو لەسەرەوە دیاریمان کردووە، لەبەر دژایەتی کردنی ولآت، بەیەکجاری

لەفەرمانبەرایەتی رژێم دەرکرا، و بڕیاری لەسێدارەدانی درا، بەڵام سوودی لە چاکەی پڕژاوی کۆمارە گەنجەکەمان وەرگرت و بەر لێبوردن کەوت، لە وەش زیاتر لە دێی هۆلڤەنك لە شاری ئەلازیز جێنیش کرا.

بەشێوەیەکی رەسمی، خراپەی زۆر کردووە لە راست تورکان و خاوەنی چەند تاوانێکی گەورەیە، سەرباری ئەوەش هەوڵ دەدا بۆ دامەزراندنی بە فەرمانبەرایەتی بە ناوی بەیتارییەوە هەر لەبەر ئەوە هەفتەیەك لەمەوبەر، بەرەو ئەنقەرە هاتووە. ئەوجا لەبەر ئەوەی هیچ سوودی بە تورکان نەبەخشیوەو بێ لە تاوانەکانی، ئێمەشی خۆش ناوێ، تکا لە بەرێزتان دەکەین، لە فەرمانبەرایەتیی دەوڵەتە گەنجەکەمان داینەمەزرێنن. !

ئەلازیز

بەناوی گەنجەکانی تورك

نافیع و عەونی

(١٩٣٢/٧/١)ز

ئەوجا عیسمەت پاشا: ئەو دوو زمانییەی بە رێگای وەزارەتی کشت و کاڵەوە رەوانەی ئەنجومەنی شورای دەوڵەت کردبوو. ئەویش هەروەکو لە خوارێ نووسراوە، فەرمانی لەسەر دابوو:

جـ. ت. (کۆماری تورکی)

شورای دەوڵەت- دەعاوی[1]

ژمارە:٣٢-٥٠٤

ك. ٨٧٢

بە ناوی نەتەوەی تورکەوە:

پێویستی بە هەڵسەنگاندن بوو لە لایەن دائیرەی داوای شورای دەوڵەتی تایبەت بە گیروگرفت و لە پاش پشکنین:

بۆ دادگا: روون بۆتەوە کە بڕیاری لە پاشملەی لە سێدارەدانی، کاتێکی زۆری بەسەردا تێپەڕیوەو بێ ئەوەی ئاگادار بکرێ خۆی رەخنەی لە بڕیاری پێشوو گرت

---

[1] ناو ونیشانەی ئەو بڕیارە بە تورکی نووسراوە چونکە سەنگایی مێژوویی خۆی هەیە.

کە لەراست ئەو دراوەو داوایکرد دووبارە بدرێتەوە دادگاو لە پێشملە بڕیاری لەسەر بدرێتەوە، لەبەر هەندێ، بڕیاری لە پاشملەی کۆن کە لە راست ئەو درابوو رەش دەبێتەوە، هەروەها مافی یاسای گشتی لەبەر تێپەڕبوونی ئەو کاتە درێژە ئەویشی لە سەر لادەکەوێ، دووبارە نادرێتەوە دادگا.

بەلأم لە بابەت دامەزراندنی بە فەرمانبەر ئەوا لە دەستەلأتی وەزارەتی–کشت وکالٌ –دایە و لەپاش لێکۆڵینەوە لە چوار چێوەی یاسادا: ئایا هیچ تاوانێکی دیکەی لەسەر هەیە یانە نا. بە تێکڕایی لە (١٩٣٢/٧/٢٦)ز بڕیاری لە سەردرا.

مۆری تایبەتی شورای دەوڵەت

ئیتر بەناچاری گەڕامەوە ئەلازیز چونکە تێگەیشتم کە بەهیچ شێوەیەك بە فەرمانبەر دانامەزرێم.

ئیبراهیم تالی کە هاتە ئەلازیز هەموو شتێکم، تێگەیاند، ئەویش بە شێوەیەکی نیوە هەڕەشە پێی گوتم کە ئەلازیز بەجێ بێڵم و بچمە یەك لە شارەکانی رۆژئاوای تورکیاو لەوێ دابنیشم. لەو داخوازییەی ئەو وا تێگەیشتم کەدەیەوێ من بەخۆم بڕۆم! نەك دەربەدەرم بکەن. چونکە لەوانەیە ئەگەر بێتو رژێم دەرم بکا! دەرسیم تووڕە دەبێ. هەرچۆنێ بێ بڕیارم دا کەلە جێگای خۆم بمینێمەوە. چونکە ئەگەر من بەخۆم بڕۆم ئەوە ئەنجامێکی خراپی لەسەر هەستی نەتەوایەتیی دەرسیمییان دەبێ. خۆشم باش لێڕاهاتبووم چونکە بە کەمی مانگێ جارێکی ماڵەکەمیان دەپشکنی، لەگەڵ ئەوەش هەرچۆنی بێ چارەی دیتنی دەرسیمییانم دەکرد. هەر لەبەر هەندێ مانەوەم لە ئەلازیز سوودی زۆردەبوو.

سەرئەنجامی ترسناکی فەخرییە شێتی پارێزگار

سەردەمێ شێخ حەسەنی کوڕی سەید رزا خڵچاندبوو هێنابوویە ئەلازیز، ئەوجا خستبوویە زیندان و لەپاشدا رەوانەی کردبووە دیاربەکر. بەلأم سەید رەزا هیچ هەوڵی بۆ بەردانی نەدا و رژێم کە زانی سوود لە گرتنی شێخ حەسەن، وەرناگرێ سەربەستی کردو بەری دا.

فەخری شێتی پارێزگار، شارو ناوچەکانی، بەزەبری هێزەکانی جەندرمە بەتوندی دەپاراست. داواشی لە دەرسیمییان دەکرد فەرمانی رژێم جێ بەجێ بکەن و چەك دابنێن، هەروەها ئەو چەکانەی پێشمەرگەکانی کۆچکیری لەلای خۆیان شارد بوویانەوە، بدەنەوە دەست رژێم، خۆ ئەگەر ئەو فەرمانە لەو نزیکانە بەجێ نەهێنن ئەوە دەرسیم کوێردەکاتەوە، بەو شێوەیە هەڕەشەی دەکردو لەهەیوانەکانی شارەوانی هەروەکو شێت دەماری جووت ببوو بەگرژی هاتوچووی دەکردو گەف و گوڕی دەکردو چەند پیاو خراپیش چەپڵەیان بۆ لێدەداو پفیان دەدا. ئەگەر چی خەڵکی دەرسیم بەئاسایی دانیشتبوون و گوێیان نەدایە ئەو لە هەوراز لێ کردنە و هەستی خۆیان راگرتبوو. ئەو خوێن ساردییەی دەرسیمییان فەخری شێتی بەیەك جاری هارکردو بەخۆی چووبووە ناوەڕاستی ناوچەی چیمیشکەزەك و هوزات و مەزگرت. یەکە یەکەی سەرۆکی خێڵەکانی بانگ کردبوو، هەرچەندە گەفی لێ کردبوون، هیچ سوودێکی نەبوو، بێجگە لەئەوەش پێشمەرگە کوردەکان، لە پێشان پتر پەلاماری بنکەی جەندرمە و ناوەڕاستی شارۆچکەکان و دەستگای رژێمیان دەداو کۆێریان دەکردەوە. سەید رەزاش لەو دەمەیدا بروسکەی بەسەر ئەنقەرە –دا دەباراندو هۆی ئەو هەموو کارەساتەی دەخستە ئەستۆی فەخری شێتەوە.

کێشەکە ترسناك بوو، عیسمەت پاشا بەخۆی هاتبووە ئەلازیز و پیاو ماقووڵانی ئەلازیز و چیمیشکەزەکی لەپارێزگا کۆکردبوونەوە. بێزاری و دڵگیریی خۆی لەکردەوەکانی فەخری و ئیبراهیم تاڵی، بۆ دەربڕیبوون، ئەوجا گەڕابۆوە ئەنقەرەو زانیبووی کە حوسێن حوسنی سەرکردەی لەشکری ئەلازیز لە فەخری تووڕەیە. لێرەشدا حوسێن حوسنی بەهۆی سەرکردەی بنکەی ئەلازیز، عەبدولڕحمان–ی ناردبووە لای من کە دڵگیریی خۆم بەیان بکەم لەراست فەخری و بەڵێنی دامێ کەخۆشی پشتیوانیم بکا. فەخری بەراستی شێوابوو چونکە رۆژێکی لەسەر شەقامێك تووشم بوو، پیاوماقووڵانی شاری لەگەڵدا بوون. لەپێش ئەو پیاوانە وەکو منداڵی کۆڵانان پەلاماری دام و چ جوێنی پیس بوو، پێی دام، کە منداڵ شەرم لەخۆی دەکا ئەو جوێنانە بدا. ئەو رووداوە کارێکی ناشرینی هەبوو

بەسەر دانیشتوانی شارەکەو منیش خەریك بووم سوود لەناکۆکیی نێوان حوسەین حوسنی و فەخری–یە شێت وەربگرم. فەخری شێت بنکەی سەربازی ناوەڕاستی شاری بەجێ هێشتبوو گواستبوویەوە ناوچەی مەزگەرت، لەوێ کاروباری سەربازیی خۆی سەبارەت بە دەرسیم هەڵدەسووڕاند. هێزێکی(١٢٠) پۆلیسی سوارەی بۆ گرتنی قەنبەر ئاغای سەرۆکی خێڵی یوسفان رەوانە کرد کە بیهێنێتە ناوەڕاستی ناوچەی مەزگەرت. بەڵام دەستەکەی پۆلیس هەر بەبێ تەقە گەمارۆ درابوون و لەلایەن چەکدارانی خێڵی یوسوفانەوە چەك کرابوون. لەگەڵ سەرکردەی پۆلیسەکان بەگاڵتە چاك و خۆشییان بۆ رەوانەکردبوو. ئەو هەڵاتووی تیمارخانەبوو، لەبەر ئەو کارەساتە بەیەك جاری هاربوو بوو، هەرهەندەی مابوو بەدەشتێ بکەوێ. لەبەر ئەوەش لەپێش پیاوماقووڵانێکی میوانی ببوون جوێنی دەداو سووندی دەخوارد کە قەنبەرئاغا بگرێ و بەدەمانچە بەدەستی خۆی بیکوژێ یان خۆی بکوژێ هەرلەودەمدا هێزەکانی پۆلیس–ی لە ئەلازیز بەبروسکە هێنابووە ناوچەی مەزگەرت. فەخری لەگەڵ هێزەکانی پۆلیس بەرێ دەکەوێ و دەچێتە دەم رووباری پاە کە دەبینێ چەکدارانی خێڵی یوسوفان لەوێ کۆبوونەتەوەو لە مەکۆدان تێدەگا کە کردەوەکەی بەرەواژە. بە ناچاری داوای گفتوگۆ کردن لەگەڵ سەرکردەکانی خێڵی یوسوفان قەنبەر ئاغا و یوسوف ئاغا دەکا، چونکە هاتووە بەخۆشی لە گەڵیان پێك بێ. سەرکردەکانی خێڵەکانی یوسوفان، وەڵامی ئەو شێتەیان داوە کە بەبێ مەرج و پەیمان خۆی و هەموو هێزەکانی چەك و کەرستەی سەربازی دابنێن، ئەوجا دەتوانێ وتووێژیان لەگەڵ بکا بەپێچەوانەوە خۆی و سەربازەکانی لە ناو دەبردرێن و ئەو هەواڵانەی لەگەڵ ڕابەرێکی کوردی بۆ رەوانەکرا، کەوای زانیبوو زۆر دڵگیربوو. هەر لەو دەم لەڕکان دەماریٚ لەمێشکی تەقیبوو خوێنی تێدا وەستابوو، نیوەمردوو دەستێك و پێیەکی مردو بەوشێوەیە رەوانەی مەزگەرت کرابۆوە. ئەوجا لیوا پۆلیسییەکە بەبێ سەر لەشکر کشابۆوە. بەسەرهاتی فەخری، بە بروسکە ئاگاداری پارێزگای ئەلازیز کراوە و دەستەیەك لە فەرمانبەرانی ئەلازیز بەرێکەوتن بۆ مەزگەرت کە لەو پیاوانە پێك هاتبوو:

میدحـەت – جێگـری پارێـزگار، نـوری – سەرنووسـەری پارێـزگا، دەسـتەی دکتۆری – (رێکخراوی دختۆری).

بەڵام بەزیندویی بەسەری رانەگەیشتن. ئیدی بەوشێوەیە فەخری لەگەڵ بەڵێنی خۆی راسـت بـوو کـە گوتبووی (بەمردن نەبێ ناگەڕێمەوە ئەلازین)، ئەوجا لاشەی فەخـری بـردراوە ئەنقـەرەو لەوێشـەوە بـۆ ئەسـتەمبوڵ رەوانـە کـرابوو. جێگـای سـوپاس و شـایانی باسـە کەلاشـەی دوژمـنێکی وا نـزم وەك فەخـری رێك نەکەوت بشـرێتەوە لـەخاکی پـیرۆزی کوردسـتان و پیسـی نەکـرد. ئیـتر خـوا کەی دادگای کـردەوەی واسـەیری هەیـە جێگـای فەخـری چـۆڵ بوو، جێگری پارێزگار میدحەت چـووبووە جێگـای و سـەرکردەی لەشـکری حوسـەین حوسـنی–یـش رەوانـەی جێگایەکی دیکەکرا.

سەرئەنجامی ئیبراهیم تالی

لێکۆڵەرەوەی ئاسایش

ئیـبراهیم تـالی. لـەرۆژانی سـەرەتای دامەزراندنی تورکیای کەمالیدا، لەژێر باری مەرجـە سەختەکان لەگەڵ مستەفا کەمال هاوکاریی دەکرد، لەبەر هەندێ بەراستی جێگـای بـاوەڕی ئـەو بوو. بەڵام ئیبراهیم تالی لەدوای دۆڕاندنی لە دەرسیم نەختێ لەبەرچـاوکەوت، چونکە لە لێکۆڵێنەرایەتیی گشتی کشاوەو وازی لێهێناو گەڕایەوە ئەنقـەرە بـەناوی نوێـنەر. لـەپاش شکانی لەشکری رژێمی تورکیا لەکارەساتەکانی دەرسیم، کاربەدەستانی تورك باوەڕیان کرد کە رووداوەکانی دەرسیم زۆر گرینگن و لەشـێوەی شـەڕی ئـازادیی نـاوەخۆدان. لەبـەر هـەندێ چەند کەسێکی سەربازی دیکـەیان هێـنا بـۆ (یەکـەم لێکۆڵیـنەرایەتی گشـتیی ئاسـایش) ئـەوانیش هیچـیان پێـنەکرا. ئەوجا کۆنە پارێزگاری سیواس وەهبی–یان هێنا بۆ ئەو جێگایە، چونکە زۆر بەئاگاداری ناسرابوو لەلایەن کاربەدەستانی ئەنقەرەوە ئەو پیاوە کە چووبووە دیاربەکـر لـە رێگـا لای دابـووە ئەلازیز و سەردانی ئاورەکانی رومی کردبوو لە دێی هۆلقـەنك لێیـانی پرسـی بـوو دراوسـێتان کێـن؟ ناوی منیان دابوو ئەویش گوتبوی (نـوری دوژمـنی تورکـە و بـۆ دەرکـردنی پیـاو خـراپی وەك ئـەو لـەولآتدا ئێوەیان

هێناوەتە ئێرە. پیاوی وەکو نوری هیچ تێکەڵی لەگەڵ وڵات نییەو ئەو وڵاتە ئی ئێوەیەو زۆریش پەرۆشم کە تاکو ئێستاکە ژیاوە) ئەوهای گوتبوو لە گوندەکەی من و پیاوی سادەی لە من هان دابوو، تیختیخەی دابوون کە بە گژمدا بێن و گیرو گرفتم بۆ دروست بکەن. ئەو تەگبیرانەی وەهبی کردبوونی سەبارەت بە رۆشنبیریی کوردی، لە دەرسیم و دەنگی دابۆوە زۆریش دڵگیر ببوون. بەو جۆرەی تەگبیرەکانی میدحەت و وەهبی هەرهەموو تێك چوون و بەئاوێداچوون لە بارەی چەك کردنی دەرسیم بەفێڵ.

سەرەتای نەخشەی دوا هێرش لە دژی دەرسیم

(١٩٣٥) زاینی

ئەنقەرە گەیشتبووە ئەو بڕوایەی کە ناتوانێ بە فێڵبازی و مەکرۆیی دەرسیم لەناوببا. ئیدی مستەفا کەمال داوای کرد گیروگرفتەکانی دەرسیم بە چەند خاڵێ بخرێتە پێش ئەنجومەنی گەورەی نەتەوەیی بۆ بەسەرکردنەوە پشکنین، هەروەها رۆژنامەکانی تورکیا بڕیارەکانیان بە هەڵسەنگاندنی نەهێنی و ئاشکراوە بڵاو دەکردەوە، کوردەکانیش بەوردی دەیانخوێندەوە. کێشەی دەرسیم زۆر گرینگ بوو، لەبەر هەندێ مستەفا کەمال بەشداری لەهەموو کۆبوونەوەیەکدا دەکرد کە لەبارەی دەرسیم پشکنینی تێدا دەکرا. لەپاشدا رۆژنامەکانی تورکیا ئاماژەیان پێداوە کە لەبابەت دەرسیم پشکنین کۆتایی پێهاتووەو لەبەر هەندێ: (سزای لە سێدارەدران سووك دەکرێ و سزای دیکەش رادەگیرێن بۆ بەدیهێنانی بڕیارەکانی ئەنجومەنی گەورەی نەتەوەیی تورکیا لە دەرسیم، بەیانی دامەزراندنی سەرکردەیەکی پایەبەرز و خاوەن دەستەڵاتێکی زۆر کرا، ئەو بەیاننامە رەسمییە رووی ئاشکرای کێشەکە بوو، ئەگەرچی ناوەرۆکی بە نەهێنی راگیرابوو، ئەو ناوەرۆکە نەهێنییەش دانان و دامەزراندنی نەخشەی هەڵمەت بردنە سەر دەرسیم بوو. هەروەکو لە پێشدا باسمان کرد، سەرکردەی پایەبەرز عەبدوڵا ئەڵپ دۆغان لە سەرکردایەتیی تایبەتی دامەزرا. چونکە پیادە مەکرۆیە پەلاماردەرە کۆنەکان نەمابوون، ئیتر بێگومان زانیبوومان کەوا خەریکی رێگای دیکەنە بۆ لەناو بردنی

دەرسیم. پێش ئەوەی باسی کارەساتی دەرسیم بکەین. ئەو دەرگایە دادەخەین و لەبابەت مێژوو بەچاکی دەزانم، لە کاتی ڕووداوەکانی ئاگری لەساڵی (١٩٣٠) زاینی نەختێ لە ڕاست چالاکییەکانی دەرسیم بدوێم.

شۆڕشەکانی ئاگری[1]

ڕژێمی تورکیا لەساڵی (١٩٢٥) زاینیدا بە زەبری هێزە زۆرو زەبەلاحەکانییەوە، دەستی بەسەر شۆڕشی شێخ سەعیددا گرت. لەپاش لە سێدارەدانی سەرکردەکانی کوردو ڕۆشنبیرەکان، نیشتمانپەروەران هەڵەتەی ڕۆژئاوای تورکیا کران. ئەوجا لەترسی دەربەدەری، خێڵەکانی:

جەلالی، حەسەنان، جەبران و حەیدەران

لەشاخەکانی ئاگری بنکەی بەسەرۆکایەتی: بەرخۆی جەلالی شۆڕشگێڕیان دامەزراند، و لە ساڵی (١٩٢٦) زاینیدا سەرلە نوێ دەستیان بە شۆڕش کردەوە. لێرەشدا دیاری دەکەین کە نیشتمانپەروەری گەورەی کورد ئیحسان نوری بەرگی خۆی گۆڕیبوو، بەنەهێنی بەسنووری عێراق –دا سووڕابۆوەو خۆی گەیاندبووە بنکەی ئەو شۆڕشە و بەم شێوەیە بەشداری لە شۆڕشی ئاگری کرد بوو، ئیحسان نوری نوێنەری پایەبەرزی سەربازیی کۆمەڵەی خۆیبوونی کورد بوو. هێزەکانی ئیبراهیم پاشای سەرۆکی خێڵی جەلالی ناسراو بە ئیبراهیم هەسیکە تیللەی ڕێك دەخست و دایدەمەزراندن و هەر هەفتەی جارێك ڕۆژنامەی ئاگری کوردی بڵاودەکردەوە. بەم شێوەیە بناغەیەکی پتەوی بۆ دەوڵەتی کورد دامەزراند و هێزەکانی کورد بەرێگاوشوێنێکی ڕێك و پێك هەڵمەتیان دەبردە سەر ناوچەکانی تورکیا و ناوچەی دەستەڵاتی خۆیان فراوان دەکرد. ڕژێمی تورکیا کە چاوی بەسەرکەوتنەکانی کورد کەوت، هەروەکو جاران، پەنای بردە بەر چارەو ڕێگای فێڵبازانەو داوای لە ئیحسان نوری کرد کە بە خۆشی لەگەڵ ڕژێمی تورکیا پێك بێ.

ئیحسان نوری شارەزای فەندوفێڵ و مەکرۆیی ڕژێمی تورکیا بوو و هەوڵی دەدا

---

[1] ئاگر بە تورکی پێی دەڵێن (ئاتەش)، ئاگری: بە تورکی پێی دەڵێن (ئاتەشلی). بۆیە بەو کێوانەیان گووتوە ئاگری چونکە لە کۆنەوە دووکەڵی لەسەر بڵند بووە.(نووسەر)

دەست کەوتێکی لە تورکان بەدەست بکەوێ. هەر لەبەر هەندێ مەرجی یەکەمی ئەوەبوو: هەموو ئاوارەکانی کورد کە دەرکرابوون بۆ ئەنەدۆڵێ، بگەڕێنەوە جێگای خۆیان و ماڵ و زەوییەکانیان بدەنەوەو سەرو سامانیان بپارێزرێ. لەو داخوازییەدا: خێڵەکانی کورد: دەرسیم، ساسۆن و چەپاکچوریش پشت گیرییان لێ دەکرد. هەر لەبەر هەندێ ڕژێمی تورکیا بەپەلە یاسایەکی دەرکردو ئەو داخوازییانەی لەسەرەوە باسکران، بەجێ هێنا.

لەپاش کێشەی سیاسی و شەڕ ڕاگرتن زاندرابوو کە ڕژێمی تورکیا خۆی بۆ وەشاندنی دوا گورزی بکوژی خۆی لە شۆڕشی ئازادی کورد ئامادە دەکا. هەر لەبەر ئەوەش بوو کۆمەڵەی خۆیبوونی کورد بە پێویستی دەزانی چالاکیی خۆی ڕێك و پتەوتر بکاو کوردە ڕۆشنبیرەکان لە شارەکانی ڕۆژئاوای تورکیا گەڕابوونەوە، وەك کوڕانی جەمیل پاشای دیاربەکری:

قەدری جەمیل پاشا، ئەکرەم جەمیل پاشا، محەمەد جەمیل پاشا و بەدریی جەمیل پاشا

لە (٢٩ /مارت/١٩٢٩) زایینیدا و دکتۆر ئەحمەد نافیز و نورەدین زازای برای خەلکی ئەرگینی مەعدەنی لەگەڵ عارف عەباسی دکتۆری کشت وکاڵ و چەند ڕۆشنبیرێکی دیکەی کورد هەموویان چوونە ناو سنووری سوریا و خۆیان گەیاندە کۆمەڵەی خۆیبوونی کورد.

ڕژێمی تورکیا هەرچەندە هەوڵی دا بەلاّم نەیتوانی دەست بەسەر بنکەی شۆڕشگێڕانی کورد دابگرێ لە شاخەکانی ئاگری. لەبەر ئەوە پەنای بردە بەر ڕژێمی ئیران کە سەر لەنوێ سنوورەکانی نێوان هەردوولا نوێ بکەنەوە بە مەرجێك: تورکیا زەوی و زارێکی زۆر بۆ ئێران بەجێ بێڵێ و ئێرانیش باکوورو ڕۆژهەلاّتی شاخەکانی ئاگری بداتە دەست ڕژێمی تورکیا. بەم جۆرە تورکیا توانی گەمارۆی کوردان بدا.

لەباری سەربازییەوە، ڕژێمی تورکیا، لەو تێکە و لێکەیەدا دەست کەوتێکی باشی بەدی هێنا، لە ڕووی سیاسیشەوە دەولەتەکانی هاو سنووری خۆی لە خشتە برد کە گوایا: شۆڕشی ئاگری بە پەنجەی ئینگلیز هەڵدەسوورێ. بەم

شێوەیە کوردەکانی لە کۆمەك و یارمەتییەکانی ولاّتانی بێگانە بێ بەشکرد. لەساڵی (١٩٣٠) زاینیدا: هێزەکانی ڕژێمی تورکیا سازو تەیار کرابوون بە نوێترین کەرەستەی جەنگی و لە هەر لایەکەوە شالاّویان بردە سەر بنکەی جەنگاوەرەکانی ناوچەی ئاگری. لێرەدا ڕێکخراوەکانی کۆمەڵەی خۆیبوونی کورد بەدرێژایی سنووری تورکیا و سوریا شەڕێکی مەردانەیان دەکرد: بەشێ لەهێزەکان پەڕیبوونەوە ناو سنووری تورکیاو لە شاخەکانی ماردین و میدیاتدا شەڕیان لەگەڵ دوژمن دەکرد. بەشێکی دیکەش لە دەشتی سوروچدا بەرانگژی لەشکری دوژمن ببوونەوە. بەداخەوە لەبەر کەمیی چەك و کەرستەی سەربازی و نەبوونی کەرستەی گواستنەوە هیچیان پێ نەکرا. هەروەها لەشکری دوژمن، بە ژمارە لە هێزی کوردان زۆرتربوون، نەبوونی کەرستەی گواستنەوە کۆسپێکی زۆر گەورە بوو لە بەردەم کوردان و دوژمنیش نوێترین کەرستەی جەنگیی بەدەستەوە بوو. لەشکری کورد لەسەر ئەو هەموو کەم و کورتییەی بە بەرۆکیانەوە نووسابوو، خوێنی خۆیان لەمەیدانی جەنگدا دەبەخشی بەرانبەر بەو دوژمنە دڕندەیە و ئەگەرچی بەناچاریش ولاّتی ئەو بەچکەشێرانە کەوتە ژێر دەست دوژمنی خوێنڕێژ. ئەو بەچکە شێرانەی لە هێزەکانی کورد مابوونەوە پەنایان بردە بەر دەوڵەتە دراوسێیەکان، بەڵام لە کەمترین مافی مرۆڤاتی (مافی پەناهەندەیی) بێبەش کران و بۆیان بەزۆر دەزانین و تووشی کارەساتی واهاتبوون کە لە شەڕی جیهانیدا کەم کارەساتی وا رووی دابوو. ئیدی بەو شێوەیە پەردەی رەشی ئەو کارەساتەی بەسەریەك لە لاپەڕەی پرشنگی شۆڕشی ئازادیی کورد-دا هاتە خواریّ و داپۆشت.

کۆمەڵەی خۆیبوونی کورد

کوردە ولاّتپەروەرە ئاوارەبووەکانی دەست رژێمی تورکی دڕندە لە سووریا، میسر و عیراق لە ساڵی (١٩٢٧)زاینیدا، بە ناوی کۆمەڵەیَ خۆیبوونی کوردەوە کۆمەڵەیەکیان دامەزراند. ئەو کۆمەڵەیە یەکەمین کۆنگرەی لە (ئاب-ی ١٩٢٧)زاینی لە مەرکەزی بحەمدون - لوبنان بەست و لەو کۆنگرەیە دا سەرۆکی

کۆمەڵەی تاشناکی ئەرمەن **واهات پەپازیانی ڤانی** بەشداری کردبوو.

مەبەست و نیازی کۆمەڵەی خۆیبوون ئەوە بوو: ئەو پارچە خاکەی کوردستان کە لە ژێر چەپۆکی تورکاندا مابوو، رزگار بکا. بەڵام هەندێ گیروگرفتیان لە پێش هەبوو، هەروەکو ناکۆکیی نێوان کورد و ئەرمەن، ئەویش رژێمی تورکیا پەیدای کردبوو. بۆ لە ناوبردنی ئەو ناکۆکییە بەچاکیان زانی هاوکاری لەگەڵ کۆمەڵەی تاشناکی ئەرمەنیدا بکەن. ئەگەرچی ئەو پەیمانە پێویستە، لەلایەن رژێمی رووسەوە بە بەرەواژی لە قەڵەم درابوو، چونکە پارتی تاشناکی ئەرمەنی لە دژی رژێمی سۆڤیەت بوو، چەندین سەرکردەی ئەو کۆمەڵەیە لە ئەریڤان دەرکرابوون، چونکە سەر بە دەوڵەتانی رۆژئاوا بوون. ئیتر لەبەر ئەوەی کۆمەڵەی خۆیبوونی کورد لەگەڵ پارتی تاشناکی ئەرمەنی یەکدیگربوون و هەر رووداوێ لە کوردستان دەبوو، رژێمی تورکیا بڵاوی دەکردەوە کە دەستی ئینگلیزی تێدایە و بەملی کوردانی دادەبڕی و رژێمی سۆڤیەتیش باوەڕی پێ دەکرد و چاوی خۆی لەراست ئەو تاوانانەی لە لایەن رژێمی تورکیەوە لە کوردستان دەکران دەنووقاند.

بەراستی لەوکاتیش رژێمی سۆڤیات لەگەڵ رژێمی تورکیادا پەیمانیان لەگەڵ یەکدی بەستبوو، ئیتر بۆ ئەوەی تورکیا لە ئیمپریالیزمی رۆژئاوا، بەدووربکەوێتەوە، سۆڤیاتەکان زۆر هاوکاریی ڕژێمی تورکیان دەکرد لە دژی شۆڕشەکانی کورد و لە ساڵی (١٩٢٨)زدا کۆمەڵەی تاشناکی ئەرمەن بەنیازی یارمەتیدانی شۆڕشی کوردی ئاگری، نوێنەری خۆی لە تەبریزەوە، ئاردباش ئەلاشگەری ڕەوانە کردبوو لە ئاگری لە لایەن سەرکردەی سەربازی رووسی بەفێڵی پێدانی کەرستەی سەربازی دەست بەسەرکراو رەوانەی ئەریڤان کراو لەوێشەوە بۆ تفلیس و شوێن بزرکرا. هەرچی ئینگلیزو فەرەنسییەکان بوون، ئەوانەش لە لایەك نەوتی مووسڵ و لە لای دیکەوە ، کۆمەڵەی خۆیبوونی کوردیان کردبۆوە هۆیەك بۆ سوود وەرگرتن لە کێشەکانی نێوان خۆیان و ڕژێمی تورکیا. هەرلەبەر ئەوەش بوو بە هیچ جۆرێك یاریدەی نەتەوەی کوردیان نەدەدا.

لە دوای کۆتایی هاتنی کێشەکانیان لەگەڵ تورکیا ، بە یەکجاری چالاکییەکانی کۆمەڵەی خۆیبوونی کوردیان قەدەغە کردو بەم شێوەیە تاکو (١٩٣٩)ز بەردەوام

بوو، ڕژێمی تورکیا له چالاکیی خۆی و تاوانەکانی له دژی نەتەوەیکوردی دەکرد، به ڕێگای چەند گۆڤار و ڕۆژنامه به جیهانی رادەگەیاند، له پاشدا به ناچاری چالاکییەکانی خۆی ڕاگرت و تاکو لەگەڵ سیاسەتی جیهانی بگونجێ.

دەرسیم له شۆڕشەکانی ئاگریدا

(١٩٣٠)

له ساڵی (١٩٢٥ – ١٩٢٦)زاینیدا بەچکەشێرەکانی کورد له شاخەکانی ئاگری کۆبوونەوه ، هەروەکو له پێشدا باسمان کرد، دەست بەکار بوون له چالاکیی خۆیان و پتریش جۆشیان گرتبوو تاوەکوو سەرەتای ساڵی (١٩٣٠)ز. لەبەر ئەوه پێدەچوو به شێوەکی وا پەرەی گرتبێ که هەموو کوردستان بگرێتەوه. لێرەدا سەید رەزام ئاگادار کردەوه ، که ئەو شۆڕشه پێویسته پشتگیری و هاریکاریی لەگەڵدا بکرێ ، ئەوجا سەید رەزا لەگەڵ هۆزەکانی کەچەلان له سەرەتای بەهاری ساڵی (١٩٣٠)ز دا، دەستیان به چالاکی کرد و له هەموو ناوچەکانی شاری ئەرزروم و ئەرزینجان هەڵمەتیان برده سەر دوژمن لەو ناوچانەی سەید رەزا دەستی به چالاکی کرد، ڕۆژ له ڕۆژ پتر گۆڕەپانی دەستەڵاتی خۆی فراوانتر دەکرد، لەبەر هەندێ به ناچاری رژێم موشیر فەوزی پاشای بۆ ئەو ناوچانه ڕەوانه کرد و بەراستی هۆی رەوانه کردنی هێزەکانی سەربازی بۆ ئەو ناوچانه، به نهێنی راگیرابوو، ئەگەر چی رووی سەرەوەی ئەوانه بوون کەله خوارێ نووسراوه: دێیەکانی دەنزیغ، ئەشکیرەك و هەرسی باج و سەربازیان نەداوەو خەڵکی ئەو دەوروبەریش ناچاربکات بەپێی یاسای رژێم بجووڵێنەوەو سەرکوتیان بکاتەوه، ئەگەر چی ئەو هەنجەتانه هیچ راستییەکیان تێدانەبوو. گرنگترین نیشان ئەوەیە: لەشکری سێیەم بەسەرکردایەتیی جەنڕاڵ روشدی فەرمانی جووڵانەوەی سەربازی و هەڵمەت بردنی له دژی کوردان وەرگرتبوو، له شکرەکەش لەوانه پێك هاتبوو:

(١٠) ده تابوور سەربازی پیاده، (١٥) پازده تۆپ، (٥–١٠) (پێنچ تا ده) فرۆکەی سەربازی، هەموو هێزەکانی پۆلیسی شارەکانی نزیکی ئەو ناوچەیە، بەشدایی هێزەکانی سەربازییان کرد و بێجگه له ئەوەش چەند تابوورێکی به

کرێگیراویان لە کوردەکانی ئەرزینجان و ئەرزروم بەپارە دامەزراندبوو، کە هاوکاریی لەشکر بکەن لە هەڵمەت بردنە سەر دەرسیم.

لە (۱۹۳۰/۱۰/۲۰)دا چەند فرۆکەیەك هێرشیان کردبووە سەر هەورازەکانی رۆژ هەلاتی دەرسیم، لە کاتی تەقەکردنی خۆ پاراستن لە لایەن شۆرشگێرانی کوردەوە، فرۆکەیەك پێکراو کەوتە خوارێ، ئەوانی دیکەش بە شەرمەزارییەوە هەلاتبوون. سەید رەزا لە دەرسیمی رۆژئاواوە یاریدەیەکی چاکی رەوانەکرد بۆ خێڵەکانی پلومەر و هەروەها خێڵەکانی: بریمان و حەیدەران و دیمنانیش، چووبوونە هاوکارییان. هێزەکانی کرێگرتەی کورد ئەوانەی هاوکاریی دوژمنیان دەکرد بە تەواوی شکابوون، لە ئەنجامدا تورکەکان زۆر شپرزەببوون و نەیان توانیبوو بگەنە دەرسیم. ئەوجا هێزەکانی کوردان هێرشیان کردبووە سەر ئەرزینجان و یەك تابووری سەربازیان گەمارۆ دا و لەناو بردو ئەو گوندە تورکانەی کە هاوکارییان کردبوو لەگەڵ دوژمن، چەکیان کردبوون و کەرستەی سەربازی و ماڵاتیان بە تالان بردبوو. لە پاش ئەو سەرکەوتنانە خێڵەکانی بەلان، لۆلان و کەرسان هێرشیان بردبووە سەر ئەرزینجان و هەرەشەیان لێ دەکرد. دەرسیمییەکان لە پاش ئەوەی خۆیان باش لە جێگایەکی پێی دەڵێن مەرەگیدگی دامەزراند بە رێگای قایمقامی پلومەر بەدیل گیراو، ئاگاداری لەشکر دەکەنەوە کە چەکەکانیان دابنێن، بەلام روشدی سەرۆك لەشکر هێزی یاریدەدەری بۆ هاتبوو، هێرشی کردبووە سەر گوندەکانی خێڵی عەباسان لە نزیك ئەرزینجان و هەر هەموویان سووتاندبوون لە (۱۹۳۰/۱۰/۲۷)دا هێزەکانی دەرسیم هەڵمەتیان بردبووە سەر هێزەکانی تورك، بێ ئەوەی یەك تاکە کەسیان لێ بکوژرێ، بەشی زۆری سەربازی دوژمنیان لە ناو بردبوو. لەو شەرانە سرری سەرۆك لەشکری تابووری یازدەم بە هەموو کەرەستەوە بە دیل گیرابوو بەلام زەعیم روشدی بە ناچاری پاشەکشەی کردبوو،چونکە ئومێدی سەرکەوتنی نەمابوو و سەرلەشکری فرقەی سێیەم، ئۆمەر خالیس پاشا لە (۱۹۳۰/۱۱/۷) لەشەرەکانی ئاگری دەکشێتەوە پاش و لە ئەلازیز هێزەکانی خۆی لەگەڵ هێزەکانی روشدی تێکەڵ دەکا. هێرشێکی دیکەی کردبووە سەر دەرسیم، بەلام ئەویش سوودی نەبوو لەبەر

ئـەوەش کۆتاییـان بـە شـەڕەکە هێـنابوو. زستان هات و بەفرو سەرما دەستی پێ کـرد. دەرسـیمییەکان خۆیـان لە جێگای سەخت دامەزراند، لەشکری خالیس پاشا لە شەڕ بەبن کەوتبوو، پاشەکشەی دەکرد بەو نیازە بەهاری داهاتوو خۆی بۆ شەڕ کـردن کـۆ بکاتەوە. لە دوای کارەساتە دڵتەزێنەکەی ئاگری، دەرسیم بەرگرییەکی بـێ هاوتـای پیشـاندا، لە راست هێزەکانی تورکی و توانی هەبوونی نەتەوەی کورد لەو سەردەمەدا بپارێزێ.

دوا خۆسازدانی لەشکری تورك

بۆ لەناو بردنی دەرسیم (١٩٣٦)j

جیهـان بەگشـتی گەیشتبووە ئەو بڕوایەی کە جەنگی دووەمی جیهانی دەست پێ دەکا. بێگومان یەکەمین گیروگرفتی ناوەوەی تورکیا، کێشەی کوردستان بوو، چونکە ساڵەها لەمەوبەر ئۆپەراسیۆن و جووڵانەوەی سەربازیی سەخت و دژوار، لە ناوچـەکانی کوردسـتاندا دەکـران. ئەگەرچـی ئەو ناوچەیە بۆ کاتێکی کەم بێدەنگ دەبـوو، بـەڵام دەرسـیم بـە هیـچ جـۆرێ مـلی بـۆ هێزەکانی تورکیا کەچ نەکردووە لەبـەر پاراسـتنی زۆرینـەی سـەرژمێریی خـۆی لە ناوچەی خۆیدا، خستبوویانە بەر چـاو، کـە بـتوانێ کـارێکی گـەورە بکـا ئەگەر بێتو شەڕی دووەمی جیهانی روویدا، ئـەوجا ئەگـەر شـەڕی گـەورەی دووەم دەسـت پـێ بکا ئەوە دەرسیم لەبەر زۆریی جـەنگاوەری خـۆی داوای ئـازادیی کوردسـتان دەکـا، یـان دەبێـتە بـنکەی پارتـە کوردەکـانی لە رێگەی نیشتمان دامەزراون و لە پێناوی سەربەخۆیی کوردستان–دا تێدەکۆشـن و بـەو شـێوەیە دەبێـتە دارێـك بەدەسـت بێگانانـەوە. هەرلەبـەر ئـەو هۆیانـەش بوو، لەساڵی(١٩٣٦)زدا مستەفا کەمال کە یەکەم جار پەرلەمانی تورکیا کـرایەوە، وتەیـەکی درێـژی لـە پەرلـەمان خوێندەوەو لە لاپەڕەی یەکەمی هەموو رۆژنامـەکانی تورکیـا دا بڵاوکـرایەوە. ئـەوەش نیشـانەیەکی راسـتە بـۆ داوایەکانی ئێمـە هـەروەکو گوتـبووی: ((ئەگەر گرنگترین کێشەمان هەبێ، لە نێوان نیشتماندا ئـەویش کێشـەی دەرسـیمە. ئـەو برینـە لـە دەروونمـان هەیـە و دەبـێ ئـەو کولکە ترسـناکە پـاك بکرێـتەوەو لـە رەگـەوە دەربهێـندرێ، کێشەی بڕینی لە رەگەزەوە

بەهەر نرخێ بێ، بابێ. زۆر بەپەلە بڕیار بدرێ لەو بارەوە و پێویستە دەستەڵاتێکی فراوان بدرێتە ڕژێم)) بێجگە لە ئەو بەیاننامەیە کە بە ڕەسمی و بەئاشکرا بڵاوکرایەوە، ئەوجا بە هەڕەشەکردنی نهێنی، نوێنەرەکانی کورد کە ناڕازیبوون لە پەرلەمان ئەوانیشیان ترساندبوو ڕازییان کردبوون، لەبەر هەندێ ئەو نەخشە یاساییەی مستەفا کەمال داوای کردبوو لە پەرلەمان بە زۆر ترین دەنگ پەسندکرا. ((بەپێی ئەو یاسایەی کە لە مێژووی نەتەواندا کەم ڕاست هاتووە. ڕێکخراوێك دادەمەزرێ بەناوی پارێزگاریەتی دەرسیم: پیاوێ دەکرێتە سەرۆکی ئەو ڕێکخراوە دەستەڵاتی دکتاتۆری دەدرێتێ و لەشکر بە هەوەسی خۆی هەڵدەسووڕێنێ و بڕیاری دادگاش بە دڵی خۆی ڕێك دەخات، دەیگۆڕێ یان دوای دەخات، بەکورتی: هەموو دەستەڵاتێکی دراوەتێ لە بابەت سەرو ماڵی دەرسیمییان)) ئەو پیاوەی باسمان کرد کە دەستەڵاتێکی وافراوانی دراوەتێ، ئەوە جەنراڵ عەبدوڵلا ئەلپ دۆغانە و کراوەتە سەرکردەی لەشکرو پارێزگاری دەرسیم. ئەو پیاوە زاوای نوورەدین پاشای دوژمنی کورد بوو، کە دەستی بە خوێنی کورد سوور کردبوو. بۆ ئەرخان کردنی هێرشەکەی بەڕادانیان دابوو، نەوەك بەپێی پێویستی نەتوانێ لە پێشدا هیچ بنکەیەك لەدەرسیمی دابنێن، لە ناوەڕاستی ئەلازیز بەناوی پارێزگاریەتی دەرسیم تۆڕێکی ڕێکخراوەی بنکەی ئاسایش دامەزرا. هەروەها لە مەزراودا زۆر خانوویان بە کرێ گرتبوو بۆ جێنیشبوونی ئەندامانی تۆڕەکەی ڕێکخراو و لقەکانی ڕێکخراوەکە ئەمانە بوون:

١- یاریدەری سەربازی
٢- بنکەی سەرکردایەتیی تایبەتی
٣- نووسینگە
٤- دادگای سەربازی لە سەرۆك و دوو ئەندام پێك هاتبوو
٥- یاریدەری دادوەری (موشاویری عەدلی)
٦- یاریدەری دارایی
٧- سەرۆکایەتیی ئاسایش

جەنراڵ عەبدوڵلا ئەلپ دۆغان، دەستەڵاتێکی دیکەی پێ درابوو ئەویش

سێیەمین لێکۆڵینەرایەتیی ئاسایشی گشتی بوو، و ناوچەی دەستەڵاتی، ئەو جێگایانەبوو:

پارێزگای ئەلازیز، پارێزگای دەرسیم و پارێزگای بینگۆل (چەبەکچور)

لێرەدا بەدەر دەکەوی (ئەلْپ دۆغان) سێ فەرمانی گرنگی لە دەستدا بووە:

١- لێکۆڵەرەوەی ئاسایشی گشتی.

٢- سەرکردەی لەشکری گشتی.

٣- پارێزگاری گشتی دەرسیم

((بۆمان ڕوون بۆتەوە، کە ئەو یاسایەی لە راست دەرسیمییان جێبەجێ دەکرێ: بە دەستی رژێم و بە هاوکاریی رژێم دەکرێ و بەکۆمەڵ کوشتنێکی رەسمییە و هەڵوەستە و گومانیش هەڵناگرێ. لە کاتی پێویستی هەرسێ پارێزگا لێکدران. بۆ ئەوەی بە ئاسانی تێیدا جموجووڵ بکەن. چونکە بەشی هەرە زۆری ئەو سێ پارێزگایانە کوردی بێ گەردن)).

گیروگرفت لەگەڵ بکوژی دەرسیم

جەنراڵ عەبدوڵڵا ئەلْپ دۆغاندا

ئەلْپ دۆغان کەیەکەم جار هاتە ئەلازیز، منیش لەگەڵ ئەو کەسانەدا بووم کە بۆ پێشوازی کردنی چووبووینە بنکەی هێڵی شەمەندەفەر کەلە واگۆنەکە دابەزی لەگەڵ هاوڕێیەکەیدا بەرگی سەربازی لەبەر بوو، ڕووێکی خۆشیی نەدایە ئەو خەڵکەی چەپڵەیان بۆ لێدەدا، هیچ ئاوڕی لێ نەدانەوە، بەگرژی خۆی هاویشتە ناو ئۆتومبیلەکەیەوە. هەروەکو وڵاتی دوژمنی داگیر کردبێ ئەوها لموز بلْندو تووڕە بوو. سێیەمین ڕۆژ بوو ئەلْپ دۆغان هاتبووە ئەلازیز لەبۆ بەسەر کردنەوە، بانگی عەلی ئاغای خەڵکی دێی پەهامم کرد! بردمە نووسینگەی مەزبەتە نووسێکی ناو بەحری تورگوت عەزیز دەرسیمی، مەزبەتەیەکم پێی نووسی بۆ ئەلْپ دۆغان لە نووسراوەکەدا پێم نووسیبوو کە زەوییەکانی خۆی لە دەرسیم، بۆ رژێم بەجێدەهێڵێ و لە شارەکانی ڕۆژئاوا، دێیەکی دیکەی بدەنێ لەباتی دێیەکەی خۆی و زۆر تکاش دەکا چونکە بە ڕەزای خۆی بەخاوو خێزانەوە لە دەرسیم

دەچێتەدەرێ و بەو شێوەیە نیازم وابوو شارەزای ڕێگاو شوێنی ئەڵپ دۆغان ببم کەدەیەوێ لە دەرسیم چی بکا ئەوجا عەلی ئاغا مەزبەتەکەی بردەپێش ئەڵپ دۆغان و ئەویش سەیری پێ هاتبوو لە پاش خوێندنەوە و پشکنینی لە عەلی ئاغای پرسی بوو:

- خەڵکی کوێی..؟ تورکی دەزانی.؟
- دەرسیمیمە و لە گوندی (پەهامی)جێ نیشینم و کەمێ تورکی دەزانم.
- خوێندن و نووسینت هەیە.؟
- نەخێر: هیچی لێ نازانم.
- ئەو مەزبەتەیە کێ بۆتی نووسیوە.. .؟

بەحری تورگوت بۆی نووسیوم. لێرەدا کەناوی ئەویان پێ گوتبوو. بەرێی کردبوو. عەلی ئاغا گەڕاوە لای من و چیرۆکەکەی بۆ من گێڕاوە. ئەوجا ڕۆژی پاشی ئەڵپ دۆغان پۆلیسی هەناردبوو بەحری تورگوتی بردبووە لای خۆی و لێی پرسی بوو. ئایا کێ ئەو نامیلکە مەزبەتەیەی پێ نووسیووە. ئەویش گوتبوی:

بەیتار نوری بەگ، عەلی ئاغای هێنابووە لام و هەروەکو ئەو گوتی! نامیلکەکەم بۆ ڕێکخست، ئەڵپ دۆغان ئەفسەرێکی ناو شەوکەتی ناردبووە دووی من و پێمی ڕاگەیاند کە ئەمنی دەوێ. ئیدی چوومە جێگای (لێکۆڵێنەرایەتی) و یاریدەدەری ئەڵپ دۆغانم ئاگادار کردەوە، کەوا من لەسەر داوای ئەڵپ دۆغان. چوویمە بۆ لای، ئەوجا دەم و دەست ئەمنیان بردە ژوورەکەی و لەو کاتیدا! لەلای ئەڵپ دۆغان ئەو پیاوانە دانیشتبوون:

یاریدەری سەربازی، یاریدەری یاسایی و یاریدەری گشتی خۆم پێشکەش کردو گوتم (بەیتار نوری دەرسیمی). پێش ئەوەی بۆ دانیشتن جێگام پیشان بدا پرسیی:

- دانیشتووی کوێی.؟
- دانیشتووی دەرسیمم. وەڵامم داوە.
- ئێستاکە لە کوێ و چکارەی. .؟
- لە شاری ئەلازیز لە دێیەکەی خۆم خەریکی کشت و کاڵم.

- پێشتر لە کوێ بووی..؟
- لە دەرسیم بووم.
- چکارە بووی.. .؟
- لەلای دایکم و باوکم بووم. .
- لەپێشتر لە کوێ بووی..؟
- لە ناوچەی سیواس بووم.
- لە سیواس چکارە بووی ..؟

لە سیواس، سەردەمێ فەرمانبەر بووم. لە پاشدا لەگەڵ کشت وکاڵی دەخولامەوە. ئەڵپ دۆغان نەیهێشت قسەکانم تەواو بکەم و بە توندی و قەشمەری پێ کردنەوە گوتی بڵێ نوری بڵێ. بۆ خۆت لە من دەشێرییەوە بۆ راستییەکەی ناڵێی. وادەزانی من تۆ ناناسم..؟ لە سیواسی! لەکاتێکدا بە شداریت دەکرد لە رووداوەکانی کۆچکیریدا من سەرۆك لە شکرەکانی نوورەدین پاشا بووم. رێگاو شوێنت بۆیان داناو لە پاشدا راتکردە دەرسیم. من بە هەموو. شەیتانیت دەزانم، ئێستاش هەر بەدووای ئەو هیواو نیازە کەوتووی. رێگا بەمو بەو پیشان دەدەی و خۆت دەکێشییەوە، هەرهاتمە ئەلازیز زانیم تۆ لێرەی. یەکەم رۆژی گەیشتمە سەرۆکایەتیی فەرمانبەرایەتی، مەزبەتەیەکم بۆهات و تۆش رێکتخستبوو، زانی بووم کە بە هاندانی تۆیە، باوەڕیشم هەیە کە ئێستاکەش وازت لە هیواو ئامانجی خۆت نەهێناوە. هێشتا رێگای منی نەدا بوو قسەیەك بکەم. رووی کردە یاریدەرەکانی، کە لەلای دانیشت بوون و گوتی: لە نێوان عێراق و عەجەمستاندا. دوو هۆز هەبوون:

١- لوڕەکان

٢- پارتەکان

ئەوانە خۆیان بەکورد دادەناو، هەمیشە لە نێوان خۆیاندا ناکۆکییان هەبوو، لوڕەکان ئەوەندە سەر گەرم بوون سەرۆکەکانیان هەموو لەشی خۆیان لە خوێن وەردەدا، ئەوجا لە شەڕ دەگەڕانەوە ناو هۆزەکانی خۆیان. دەشیانگوت لەگەڵ خوا شەڕمان کردووەو نەدۆڕاوین. بەو جۆرە بڵاویان دەکردەوە. لە دواییدا ئەو

دوو هۆزە لەناو چوون و سەرنخونبوون و هیچ شتیان لێ بەجێ نەما. چەند سەد ساڵەك لەمەوپێش لەكاتی پشكنیندا مامۆستایەكی رووس (٧٠٠) وشەی كوردی دۆزیبۆوە. لەو دواییەش بە دەركەوت كە ئەو وشانە هەندێكیان توركی بوون، ئەوی دیكەش عەجەمی بوون و كەمێكیش ئەرمەنی. ئەوجا منی پیشاندان و گوتی: ((ئەوەتە پیاوی زانا))! خۆی لەپێناوی نەتەوەیەك داناوە (ڕەگەزو – ڕەچەڵەكی) دیارنییە. دەستی بە توندی لە مێزەكە دەدا لە نێوان گەورە پیاوانی ڕژێمی تورك و لە نێوان دۆسییەكانی– دەوڵەت، بەیتار نوری دەرسیمی كوردەو كوردایەتی دەكاو لەكەی لەسەرە! ئەوجا بەرووێكی ساردو گرژ بەری لەمن كردو لێی پرسیم. لە كامەخێڵی دەرسیمی.. .؟

وەڵامم داوە: لە هۆزی كالانم. دیسان بەراوێژكارەكانی خۆی گوت: بەرەزان ئەوانە باب و باپیریان چەند ساڵ لەمەوبەر لە توركستان دەرچووینەو هاتبوونە چیاكانی دەرسیم ، كە دیتبوویان جێگایەكی خۆشەو پاوانی زۆرە، بەچاكیان زانیبوو بەخۆ و ماڵاتەكانیانەوە هەر لەوێ جێنشین ببن، لەبەر هەندێ گوتبوویان لێرانە بمێنین ئەوجا لەوێندەرێ مابوونەوە. لەبەر ئەوەش پێیان دەڵێن: كالان. ئیتر دەبینین چەند ناوێكی توركی: شیرین و خۆشە: لێرەدا یاریدەرەكانی بە یەك –زار – باوە گۆیان داوە! بەڵێ جەنابی –پاشا – ئەمنیش چیدیكە خۆم پێ ڕانەگیراو بە قسە هاتم!

–بەڵێ جەنابی پاشا ئێمەی دەرسیمی كە دەڵێین! توركین. نەخێر، ئێوە تورك نین كە دەڵێین كوردین بەڵێ ئێمەی دەرسیمی كوردین، دیسان دەڵێن ئێوە كوردنین و لە جیهاندا كورد نییە. چاوتان دەردێنین جارێكی دیكە وا بڵێن. لەبەرئەوەیە ئێمەش لێمان شێواوە. خۆشمان نازانین ئێمە چین، ئێوە بەمێژوو بەدەرتان خستووە كە دەرسیمی توركن ، كەواتە ئەو خۆشەویستییەی لە بابەت پێشكەوتن و زانستی بە توركان پیشان دەدەن بە ئێمەش پیشان بدەن. ئێمەش بەو ڕێگایەیدا دەڕۆین كە بڕیاری لەسەر دەفەرموون. ئەوجاكە گوتم، ئەوە دەستەڵات لەدەست ئێوەدایە، هەروەكو دەمانەوێ بڕیاری باشی پێ جێبەجێ بكرێ ئەوجا ئەلب دۆغان سەری خۆی

شۆڕ کردو بەکزی دەستی بلند کرد: ئیتر ئەو کوردایەتییە لەکەیەکی پیسە بۆ تۆ: لە پاش هێوربوونەوەی ئەو مشت و مڕە ، دەمویست بچمە دەرێ بەڵام جەنراڵ نەیهێشت بڕۆم و تەماشای نەخشەیەکی کرد کە لەسەر مێزەکەی پێشی بوو: پرسی دێیەکەتان ناوی چییە؟ گوتم هولڤەنگ مەنەستری دێیەکەی تۆ لەگەڵ گوندی چۆرچۆە نێوانیان چەند کات دەبێ..؟ بە پرگالی لە دەستی بوو، لەسەر نەخشەکە جێگایەکی دەپێواو چاوەڕێی وەڵامی منیش بوو، گۆتم نێوانیان دووکات ژمێر دەبێ، جەنراڵ دیسان زۆر بە توندی گوتی— تاشناکەکان و پارتی خۆیبوون: پارتیزانێکی ئەرمەنییان لە سووریا ڕا ناردووە بە ناوی موڤیس پوتو گلیان بۆ دەرسیم، ئەو ئەرمەنییە کە لە دەرسیم گەڕابۆوە، بچێتەوە سووریا لە ڕێگادا گیرابوو، لە زینداندا بە هەر جۆرێ قاپووتێکی پۆلیسێکی بەدەست دەکەوێ و رادەکا، بەڵام دووبارە لەماڵی خزمێکی خۆی گیرابۆوە، لە دێی چۆر چۆە و پێشی ئەوەی قسەی لێوەربگرن لەکۆڵیان کردبۆوە. ئەوجا هەروەکو دەڵێن ئەو ئەرمەنییە بەمیوانی لە لای تریش مابۆوە پێویستە بزانن کەمن جووڵانەوەو کردەوەی هەرکەسێك و ئەو ڕێگە و شوێنەی لە دڵیشی دەیشێرێتەوە کەتەماشای نەخشەی نێوچاوانی دەکەم تێی دەگەم. گوتم: لە کانگەی دەروونتانەوە چۆن فەرمانبدەن وابکەن زۆریش ماندوو بووم و بەکزی چوومەدەرێ. چوومە ژووری هاوکارم، کارگێڕی سامان دروستیی ئاژەڵ، کێشەی خۆم و نێوان جەنراڵم بۆ دەگێڕاوە، لەو کاتە برادەرێکم نوێنەری کۆنی ئەلازیز بەیتار حاجی ئوسمانی خەڵکی ئەگین هاتە ژوورێ، ئەویش گوێی لە گفت و گۆی ئێمە بوو لە پاشدا بەقسەکەوت و گوتی: دوو ڕۆژ لەمەوبەر لەگەڵ کۆمەڵەی تایبەتی هاتبووین بۆسەردانی پاشا. دیسان ناوی تۆی هێنا، ئێوە بەهاندەری دەرسیمییان دەزانێ و نیازێکی زۆرخراپی لە راستی ئێوە هەیە، هەرچەند هەوڵم دا بۆتان، بەڵام دڵنیام سەرت سوڕ نامێنێ کە دەڵێم ئەڵپ دۆغان ئاگاداری هەرشتێکە، لەگەڵ ئەو دوو هاوکارانەم کەئەوانیش دژی تورکیای کەمال—ین. وتووێژێکی زۆرمان کرد ئەوجا گەیشتمە ئەو بڕوایەی کەتاکە چارەم ئەوەیە نیشتمان بەجێ بێلم و بچمە دەرەوەی

ولآت و خۆم دەربازکەم.

دەسپێکی جوولآنەوەی سەربازی تورك

بۆ لەناوبردنی دەرسیم (١٩٣٦)j

جەنراڵ ئـەلْپ دۆغـان بەیانـنامەیەکی بلآوکـردەوە، کەتێیدا دەلْیّ دەڤەرەکانی شـاری دەرسـیم، ئەلازیـز و بیـنگۆل ناوچـەی گـەمارۆ دراون، و تێیـدا هەڕەشـەی ترسـناکی لـە هـەموو دانیشـتوانی ئـەو دەڤەرانـە دەکـرد و لـە پاشـدا ئاگـاداری خەڵکەکـەیان کـردەوە لـە پـاش پشـکنین. ناویـان لـە دەرسـیم ناوە! تونج ئێلی. لەبەیانـنامەی دووەمیـدا! دیـاری کـرد کەلـە هەر یەك لە ناوەڕاستی ئەو ناوچانەی خواریّ بالآخانەی بنکەی سەربازی تێدا دروست دەکریّ:

لەناوەڕاسـتی ئەموتکـەی سـەربە چیمشـکەزەك. لـە بورنـاك و پولـور سـەربە ئۆڤـاجك. لـە کـەرەئوگلان سـەربە هوزات. لە مەمیکان سەربە ناوچەی مەزگەرت و بـنکەی سـەربازی دیکەش لەسەر ڕێگاوبانی نێوان ئەو ناوچانە، دروست دەکریّ بۆ ئـەوەی وەکـو زنجـیرە لەگـەلْ یـەکدی ببەسـترێنەوە. لێـرەدا، دەرسـیمییەکان تێگەیشـتن کـە نیـازی ڕژێـم لـەو چالاکییانەدا چییەو دەشیانزانی کە سێپایە بۆ لە سێدارەدانی دەرسیم دادەمەزرێنن. بەداخەوە خدر دەرسیمی قایمقام و ئەفسەری خانـەنیش لەگـەلْ عەبدولـڕەحمان پـابۆیی بەڵێندەری دروست کردنی ئەو بنکانەی سـەربازی بـوون و لەبـەر ئـەوەی ئەو دوو پیاوە کورد بوون، خێڵەکانی ئەو دەورو بەرانـە ڕێگایـان لێیان نەدەگرت و بەسەر بەستی بالآخانەی بنکە سەربازییەکانیان دروست دەکرد لە ناوچەی ئۆڤاجك. ڕۆژێکی تاریك و ترسناك لە دوورەوە دیار بوو، بـەرەو پـیری دەرسـیم دەهـات. سـەرکردەکانی دەرسـیم لـە نێـوان خۆیـان کۆدەبونـەوەو گفـتوگۆیان دەکـرد. چـونکە تێگەیشتبون کە کێشەکە زۆر ناسکە. بەداخـەوە هەرچـەندە لـە نێوان خۆیان وتووێژیان دەکرد، نەیانتوانی بگەنە یەك و لەسەر ڕێگایەك بڕۆن و بەهاوکاریی هەموو لایەك چالاکییەکانیان دەست پیّ بکەن. دوژمـنداری و نـاکۆکیی نێـوان هۆزەکـان، هۆی سەرەتای پێك نەهاتنیان بوو. هەر لەبـەر ئـەوەش بـوو، تـەنها ئـەو هۆزانـەی لەگەلْ یەکدی دۆست بوون چین بە چین

یاخود ناوچە بە ناوچە پێك دەهاتن و پێکەوە چالاکییان دەکردو هاریکاریی یەکدییان دەکرد.
(أ) لەپێشدا سەید رەزا و ئەو خێڵانەی خوارەوە، لە نێوان خۆیان پەیمانێکی پتەویان بەست کە ئەمانەن:
١- عەباسان ژوورو
٢- فەرهادان
٣- کەرەبالان
٤- بەختیار
٥- یوسوفان
٦-دیمنان
٧- حەیدەران
٨- کالان (بەشێکی لەگەڵ و)
ئەو هۆزانە پەیمانێکی پتەویان لە نێوان خۆیان و بە تایبەتی لەگەڵ سەید رەزا بەستا، بۆ بەرەنگاربوونەوەی دوژمن و دەست وەکەری کردن لەکاتی پێویستیدا.
(ب) بەڵام هۆز و خێڵی ناوچەکانی دیکە:
١- ئۆڤاجك
٢- کۆچان
٣- شەمکان
٤- مەزگەرت (مەزگەرد)
٥- پلومەر
٦- نەزمیە
خێڵ و هۆزەکانی ئەو ناوچانەی لە سەرەوە ئاماژەیان بۆ کراوە. لەگەڵ یەك پەیمانیان بەست کە تەنها بەرپەرچی دوژمن بدەنەوە و تێکەڵی شەڕەکان نەبن.
(ج) خێڵەکانی ناوچەی هوزات بڕیاریان دابوو خۆیان باوێنە باوەشی رژێمەوە، لەبەر هەندێ، سەرۆکەکانیان پەنایان بردە بەر ئەڵپ دۆغان لە ئەلازیز و ئەویش بەڵێنی دابوونێ کە هەر داخوازییەکیان هەبێ بۆیان جێ بەجێ بکا. ئەگەر چی

ئەڵپ دۆغان لەو پیاوە دووڕووانە گەیشتبوو، هیچ رووشی نەدابوونێ و پێشیانی راگەیاندبوو کە تاکە هیوای ئەو بەس هاتنی سەید رەزایە بۆ ئەلازیز. جەنڕاڵ: لەلایەکەوە کاری دروستکردنی بنکەکانی سەربازی بە خدری کوردی سپاردو لەلایەکی دیکەشەوە فەرمانی پێ دابوو کە هەوڵ بدا سەید رەزا لە خشتەبباو بیهێنیتە ئەلازیز. خدری فێلباز بەڵێنی دابووە سەید رەزا و دڵنیای کردبۆوە، کە بێتە ئەلازیز هیچی بۆ نابێ و تەنها سوودی بۆ خۆی دەبێ. ئیدی بۆ ئەوەی پلەی بەرزتر ببێ لەلای ئەڵپ دۆغان بەدڵ و بەگیان هەوڵی دەدا سەید رەزا بهێنێتە ئەلازیز جارێ خدر فێلبازم دیت و لێم پرسی، ئایا چی تێدەگا لەبابەت دەرسیم وەلأمی ئەوەبوو! بۆ ئێمە تاکە چارە ئەوەیە، بەبێ بگرە و بەردە یانی بێ مەرج و پەیمان چەك دابنێن و بۆ هەر فەرمانێکی رژێم مل کەچ بن. کەگوتم رژێمی تورکیا نیازی ئەوەیە لە ناومان بباو دەربەدەرمان بکا. گوتی دەرکردن باشترە بۆ ئێمە، چونکە بەر هەڵستی بکەین هیچ گومانێکی تێدا نییە، هەر هەموومان بەجارێکی تێدا دەچین! خدر دیسان چووبۆوە دەرسیم و سەید رەزای دڵنیاکردبوو ئەگەر بچێتە ئەلازیز بۆ لای جەنڕاڵ هیچی بۆ نابێ و بەو جۆرە لە خشتەی بردبوو. ئەمنیش هەلێکم بە دەست کەوت و توانیم سەید رەزا ببینم و بەمنی گوت: بەراستی تێگەیشتبوو کە نیازی جەنڕاڵ زۆر خراپە لەبەر ئەو هۆیە لەبەرگری زیاتر هیچی تێدا نەماوەتەوە. هەرچەندە لەشکری تورك دەستەلأتی دەرسیمییانی نییە بەلأم لەبەر هەرنسکۆیەك بەباشی دەزانێ کە من پێیەك لە پێشتر لە سنووری تورکیا بچمە دەرێ و کێشەی خۆمان بە دەوڵەتە گەورەو راستەکان رابگەینم باشترەو چۆن گفتوگۆی کردبوو لەگەڵ ئەڵپ دۆغان هەروەکو خۆی بەسەرۆك خێڵەکانی دەرسیمی راگەیاند. کەسەید هاتبووە ئەلازیز بەتەنها بوو، هیچ سەرۆکێکی کوردی دیکەی لەگەڵ نەبوو بەتەنها گفتوگۆیان کردبوو، بەس نزیکەی (٢٤)کات ژمێر لە ئەلازیز مابۆوە و لەو چەند کاتەدا بە تەواوی لەنیازی جەنڕاڵ گەیشتبوو. لەپاش دەمێکی کەم ئەڵپ دۆغان شەوکەتی کارگێڕی ئاسایشی سەربازی، بەناوی سەردانی خێڵەکان رەوانە کرد لەپێشدا چووبووە–هۆزات– و لەپاشدا چووبووە–ئۆڤاجك، لێرەدا یەك دوو سەرۆکی خێڵی، بەگەڵ خۆی دابوو

کە بچێتە لای سەید رەزا. بەڵام سەید رەزا پێشوازی لە شەوکەت نەکردبوو لەبەر ئەوە شەوکەت چووبووە میوانی رەهبەری برازای سەید رەزا لە گوندی هەچیلی، چونکە دەیزانی لەگەڵ سەید رەزای مامی نێوانیان باش نییە. لێرەدا عەلی شێر نەختێ زووتر هەستی کردبوو کە شەوکەت! دەچێتەلای رەهبەر، لەبەر هەندێ بەپەلە چووبۆوە گوندی هەچیلی. بە رەهبەری گوتبوو کە خانەخوێیاتی شەوکەت نەکا، چونکە مامی پتر لێی دڵگیر دەبێ. شەوکەت شەوێك لەلای رەهبەر مابۆوە و رۆژی پاشتر پێکەوە گەڕابوونەوە ئەلازیز، بەو جۆرە وتووێژی لەگەڵ ئەڵپ دۆغان کردبوو و پارەیەکی زۆری دابووە رەهبەر. بەکورتی! توانی لە دژی مامی خۆی سنوورێکی دوژمنداری مسۆگەر بکا. لێرەدا ئەڵپ دۆغان دارودەستەیەکی سەربازیی خۆی دروست کرد ئەوجا! بەیاننامەیەکی بۆ دەرسیمییان دەرهێنا، کە بەهەموو خێڵەکان و هۆزەکانی دەرسیم، دەبێ (٢٠٠) دوو سەد هەزار تفەنگی مارتین بدەنەوە دەست رژێم. بەمەرجێ بە پێی سەرژمێری خێڵەکان بەشداری بکەن لە دانەوەی تفەنگەکان. هەروەها شەوکەتی کارگێڕی ئاسایش هەمیشە لە نێوان خێڵەکان دەسووڕاوە و هەوڵی دەدا نێوانیان تێك بدا، واشی راگەیاندبوو کە رژێم تەنها دەیەوێ دانیشتووانی ناوچەی دەرسیم دابمەزرێنێ. سەرەتا ئەو کەسانە سەرکوت دەکرێن: سەید رەزا و ئەو هۆزانەی لەگەڵیدان. بەڵام ئەو هۆزانەی چەك دادەنێن بەسەربەستی لەجێگای خۆیان دەمێننەوە. لێرەدا رەهبەری روو رەش، بەهەر جۆرێ هاوکاریی دەکرد لەگەڵ شەوکەتدا. لەلای دیکەشەوە خۆی بەپیاو چاك نیشان دەدا لە لای مامی. گوایا فێڵ لە رژێم دەکاو هاوکاری لەگەڵ مامی و نەتەوەی خۆی دەکا ئیتر بەو شێوەیە سیاسەتی دوو- روویی بەکار دەهێنا. ئەگەر چی لە قاوەخانەکانی ئەلازیز و هۆزات باسی رەهبەر دەکرا کەهەر جارێ شەوکەت پێنج هەزار لیرەی دەداتێ. بەو جۆرە پاتاخی بەدەرکەوت. لەو سەردەمەیدا شۆڕشگێڕەکان هەڵمەتیان دەبردە سەر ئەو بنکە سەربازییانەی کە تازە، لە نووژەن دروست دەکران و هێشتان تەواو نەکرابوون و پاسەوانەکانیان چەك کردبوون و خانووەکانیش تێکدرابوون.

سەید رەزاش هەردەم داوای لە ئەڵپ دۆغان دەکرد، ئەو یاسایەی لە دژی

دەرسیم داندراوە! هەڵبگرێ و ڕێکخراوێکی باش دابندرێ بۆ دەرسیم، بە مەرجێ مافی نەتەوایەتیی بۆ دابین بکا. بەرامبەر بەو داخوازییانە ئەڵپ دۆغان! لیوایەك پۆلیس و فرقەیەك سەربازی بردبووە سەر سنووری دەرسیم و هەموو ڕۆژێ (١٠) دە فڕۆکە لە دیاربەکر دەهات و لە سەر دەرسیم دەسووڕانەوە. ئیدی کار لەکار ترازاو لێکدان و پێك دادان لە هەرلایەکەوە دەستی پێ کرد. هەر چەندە دەرسیم چوار دەورەی گیرابوو، گەمارۆ درابوو شەڕ زۆر گەرم بوو، بەلام زۆر درێژەی نەدایێ. ساردو سەرما دەستی پێکردو زستان هات و پەردەیەکی سپیی بەسەر شاخەکانی دەرسیمدا هەڵکێشا و شەڕەکەی ڕاگرت.

شەڕی دەرسیم

(١٩٣٧)ز

لە سەرەتای بەهاری ساڵی (١٩٣٧)ز لە هەموو لایەکەوە تورکەکان هەڵمەتیان دەبردە سەر دەرسیمییان و دانیشتووانی نزیکی شارەکانیان، کۆ دەکردنەوەو ڕەوانەی جێگای تریان دەکردن. دەستیان کردەوە بە دروست کردنی بنکەی سەربازی لە ناوەڕاستی ناوچەکان و لە سەر ڕێگاوبانە گرنگەکان، فڕۆکەکانی سەربازی ناوچە بێ چەکەکانیان بۆمباباران دەکرد.

دەستە سەربازێك، ڕەوانە کرابوون! بەناوی خڕکردنەوەی چەك و تەرەقە بۆ سەر هۆزی یوسوفان و هەندێ لە سەربازەکان، پڕیان دابووە کچێکی بێکەس. ئیدی! کوڕی سەرۆك هۆزی یوسوفان، ناو فندق کە ئەو ڕووداوەی بیستبوو! هەڵمەتی بردبووە سەر دەستە سەربازەکەو ڕایماڵی بوون و کردبوونییە دەرەوەی ئاقاری هۆزیخۆیان. لەبەرهەندێ لێکدان لەگەڵ لەشکری دوژمن لە ناوچەکانی مەزگەرت دەستی پێ کرد. لەو سەردەمەدا کوڕی سەید ڕەزا، برا ئبراهیم هاتبووە هۆزات و دارو دەستەی ئەڵپ دۆغانی دیتبوون و بە ناوی باوکیەوە گفتوگۆی لە گەڵ کردبوون بۆ ئەوەی جووڵانەوەی سەربازی بە شێوەیەکی ڕاست بەرپابێ و نەبادا هێرش ببەنە سەر دانیشتووانی دەرسیم. لەگەڕانەوەیدا لە دێیەك میوان ببوو بەناوی دەشت لەناو هۆزی کرگان– دا، بەپێی تەگبیرو نەخشەی، شەوکەتی

کارگێڕی ئاسایش شەوێ لە خەوێدا برا ئبراهیم دەکوژن. لەبەر ئەوەی سەید ڕەزا زۆر دڵگیربوو لەناوەڕاستی هۆزی کرگان گەمارۆی گوندی سینی دابوو ، داوای بکوژەکانی دەکردەوە. ئەڵپ دۆغان لەباتی بکوژەکان بداتەوە دەست سەید ڕەزا و بۆ ئەوەی کێشەکە گەورە نەبێ بە پێچەوانەوە خەڵاتی کردبوون و بە هاوکاریی شەوکەت دەیپاراستن. لەو سەردەمەدا فەسیحی کوڕی محەمەد ئەمینی سەرۆکی خێڵی حەسەنان لە سووریا ئاوارە بوو لەگەڵ دەستەیەك پێشمەرگەی کورد هاتبۆوە. دوازدە کیلۆمەتر لە نزیك دیاربەکر لەلای پردی ڕەش پەلاماری بنکەکانی پۆلیسی تورکیا دەدا. ڕژێمی تورکیا، ئەو ڕووداوەی خستبووە سەر شانی دەرسیمییان و وەزیری ناوخۆی ڕەوانەکردبووە دیاربەکرو وای کردبوو کە لەشکر هێرش بکاتە سەر خێڵی یوسوفان، لەلایەکی دیکەشەوە سەرکردەی لەشکری ئەلازیز ئیسماعیل حەقی هەڵمەتی بردبووە سەر ناوچەکانی سەید ڕەزا، هەر لەو سەردەمدا ئەڵپ دۆغان هۆزی کرگانی لە خشتە بردبوو و هاوکارییان لەگەڵ کردبوو لە دژی لەشکری کورد. ئەو خێڵانەی لە خوارێ ناویان نووسراوە، لەگەڵ سەید ڕەزای بەشدارییان کردبوو لە شەڕی دژی تورکان و هەر دەم لەگەرمەی شەڕیدا بوون:

أ- لەناوچەی هۆزات: خێڵی (بەختیار)، خێڵی ئەباسان-ی ژووروو، خێڵی کەرەبال و خێڵی فەرهادان

ب- لەناوچەی نەزمیە: خێڵی حەیدەران

ج- لەناوچەی مەزگەرت: خێڵی دیمنان، خێلی یوسوفان

ئەو حەفت خێڵانەی، لە سەرەوە ناویان نووسراوە لەکانگەی شەڕ دابوون بەرامبەر بە نوێترین کەرستەی جەنگیی دوژمنی بێ شەرم. زۆر هۆزی دیکەش مابوون و بەشدارییان لە شەڕ نەکردبوو و بێ لایەن بوون. جەنگاوەری کورد هێرشیان دەکردە سەر دوژمن و لەشکری ئیسماعیل حەقییان بەرەو هۆزات هەڵبڕی. بەپێی ئەو کێشەیە لەشکرانی ئەرزڕۆم و ئەزینجانیش بەجووڵەکەوتن و قەرارگای فڕۆکە، لە دیاربەکر گوازراوە ئەلازیز. لەو سەردەمەدا ڕژێمی تورکیا دەستی کردبوو بە بۆردمان کردنی ناوچەکانی دەرسیم بە بۆمبای گازی ژهراوی و

خنکێنەر. لەو کاتەدا دەرسیمییەکان زرێپۆشێکی تورکیان شکاند. ئەوجا ڕژێمی تورکیا لە شارەکانی رۆژ ئاوا فەرمانی ڕەشبگیریی[١] دەرکردو لە دایك بووی ساڵی (٢٦–٢٧–٩٢٨)ی داوا دەکرد بۆ چەك هەڵگرتن. سەید رەزا دوو بارە ڕای سپاردبووە لای ئەڵپ دۆغان کەرێز لە مافی کورد بگرێ و بکوژانی برائبراهیم کوڕی بدرێنە دادگاو خۆشی سەربازە بەدیلگیراوەکان لەگەڵ کەرستەی سەربازی هەر هەموو دەداتەوە دەست رژێم. هەر لەو کاتەش جەنڕاڵ عسمەت ئەنونو هاتبووە دەرسیم بۆ پشکنینی ئۆردووی لەشکرەکانی تورك. ئەڵپ دۆغان، بەرامبەر بەو داخوازییەی سەید رەزا رای گەیاند کە (٨٠) هەزار چەکداری ماوزەڕ هەڵگر بەبێ مەرج و پەیمان دەبێ چەك دابنێن. نەوەك هیچ چارەی دیکەیان نییە. کوورەی جەنگی گڕی گرتبوو، هەموو لایەك زەرەری زۆر بوو، تورکەکان دانیشتووانی بێ چارەو بێ چەکیان، دەگرت و لە کۆڵیان دەکردنەوە. لەو سەردەمانە رەهبەر برازای سەید رەزا لە گوندی پەهامی نزیکی هوزات، هەر چەندە خۆی وا نیشان دەدا کە بێ لایەنە، بەڵام بەدزی هاموشۆی تورکەکانی دەکرد.

ڕژێمی تورکیا بۆ ئەوەی هەستی کورد بشێوێنێ، بەیاننامەیەکی دەرکرد کەوا رەهبەر هەڵاتووەو چۆتەوە ناو کوردان، لە دژی رژێم هاوکاری لەگەڵ چەتەکان دەکا. رەهبەر لە پێشدا خۆی و چەکدارەکانی، هاوکارییان لەگەڵ بەختیار کرد بەڵام خۆی سیخوڕێکی تورکی بوو بەئاگادارییی رژێمی هاتبووە ناو کوردان و هەر شتێکی بزانیبایە. یان بەدەستی بکەوتبایە سەبارەت هێزەکانی کوردەوە بە هەر جۆرێ بایە بەدزی دەیگەیاندە رژێم. لەو دەمەدا رەهبەر مامی خۆی ئاگادار کردبۆوە کە دەستی مامی ماچ دەکاو تکای لێ دەکا کە بیبوورێ و لە نەخشەکانی ڕژێمی تورکیا گەیشتووەو چیدیکە هاوکارییان ناکا، وەڵامی سەید رەزاش ئەوە بوو کە بە قسەکانی باوەڕ ناکا. بەڵام هەر چەندە سەید رەزا بەسەرۆك خێڵەکانی گوتبوو بەقسەی رەهبەری مەکرۆ باوەڕ نەکەن، بەداخەوە پێیان باوەڕ کرد بوو. رێگایان پێ دابوو کەلە سنووری جەنگی ڕۆژئاوا شەڕبکاو بەو شێوەیە رەهبەر خۆی دانووساند بوو.

---

[١] رەشبگیر: بە تورکی (سەفەر بەرلك)ی پێ دەڵێن

ڕەهـبەر! بەپێی ئەو پیلانەی دایمەزراندبوو، ئەفەندی ڤانکی لە خشتە بردبوو، ئـەویش یـەکێ بـوو لە نەوەی مستۆ سوورەی خزمی خۆی، ئەو پیاوەی هێنا بووە لای، خـۆی چـونکە ڕەهـبەر خـۆی بـەبێ دەسـتەلآت ناسـرابوو. سـەنگایی جەنگی لەسـەر شـانی سـەید ڕەزا و ڕێگـاو شـوێنی عـەلی شـێر هـەڵی دەسـووڕاند، لەبـەر هەندێ تاکە هیوای ئەڵپ دۆغان، ئەوەبوو عەلی شێر لەناو ببا، هەر لەبەر ئەو هۆیە بـوو، ڕەهـبەری مەکـرۆ پـازدە ڕۆژان بەشـداریی لەشـەڕ کـرد بـاوەڕی بەهـەموو سـەرۆکەکانی کورد هێـنابوو، تـەنها سەید ڕەزای مامی نەبێ هیچ کاتێ پێی باوەڕ نەدەکـرد. بنکەی سـەرکردایەتیی سـەید ڕەزا لـە هـالڤوری ڤانك بوو. بنکەی عەلی شـێریش لە ئاغدات بوو، هەروەها لە ئەشکەفتێکی دامەنی چیای توژیك جێگایەکی خێـزانی تایـبەتی هـەبوو، ڕەهبەر هەردەم هات و چووی عەلی شێری دەکرد، لەبەر هـەندێ شـارەزای هـەموو ڕێوشوێن و تەگبیرەکانی سەید ڕەزا ببوو. لەگەڵ هەموو ڕێگـاو شـوێنەکانی دایـان دەمـەزراند. سـەید ڕەزا! بۆ ئەوەی زیاتر خوێن نەڕژێ. نیـازی وابـوو عـەلی شـێر پەراگەندە ببێ بۆ ئیران یان عێراق و داوای ناوبژی بکا لە ڕژێمـی فەرەنسـی یـان ئنگـلیزی) کـە هـەوڵ بـدەن هەر دوو لایەنی چەنگاوەر پێك بێنن و مەسلەتیان پێ بکەن.

ڕەهـبەر: ئاگـاداری هەبوو لە بڕیارەکانی لە پێشداباسمان لێ کردن، لەبەر ئەوە نیـازی وابـوو ڕۆژێ زووتـر عـەلی شـێر لـە کـۆڵ بکاتەوە! هەر لەبەر هەندێ لەگەڵ هەشـت چـەکداری خـۆی چـووە میوانیـی عـەلی شـێر لێـی دەپرسـێ. لەوکاتـە ناهەموارە. نیازی لەو سەردانە چییە؟ گوتبووی ماندووەو برسیمە. پشوویێك دەداو دەسێتەوە. ئـەوجا عـەلی شـێری دڵپاك خەریکی دروست کردنی خواردن دەبێ بۆ میوانـەکانی، لـەو کاتدا ڕەهبەری نامەرد دابوویە بەر تفەنگان. بەو شێوەیە یەکێك لـە سـەرکردە بـێ هـەوتاکانی شۆڕشـی کـورد هەر لەجێگای خۆی کەوتە خوارێ و خوێـنی پاکی بەخاکی کوردستان بەخشی. ئەوجا زەریفەی هاوسەری دەپەشۆکێ، خۆی داوێتە سەر لاشەی مێردەکەی و هاواری کردبوو! ئەمان هەڤاڵی من مەکوژن ئـەمان لـە بـرادەرێ مـن مەدەن. بەلآم کە دیتبووی کار لە کار ترازاوە، دەمانچەی هەڵکێشـابوو لـە ڕەهـبەری نامـەردی ئاگـردابوو، بـەلآم بەسـەری ئەفـەندی ڤـانگی

کەوتبوو کەلەشی بەردابۆوە. ئەوجا ڕەهبەری نامەرد لوولەی تفەنگ لە زەریفە دەکاو ئەویشی بەردابۆوە سەر لاشەی پیاوەکەی. بەو جۆرە هەردوو بەچکە شێری بێ هاوتا، خوێنی خۆیان بەخاکی کوردستان بەخشی. ڕەهبەری نامەرد لە کوردایەتی و مرۆڤایەتی لە مێژووی کوردیدا هەتا هەتایێ ناوی هەر بە ڕووڕەشی دەهێندرێ، سەری ئەو جووتە بەچکەشێرەی، کە ئاواتی ڕۆژهەڵاتنی ئازادی و ڕزگاریی کوردیان تێدابوو، بڕیبوو لەناو جۆرکێکی دانابوون و بۆ ناوچەکانی ژێر دەستەلاتی دوژمن بە ڕێگای نەهێنیدا هەلاتبوو، لەوێوەش بۆ ئەلازیز و جۆرکی لەپێش سەرکردەی تورکان، تاوانبار عەبدوڵلا ئەلْپ دۆغان دانابوو. لێرەدا شایانی باسە کە بڵێین دانیشتووانی تورك لە شاری ئەلازیز لەو کردەوەیەی، ڕەهبەری ڕووڕەش زۆر دلگیر ببوون. سەید ڕەزا و هۆزەکانی دەرسیم، هەربەگشتی زۆر دلگیرببوون بە کوشتنی عەلی شێر و زەریفەی خێزانی. بەم شێوەیە ڕەهبەریر ڕەش، پەردەی لەسەرچاوی خۆی لاداو بە بەئاشکرا لە ژێر فەرمانی ئاسایشی تورکی کاری دەکرد. لێرەدا با کەلێنێ بدەینە چیرۆکەکەمان و بەچاکی دەزانم نەختێ لەبارەی سەربردەی عەلی شێر بدوێم.

ڕۆشنبیری کورد، عەلی شێر

عەلی شێر ڕۆڵەیەکی هۆزی شێخ حەسەنان– ی دەرسیم–ە، لە دێهاتێکی شارۆچکەی عومرانییەی سەر بە ناوچەی کۆچکیری هاتۆتە دونیا. خوێندنی لە شاری سیواس(Sivas) تەواو کردووە و زۆر زیرەك و قسەزان و زمان پاراو بووە، هەروەها شاعیرێکی بەناوبانگی کورد بووە.

لەسەردەمی سوڵتان حەمیددا، میر ڕزای مستەفا بەگ بوو، کە یەکێ بووە لە سەرۆك هۆزەکانی کۆچکیری. هەروەها مستەفا بەگ لە هۆزی ئیبۆیان بووە کە خێڵەکانی کۆچکیری لێ بە پاش کەوتوون، جوانێکی بێ هاوتا و ئەندام ڕێك و پێك بووە. بەهەمان ئەندازەش زیرەك بووە. لە عەلی شەن بەگی باپیری، گەورایەتیی بۆ بەجێ مابوو، ماڵباتی خۆیان و هەموو هۆزەکە لە ژێر فەرمانی ئەودا بوون. سوڵتان حەمید لەکاتی خۆی نازناوی پاشایەتیی پێ دابوو، لەبەر ئەوە لەو

سەردەمەدا مستەفا پاشا عەلی شەن، بەگ زادە بووە و لە میرە هەرە بەدەسەڵاتەکانی کورد بووە. بەهۆی ئەوەی کە سوڵتان حەمید پێی خۆش نەبووە، دەستەڵاتی زۆر بێ، رەشید پاشای کۆنە سەرۆك وەزیر (سەدری ئەعزەم) کە لەو کاتە سەرعەسکەری رۆژهەڵات و پارێزگاری سیواس بووە، لەساڵی (١٢٤٨) کۆچی، (١٨٣٢) زایینی، بەنهێنی هان دابوو کە مستەفا پاشا لەناو ببا. بۆ ئەمە رەشید پاشا داوای لە مستەفا پاشا کردبوو بێتە لای لە سیواس، لە رێگاش ژەهری پێ دراو بەم جۆرە کوژرا. ئەوجا لە جێگای مستەفا پاشا، هەردوو کوڕەکەی: عەلی شەن و حەیدەر دانیشتبوون و ببوونە سەرۆکی هۆزەکەی خۆیان.
لەپاش کۆچ کردنی مستەفا پاشا، عەلی شێر کرایە سەر وەسیەتی کوڕە گەورەکەی مستەفا پاشا، عەلی شەن بەگ، لەبەر هەندێ بووە خاوەن دەستەڵاتێکی زۆر لەناو هۆزەکەدا. لێرەدا عەلی شێر ئەو دەستەڵاتەی بەهەموو دڵەوەلە رێگای مافی نیشتمانی و ئازادیی کوردستاندا بەکاردەهێنا. بەهۆی ئەوەوە توانی یەکگرتنێکی پتەو لە نێوان خێڵەکانی دەرسیمدا پەیدا بکا. عەلی شێر ژنێکی ناو زەریفەی، لە خزمەکانی خۆی هێنابوو، زەریفەش هەروەکو مێردەکەی هەمیشە لە مەڕ داواکردنی مافی نیشتمانی دەدواو لە ژیانیشدا سەلماند بووی کە کچە کوردێکی بێ هاوتایە، زەریفە هەردەم ئافرەتانی کوردی هان دەدا بۆ داواکردنی مافی نیشتمانی و هەوڵی دەدا بیرو هەست و زەینی ئافرەتی کورد هوشیار بکاتەوە.
زەریفە: دەستە راستی عەلی شێر و هاوکاری رێگەی نیشتمانی بوو، هەردەم بە وشەی هەڤاڵ عەلی شێری دەدواند. بەداخەوە هەر چەندە هەست و نیازی ئەو خێزانە یەك بوو، بەلاّم یەزدان منداڵی پێ نەبەخشی بوون. زەریفە، بەژن درێژ و ناوقەد باریك، ئازاو رەشیدایەتیی پیاوی بە سیماوە دیاربوو، کیژە کوردێکی بێ وێنە بوو، هەموو ساڵێ دەهاتە دەرسیم و لەبارەی مافی نیشتمانییەوە دەدا. هەر ناکۆکییەك لە نێوان خێڵەکاندا هەبووایە، ئەو ژنە ناوبژیی دەکرد و وەکو دادوەرێکی راست پێکی دەهێنانەوە و مەسڵەتی پێدەکردن. عەلی شێر بە تەواوی ئاگاداری لە زمانی کوردیدا هەبوو و لێی دەکۆڵییەوە، زۆر شیعری نیشتمانیی دانا

بـوو، زۆریش زانـا بـوو لـە سـاز لێـدان و بـە سـاز لێدانـەوە هەڵبەسـتەکانی ، بـۆ خەڵکەکـە دەخوێـندەوەو هەسـتی نیشـتمانیی دەهێـنایە جـۆش، هەسـتی بـەرزی نیشتمانی کوردی لەگەڵ دەنگ و ئاوازی خۆی و سازەکەی دەهەژاندەوە، هەروەها لەبەر ئێش و ئازاری هەستی دەروونی، لەگەڵ دەنگ و ئاوازی خۆی و سازەکەی لە کۆڕی گـریانی دەدا. عـەلی شـێر لـە سـاڵی (١٩١٤)دا پـەنای بردبووە بەر لەشکری رووس، بـە مەبەستی دابین کردنی ئازادیی کوردستان و تا بەنوێنەرایەتیی کورد لە ناوچـەکانی: کۆچـکیری، سـیواس، مـەلاتیا و دەرسـیم رێکخـراوێکی کوردیـی ئازاد لەژێـر چـاودێریی رووسـیا دابمەزرێنێ. لەو کاتە لەشکری رووس، ئەرزینجانی داگیر کـردبوو، عـەلی شـێر لەگـەڵ دەسـتەیەك سەرباز چووبووە ئۆڤاجك و فەرمانبەرانی تورکیـای لێ دەرکـرد بـوو، بـەو شـێوەیە دەسـتەڵاتی خۆی لە ناوچەکانی دەرسیم چەسـپاند و لەشـکری رووسـیش بنکەی هاتن و چوونی لەگەڵ دەرسیم دابین کردو کوردیـش لـەو کاتـە ئـازادیی خۆیـان لـە دەرسـیم چەسـپاند بوو. کاتێکی لەشکری رووس لـە ئەرزیـنجان کشایەوە، بەداخەوە عەلی شێر بە ناچاری گەڕایەوە دەرسیم و لـەوێ مایـەوە. بـەڵام لەبـەر گـرنگیی کێشـەی سیاسـیی دەرسیم، سەر لەشکری تورکیـا، وەهیـب پاشـا هەوڵی دابوو، لێبوردن بۆ عەلی شێرو هاوڕێکانی دەربکرێ، ئەگەرچـی عـەلی شـێر، بـەهیچ رووخۆشـییەکی دوژمـن نەخەڵەتا، چونکە بە دڵێکی پاکەوە لە رێگای مافی نیشتمانیدا تێدەکۆشاو وازی لێ نەدەهێنا. لە ساڵی (١٣٣٥) کۆچی، ١٩١٦ زایینـدا، نامەیەکی بۆ (کۆمەڵەی تەعالی کوردستان) لە ئەستەنبوڵ رەوانـە کـرد و تێیـدا روونـی کـردبۆوە کـە کوردی کۆچگیری و دەرسیمی بەراستی هاوکـاری لەگـەڵ کۆمەڵـەی ناوبـراودا دەکـەن. هـەر لـەو کاتـەدا لـە ناوچـەکانی کۆچـگیری و دەرسیم لقی کۆمەڵە دەکاتەوە و دەست بە چالاکی دەکا. لە بەهاری سـاڵی (١٣٣٦) کۆچی، (١٩١٧) زایینـدا، گەڕایەوە دەرسیم. چەند بروسکەیەکی بۆ رژێمـی ئەنقـەرە لێـدا سـەبارەت دانـنان بـە ئـازادیی کوردسـتان. لەمـەش زیاتـر، کۆبوونـەوەو کۆنفرانسـی بەدانیشـتووانی دەرسـیم دەکـرد و هـانی دەدان لە پێناو مـافی نیشـتمانیدا هاوکـاریی لەگـەڵ کۆمەڵـەدا بکـەن، هـەر بـەم شـێوەیە بـەپێی پـــەیمانی ســـیڤەر (Sever) داوای مـــافی نیشـــتمانی کـــوردی دەکـــرد و لەهـــەمان

کاتیشدا، خەریکی ڕێکخستنی لەشکری جەنگاوەری کورد بوو. لە شۆڕشی کۆچگیری بەراستی بەشداری کردبوو، لەبەر ئەو هۆیە فەرمانی لە سێدارەدانی بۆ دەرچوو بوو. هەر بۆیەش لەناوچەی ئۆڤاجکدا جێنیشین بوو، چەند ساڵێك لە دەرسیم مایەوە لەگەڵ ئەو هەموو دژایەتی و بەرهەڵستییەی ڕژێمی تورکیا، لاوی کوردی هوشیار دەکردەوەو لە کاری دامەزراندنی ڕێکخراوەی جەنگاوەریی کوردیدا بەردەوام بوو. لە ساڵی (١٩٣٧) دا لە شۆڕشی دەرسیمدا بە زمان و بەقەڵەم، بەکردەوە هاوکاریی لەگەڵ سەید ڕەزادا دەکرد، عەلی شێر لە تەمەنی (٧٥) ساڵیدا بوو هێشتا پشتی نەچەما بۆوە، هەست و نیازی کوردانەی خۆی زۆر خۆش دەویست و هەر بۆ نەتەوە –تەنها– بۆ نەتەوەکەی تێدەکۆشی. لەو تەمەنەدا نەیدەزانی ماندوو بوون چییە و سەری بڕاوی خوێناوی (خۆی و زەریفە)ی خێزانی کە لەپێش دوژمن داندرا، بێ گومان بە نرخترین قوربانییە کە نەتەوەی کورد بە خوای ڕزگاریی کوردو کورستانی سپارد.

ئازایی ژنانی کورد

"شێر شێرە چ مێیە چ نێرە"

لەسۆنگەی کوژرانی زەریفەی خێزانی عەلی شێرەوە کە دەمودەست تۆڵەی خوێنی مێردەکەی، بەدەستی خۆی کردبۆوەو لەمەڕ ئازایی ئافرەتانی کورد ئەو دوو ڕووداوە زیندووە دەخەمە بەرچاوی خوێنەری بەرێزم:

١– لە پێشدا باسمان کرد کە پارێزەر، کەمال فەوزی بەدلیسی لە دیاربەکر لە سێدارە درابوو. بەڵام بڕیاری لە سێدارەدانی ئەو پیاوەیان بە فێڵی مافی ڕەخنە گرتنەوە (داواکاری گشتی) سێ ڕۆژان بەدوا خستبوو، هەر بۆ ئەوەی لەو سێ ڕۆژەدا کات لە کات زیاتر ئازاری کەمال فەوزی بدەن. لەو سێ ڕۆژەدا خوشکەکەی چوو بووە سەردانی براکەی لە زینداندا. ئەو ژنە کوردە بە جەرگە، لەگەڵ دڵکولی خۆی، دڵی برایەکەی دابۆوە و گوتبووی: (بەرخی نێر[١] بونە کەر) (Berkhe nere bone ker) بەم شێوەیە ماڵئاوایی لە پارێزەر کەمال فەوزی برای خواستبوو.

---

[١] بەرخی نێر بۆ سەر بڕین باشە (قسەیەکی کۆنی کوردە).

٢- لـه سـاڵی (١٩٢٧) دا نـوح و عیـزەت بـەگ و هەندێك لە خزمەكانیان لە شەڕدا بوون لە دژی لەشكری توركیا، لەبەر هەندێ گوڵناز خاتون ـ ی خوشكی نوح بەگ دەستبەسـەركراو رەوانـەی مـوش كرابوو، لەو كاتەیدا بەهۆی پێكدادانێكی سەخت لەگـەڵ لەشـكری دوژمـندا، عیـزەت بـەگ و خوارزایەكـەی، سـدیق بـەگ بەلاگیـڕی كوردسـتان دەبـن، ئـەوجا توركـەكان هـەروەكو پیشـەی خۆیـان سـەری هـەردوو بەچكەشێران دەبڕن و دەیان نێرنە موش. بەڵام لەم دووانە كامەیان سەری عیزەت بـەگ و كامـەیان سـەری سـدیق بـەگ بـوو، نەدەزانـرا لەبـەر ئـەو هۆیـە گوڵـناز خاتوونیـان لـە زیـندان دەرهێـنابوو، هـەردوو سـەری بـڕاوی خوێـناوییان لـە پێش دانـابوو، داوایـان لێ كـرد بـوو كـە بۆیـان روون بكاتەوە، كامەیان سەری كامەیانە.
گوڵـناز خـاتوون بـۆ یەكـەم جـار لـەپێش سـەری بـڕاوی بـراكەیدا: عیـزەت بـەگ چـەمایەوەو بـەدەنگێكی بـەرز باسـی چـالاكیی بـراكەی كردبوو لە كوردستاندا. لە پاشـدا دەستی درێژ كردبوو بۆ سەرە بڕاوەكەی سدیق بەگی كوڕی، چاوی خوراند و گوتی (ئەوەش گۆلكە نێری منە، من بۆ ئەو رۆژە شیری خۆم پێ داوە، ئەگەر لە پێناو مافی كوردستاندا، بەو شێوەیە مردنی ئەوم نەدیتبایە، شیری خۆم لێ حەرام دەكـرد). ئیـتر بـەو جـۆرە هـەزاران كارەسـاتی وا دڵ تـەزێن رووی داوەو ئافرەتی كـورد هەسـتی بەرزی خۆی و بە جەرگیی تێدا پیشان داوە، بەڵام من لێرەدا تەنها (شێر شێرە چ مێیە چ نێرە) دووبارە دەكەمەوە، چونكە قسەی پێشینانە.

درێژەپێدانی جەنگی دەرسیم
(١٩٣٧)

شـەڕ بـە هـەموو توندییەكـەوە تـاوی سەند بوو. بەزۆری قورسایی شەڕ لەسەر شـانی خێـڵی بەختیاری بوو، سەید رەزا خۆی لەناو كانگەی شەڕدا بوو. هێزەكانی لەشـكری توركیـا ئاگریان لە هەموو دارو دارستانی دەرسیم بەردەدا و گڕی ئاگر لە گشـت ناوچـەكاندا بـەرز دەبـۆوە، پیـاو سـەری لـە وێـنەی ترسـناكی ئـەو شاخانە سـوڕدەما كـە دەسـووتان و بڵێسـەی ئاگریان تێدا بەرز دەبۆوە. خێڵی كورەیشان هـەر بـە راكـە راكـە هـات و خـۆی هاوێشتە ناو كوورەی شەڕەوە و سەرۆكی خێڵی

بەختیاری، شاهین سەرپەرشتی جەنگەکەی دەکرد. رەهبەری روورەش لەو کاتەدا، خۆی لە پەنای خێڵی بەختیاری نابوو و خدری کوڕی پرچوی لە خشتە بردبوو، بەراستی زۆری پێ نەچوو، کەزاندرا چووبۆوە ریزی دوژمنان. شاهین ئاغا زۆر ماندوو بوو، چەند حەفتەیەك لە سنووری جەنگدا بوو، پێویستی بە نوستن و حەسانەوە هەبوو، لەبەر هەندێ بە خدری گوتبوو کە چاودێریی بکا تاکو هوشیار دەبێتەوە. ئیدی شاهین دەبۆرژێ و نابۆرژێ، خدر گوللەیەکی بەسەری شاهینەوە نابوو، هەر لە جێگای خۆی کوشتبووی و، رەهبەر ئاسا ئەویش سەری شاهین ئاغای بڕی بوو، لە تاریکی شەودا، سەری خوێناویی شاهین ئاغای لەگەڵ خۆی بردبووە هۆزات و لەپێش سەرلەشکری تورکیا دانا بوو، داوای لێبوردنی لە دوژمن کردبوو. لێرەدا برای شاهین ئاغا و ئامۆزاکانی لەبۆسەو مەکۆ دانیشتبوون کە خدر و تاوانبارەکان، بۆ هۆزات گەڕانەوە بەسەر بۆسەدا کەوتبوون، بەم جۆرە لێدران و هەر هەموویان لەناو چوون و کوژران. خێڵی بەختیاری، سەرۆکە هێژاکەی، شاهین ئاغا، لە دەست چوو، هەر چەندە سەردەمێ خۆی بەرامبەر شالاَوو زۆری لەشکری دوژمن راگرت، بەلاَم لە دواییدا زۆر پەرێشان بوون و کشانەوەو لەگەڵ لەشکری سەید رەزادا تێکەڵ بوون و ناوچەکانیان کەوتنە ژێر دەستی دوژمن. لەو سەردەمەدا کوڕە گچکەکەی سەید رەزا، حوسێن رەسیك بەفڕۆکە بریندار بوو. شەوکەتی سەرۆکی سیخوڕی لەشکری دوژمن کە بەو رووداوەی زانی بوو، ناردبوویە لای ژنە گەورەی سەید رەزا، ئەگەر رێگابدا، شەوکەت دەیەوێ بیبینێ و دەچێتە لای. بەم جۆرە شەوکەت چووبووە لای ئەلیف خاتونی ژنە گەورەی سەید رەزا و ئەو پیرێژنە دڵپاکەی لە خشتە بردو کوڕەکەی، حوسێنی بەبرینداری لەگەڵ خۆی بە ناوی تیمارکردنەوە بردبووە ئەلازیز. لەوێ زۆر ئازاری دەدەن، بە نیازی ئەوەی، سەبارەت چالاکیی باوکی، زانیاریی لێ وەرگرن. لە پاش ئەوەی، کە باوەڕیان هاتبوو، هیچ سوودێك لەو بەچکەشێرە وەرناگرن، ئەو مێردمنداڵەیان کە شەوکەتی سیخور بە ئەمانەت لە (ئەلیف خاتون)ی وەرگرتبوو، لە سێدارەدا. لەم دەمەدا ئەلازیز پڕی سەرباز ببوو، وەکو رۆژی حەشری لێ هاتبوو، شەو و رۆژ، سەربازی دوژمن بەکەرستەوە لەگەڵ زرێپۆش رێچکەیان دەبەستا بۆ دەرسیم.

سـەید ڕەزاش ناوچـەکانی خـۆی بـەجێ هێشـت و چـوو بـووە نـاو هۆزە بێ لایەنە کوردەکـان، بەنیازی فراوان کردنی گۆڕەپانی جەنگ. لەشکری تورک دامێنی چیای توژیکیـان داگیر کردو ئەو کەسانەی کەوتبوونە دەست، هەر هەموو، گەورەو گچکە و نێـرو مـێ، بـە جـارێك کوشـت، هــەروەها ئـەو ژن و مـندالآنەی خۆیـان لــە ئەشکەفتەکانی گەلی ئیکسوری دامێنی چیای توژیك شاردبۆوە، تورك دەرگەیان بە چیمەنتۆ لەسـەر سـواخ دابـوون و ژمـارەی (١-٢-٣) کـە لەسـەر نەخشـە دیـاری کـراوە، جێگـای ئـەو ئەشـکەفتانە پیشـان دەدا و لە دۆسیەکانی بنکەی سەربازیی گشـتیی تورکیـادا هـەڵگیراوە و مـاوە، بـەم جـۆرە ڕووی ڕەشـی مێژووی سەربازی تورك بەدەردەکەوێ کە لە پێش دەرگەی زۆر لە ئەشکەفتەکاندا، ئاگریان هەڵکردو دوو کـەڵیان بـەر دەدا ژووریّ، ئەوەی خنکا، خنکاو ئەوەی لەبەر دووکەڵ هاتبووە دەرێ، بەقەمە زگیان هەڵدڕی بوون. ئەو کارەساتانە هەم بە فەرمان و هەم لە ژێر چاودێریی سەرکردایەتی جێ بەجێ کران، بێجگە لە ئەوەش ژن و کیژی هۆزەکانی بەخـتیاری و کورەیشـان خۆیـان لـە شـاخە بـەرزەکانی توژیـك و دۆڵـی ئیکسـوری فـڕێدابووە خـوارێ و هـەندێکیش، خۆیـان هاوێشـتبووە نـاو قووڵایـی ڕووبارەکانی مونـزور و پەچـیك، نـەبادا بکەونـە دەست دوژمن و سەر بەرزیی نەتەوەی کوردیان بـەم شـێوەیە پاراسـتبوو، شـایانی باسـە، پێویسـتە بـڵێین کـە ئافرەتی کورد لەو سـەردەمەدا چـاکترین ڕێگـای بـۆ مـردن هەڵبژاردووە کە لەسەربەرزیی نەتەوەکەی بوەشـێتەوە. یـەك لە ڕووداوە پرشنگدارەکانی مێژوو ئەوەیە: ئەو کەسەی ناپاکی لەگـەڵ نەتـەوەی خۆیـدا بکـا و هاوکـاریی دوژمـنی نیشـتمانی خـۆی بکـا، هـەر بەدەسـتی ئـەو دوژمـنە سـزا دەدرێ، نموونـەی ئـەو ڕووداوەش ئـەنجامی خێـڵی کرگانە(Kirgan).

پێویسـتە لـە یادمـان بـێ کـە هـۆزی کـرگان بەقسـەی تورکان خافڵابوون و برا ئیـبراهیمی کـوڕی سـەید ڕەزایـان بـە نامـەردی لـە خـەوێدا کوشت بوو. لەوکاتەی لەشـکری سـەید ڕەزا و هـۆزی بەختیاری کشانەوە، هۆزی کرگان لە جێگای خۆیدا مایـەوە، چـونکە لـە پێشـدا هاوکـاریی تورکانیـان دەکـرد، لەبـەر ئـەوە لـە خۆیان نەدەترسـان. بـەڵام کـە هێـزەکانی تورکیـا دەسـتیان بەسەر ناوچەکەدا گرت، هەر

هـەموویان، بە گەورەو گچکە و ژن و پیاوەوە، لەناو بردن و، سەرۆکی خێڵەکەش، سەلمان شات و خەدیجەی خێزانیان، پاش ئازاردانێکی زۆر، دابووە بەر تفەنگان و ئـەو ژن و مـندالەی مابوونـەوە، لە کادێنانیان کردبوون و ئاگریان تێبەردابوون، ئا ئەوەیە ئەنجامی ئەو کەسەی هاوکاری لەگەڵ دوژمنی نەتەوەی خۆیدا دەکا.

لێـرەدا کـە تورکـەکان ناوچـەکانی هـۆزی کـرگانیان کردبووە بنکەی سەربازیی خۆیـان و ماڵیـان بـە تـالآن بـردن و مـەڕو ماڵاتیشـیان دابـووە لەشـکر. لەم جۆرە تاوانانـەدا تـورك بـێ هاوتـان و شـەرمیان لـەلا نییـە. لـەو کاتەدا هێزەکانی تورکیا دەیانـزانی کـە سەید رەزا کشاوەتەوە ناو هۆزی کوچان و لەناو لێڕو دارستانەکانی دار مـازووە بـەرزەکان خـۆی حەشـارداوە، لەبەر ئەوە لەپێش هەموو شتێکەوە بە فـڕۆکەی سـەربازی هـەموو دارسـتانەکەیان بۆمـباباران کـردو لـە پاشـدا بـە تـۆپ چیایەکانیان کوتـا، ئـەمجار هێرشـێکی دژواریـان کرد و ناوچەکەیان گەمارۆدا. کە سـەید رەزا زانیـبووی کارەکـە زۆر ترسـناکە، بـە هەڵمەتێکی شێرانە، چوارچێوەی گەمارۆکـەی شـکاند و کشـاوە ناوچـەکانی ئۆڤـاجك. بـەڵام ئـەو سـەرکەوتنە زۆر بەگـرانی لەسـەر خـۆی و هێزەکانی وەستا بوو، چونکە لەو شەڕەدا کە پێی دەڵێن شـەڕی کۆزلوجـە: ژنـە گچکەکەی بەسـی، لەگـەڵ کوڕەکـەی، شێخ حەسەن وسێ کـوڕەزاو نـزیکەی هــەزار جــەنگاوەر بوونــە بەلاگێــڕەوەی رێگــای سەربەسـتی. لەسـەرینی ئەمـەوە هێزەکانی کورد زۆر شەپرزە ببوون. لەو سەروبەندەدا سەرماو بەفـری زسـتان دەسـتی پـێ کـرد و هێـزەکانی تورکیـا نـەیان دەتوانـی درێـژە بـە شـەڕەکە بـدەن، لەبـەر ئـەوە سەرلەشـکری تـورك دەیزانی فێڵ و تەڵەکە، لەکاتی ئاگر بەستدا، سوودێکی زۆری دەبێ بۆیان، ئیدی بەهۆی پارێزگاری ئەرزینجانەوە هەناردبوویـە لای سـەید رەزا کـە لـە شـاخەکانی مونزور لە سەنگەران– دا بوون و بەڵێـنی پێدابـوو کـە هەموو داخوازییەکانی دەرسیمییان جێ بەجێ دەکا و هەر لە ئێسـتاکەوە فەرمانی ئاگربەسی داوە و چەند هۆزێکی دەرسیمی نەبێ ئەوا هێرشی سەربازی بۆ سەر ئەوانی دیکە نەکردووە و پێشی ناوێ بیکاو رژێم ئامادەیە تۆڵەی هـەموو ئەو کردەوانەی لە دژی خەڵکەکە کردوویەتی، بداتەوە. بەم شێوەیە رژێمی تورکیـا، توانـی سەید رەزا لەگەڵ هاوڕێیەکانی لە (٥/ئەیلول/١٩٣٧)دا بباتە شاری

ئەرزینجان و لەوێش دەست بەسەر کران. کاتێکی سەید رەزایان بەدەست بەسەری لە دیوانی پارێزگاری ئەرزینجانەوە بردبووە دەرێ، تەنها ئەوەندەی گوتبوو: (رژێمی درۆزنی بێ شەرەف)و هیچی دیکەی بەسەر زمانیدا نەهاتبوو. لەوێشەوە رەوانەی ئەلازیز کراو درابووە دادگای سەربازیی جەنگ و لە لێکۆڵینەوە و پرسیاردا گوتبووی: لە پێناوی مافی نیشتمانیدا تێکۆشاوەو هەر کارێکی کردبێ رێککەوتووە لەگەڵ دەنگدانەوەی هەستی دەروونی خۆی بۆ بەدیهێنانی ئامانجە بەرزەکانی نەتەوایەتی و سەربەخۆیی وڵات و بەدەرلەمە هیچ هیوایەکی دیکەشی نەبووە. زۆر بەسەر بەرزیی دەزانێ، لە پاش تەمەنی حەفتا ساڵی لە رێگای ئازادیی نیشتماندا خوێنی خۆی ببەخشێ و زۆر لەسەرەخۆ و بەبێ تێکچوون ئەو قسانەی کردبوو. یەك لە پرسیارەکانی سەرۆکی (دادگای سەربازی) کە لە سەید رەزای کردبوو ئەوەبووە: گوایا ئەفسەری سەربازیی رووسی لەلا بووینە و چەك و تفاقیان لە رووسیا بۆ هێناوە، هەروەها تورکەکان چەند درۆی دیکەشیان هەڵبەستابوو کە گوایا ئەفسەری ئینگلیزی و فەرەنسی لەناو هۆزی کۆچاندا هەبووینە بۆ هاوکارییان. بەڵام ئەو درۆیانە هەموو بۆ ئەوە بوون کە تورکەکان خۆیان بەراست دەرخەن لە بەرانبەر نەتەوەکانی جیهاندا، سەبارەت ئەو کارەساتە نا مرۆڤایەتییەی لە دژی کوردی بێ دەستەلات و بێ کەس دەیانکرد. پرسیار و وەڵام لە دادگای سەربازی زۆر درێژەی پێ نەدراو هەر لەو کاتەی بڕیاری دادگا بە سەید رەزا راگەیاندرا بوو، زۆر بە هێوری و بەسەر بەرزییەوە گوێی لێ راگرتبوو و تێك نەچوونی لەسەر و سیمایدا دیار بوو.

هەروەکو لە پێشدا باسمان کرد کوڕە گچکەی سەید رەزا، رەسیك حوسێن هەر ئەو شەوە بە برینداری لە تیمارخانە دەریان هێناو، لەگەڵ باوکی و ئامۆزایەکانی، هەموویان پێکەوە لە سێدارە دران. بێجگە لە ئەوانەش قەنبەر ئاغای سەرۆکی هۆزی یوسوفان و سەید حوسێن سەرۆکی هۆزی کورەیشان لەگەڵ عەلی ئاغا و سێ کەسی دیکەش بە سێپاوە هەڵواسران و لە سێدارە دران لە پێناوی مافی نیشتمانی و سەربەخۆیی کوردستان و ئازادیی نەتەوەی کورددا. ئەو یازدە پاڵەوانە کوردە لە (١٠/تەشرینی ٢/ ١٩٣٧) دا بڕیاری لەسەردانیان لە دادگای

سەربازی تورکیا درا و لە (١٨/تەشرینی ١٩٣٧/٢) دا لەگەڵ تاریك و روونی بەیانی لە گۆڕەپانی گەنم لە شاری ئەلازیز ئەو فەرمانە جێ بەجێ کرا. سەید رەزا لە پێش سێپایەکەی، بەدەنگێکی بەرز و بەشێوەی زازایی گوتبووی (لە تەمەنی حەفتاو پێنج ساڵیم خوێنم دەبەخشم و بەخوێنبەخشەکانی کورد شاد دەبم. دەرسیم دۆڕاندی، بەڵام کوردایەتی و کوردستان هەر دەژین و بەچکەی کورد تۆڵەی ئەو تاوانانە دەکاتەوە. بمرن درۆزن و نامەردان). قسەکانی بەشێوە زمانی زازایی کردبوو، زۆر بەساردی بەرەو پیری مەرگەوە چووبوو، لەگەڵ ئەوەشدا حوسێنی کوڕی هەروەکو بەچکەشێرێ بە دەنگ هاتبوو گوتبووی (بابە نەتەوەی کورد خۆشبێ). ئەوجا لاشە پیرۆزەکانی ئەو یازدە خوێنبەخشانەیان لە سێ پایان هێنابووە خوارێ و لە کۆڵانەکانی ئەلازیز گێڕابوویان و تاوەکو گۆڕیان دیار نەبێ سووتاندبوویان، بەو بۆنەیەوە، بە قەردێکی پیرۆزی دەزانم سەربردەی سەید رەزا لە خوارەوە روون بکەمەوە:

قارەمانی گەورەی کورد سەید رەزا

سەید رەزا لە دەرسیم چاوی کردۆتەوەو کوڕی سەید ئیبراهیمی پێشڕەوی دەرسیمییە. بۆ ئەوەی سەید رەزا بناسین لە پێشدا، دەبێ بزانین سەید ئیبراهیم کێ بووە. سەید ئیبراهیم، رۆڵەی گەورەترین وەجاخ و ئاگردانی سەرۆکایەتیی هۆزی شێخ حەسەنانی دەرسیمی بووە، لە ئایین و تەریقەتدا گەیشتبووە بەرزترین پلەی رەهبەری، هەر لەبەر هەندێ نیشانەی سەیداتی وەرگرتبوو. سەید ئیبراهیم لە دێی (دەری– ئاری) (Deri Ari) دادەنیشت و کردبوویە بارەگای خۆی. ئەو گوندە، دەکەوێتە ناوچەی کەلمەنسوور و لیرتیك. ئەو جێگایانە بەناوی باپیرەی دەرسیمییان هەڵدەدرێن، دەکەونە باکووری رۆژهەڵاتی ناوچەی دەرسیمەوە. سەید ئیبراهیم چوار کوڕی هەبوو، کوڕە گچکەکەی، رەزا بوو. لەبەر ئەوەی جێ چاوی تێدابوو، زۆری خۆش دەویست و لەکاتی کۆچی دواییدا سەرۆکایەتیی خێڵەکەی بەرەزا سپارد بوو. دەرسیمی: لەباتی وشەی بابە بە سەید ئیبراهیمیان دەگوت، بابۆ. چونکە لە کاتی ئەودا، تورکەکان بەهیچ

شێوەیەك نەیان دەتوانی، دەست لە كاروباری دەرسیمییان وەربدەن و بەراستی سەربەخۆ بوون. خوالێخۆشبوو، ئیبراهیم، لەلای باپیرە گەورەم، محەمەد عەلی جولیك زادە خوێندبووی. محەمەد عەلی ئەفەندی، زانایەكی كوردی بێ هاوتابوو و هەستی كوردایەتیی فێرە سەید ئبراهیم كردبوو، ئەویش لەلای خۆیەوە رەزای كوڕی بەو شێوەیە پێ گەیاندبوو، كە دەرسیمی گفت و گۆیان لەگەڵ رەزا دەكرد پێیان دەگوت ریزۆ (Rizo) و رەیبەر (Rayber) یان دەیانگوت كوڕی بابی خۆیەتی، بە شێوەی زازایی دەڵێن (لاجی بابۆیی= Lace baboy) بەو ناوانە دەئاخافتن و قسەیان دەكرد. لێرەدا پێویستە بڵێین لەسەر و سیمایدا هەموو رەوشت و پیشەی مرۆڤایەتی و جوانمەردیی كوردانەی لێ بەدەر كەوتبوو. لەپاش مەرگی باوكی، گوندی (دەردی– ئاری) و ناوچەكانی: كەلەمەنسوور و لیرتیك بەجێ دێڵێ و دەچێتە دێی ئاغدات لە دامەنی چیای توژیك و لەوێ جێنیش دەبێ. سەید رەزا پیاوێكی بەهەوەس و گفت و لفت خۆش بوو، دڵخۆش دەبوو ئەگەر گەمەو گاڵتەی لەگەڵ یەكێك لە خێڵەكەی بكردبایە، یان لەگەڵ گچكەترین كەس قسەی بكردبایە. ئەو كەسەی دەهاتە سەردانی– جا هەر كەسێك بایە– زۆر رێزی دەگرت و چی لە دەست هاتبایە، چاكەی لەگەڵی دەكرد، بەخۆشی هەردەم موحتاج و پێویست بوو ((هەردەم دەیگوت، من ریزۆیەكی بێ دەسەلاتم))، زۆر رێزی پیاوی بەتەمەنی دەگرت و گچكەتریشی بە برای خۆی دادەنا. هەردەم داوای دەكرد هەموو كوردان یەكدی بگرن. سەید رەزا كوردێكی پاك و هەستێكی مرۆڤایەتیی بەرزی هەبوو، لەگەڵ پیاوەكانی هۆزەكەی هیچ جیاوازیی نەبوو هەروەكو ئەوان: دەیخواردو لەبەری دەكرد. هەوڵی دەدا شێوەی ژیانی دانیشتووانی هۆزەكەی، ماددی و مەعنەوی، وەكو یەك راگرێ. لە كۆبوونەوەی خۆیاندا دەیگوت نەتەوەی كورد لە یەك خێزان و ئاگردان بەپاش كەوتوون. لە چاكەو خراپە هاوبەش و بەیەك داوەوە لەگەڵ یەكدی بەستراونەتەوەو رزگاركردنی كوردستان لە دیلایەتی ئەركی سەرشانی هەر كوردێكە و ئەگەر بە مردنیش بێ دارە بازەی بەلاگێڕانی خۆی هەڵدەگرت و بەشداریی ئازادیی هەموو كەسێك بوو. ئەمە تەنیا قسەیەكی رووت نییە چونكە بە دەهەزاران پەناهەندەی ئەرمەنی

لەکاتی خۆی لە دەرسیم پاراست، کە لە ترسی تورکان هەڵاتبوون و گوزەران و ژیانی بۆ دابین کردبوون. لەکار هەڵسووڕاندندا گفت و گۆ و تەگبیری لەگەڵ هەندێ زانایانی هۆزەکەی خۆیدا دەکرد. لەبەر ئەوەش بە پێویست دەزانم کردەوەیەکی بۆ خوێندەوارانی بەڕێز روون بکەمەوە. لە پێشدا نووسیبووم: سەید رەزا لەگەڵ نوێنەری تورکان، عەلی رەزای پارێزگاری ئەرزینجان و حاجی فەوزی و قومیسەر و موفتی ئەرزینجان لەسەر کانییە ئاوێك دانیشتبوون و خزمەتکارێکی گەنجی سەید رەزاش لەو کاتە، لەسەر بنەدار تووێك لەسەر رۆخی کانییەکە دانیشتبوو و تووی دەخوارد کە ناوی کومۆ بوو، گوێی خۆی دابووە گفت و گۆی نوێنەری تورکان لەگەڵ سەید رەزا و قسەیان دەکرد. ئەو گەنجە لە هیکەوە دێتە ناو قسان و بەشێوەی زازایی بە سەید رەزا دەڵێ (رێبەر ریزۆ: هەڵوێستی تۆ راست نییە)، بەو شێوەیە لۆمەی پێشەوای خۆی کرد بوو کە سەید رەزا سەری بڵند کرد کومۆ لەسەر دارەکە بوو، ئەوجا بەشێوەی زازایی وت و وێژێکی دوورو درێژی لەگەڵ کردو لەپاشدا پێی گوتبوو (کوڕم قسەو بۆچوونی تۆ رێکترە) و هەر لەو دەمەدا بەئارەزووی کومۆ قسەی لەگەڵ نوێنەرانی تورکان کردبوو و دانیشتووانی هۆزەکەشی زۆر زۆر دڵ خۆش ببوون بەو کردەوەیە. ئەمە بەجوانترین نموونەی دیموکراسی لە جیهان دادەندرێ. ئەو تاکە نموونەیە پێشانمان دەدا کە چۆن لەلای خەڵکی و هۆزەکەی رێزی لێگیراوە. سەید رەزا زۆر باوەڕی بە دانیشتووانی ئەرزینجان دەکرد، ئەگەر لە دانیشتووانی هۆزات یان ئەلازیز دڵگیر ببوایە، دەچووە مەرکەزی ئەرزینجان. هەر لەبەر ئەو بڕوایەش، چووبووە ئەرزینجان و باوەڕی بە نوێنەرانی تورك کردبوو، سەریشی بەو ئەنجامە سەختە گەیشت. سەید رەزا هەر چەندە بەناوساڵ کەوتبوو، بەڵام هێشتا چاپوك و تێکچەقیو بوو، خوێندنی تایبەتی لەلای باوکم، ئیبراهیم ئەفەندی تەواو کردبوو. بەزیرەکایەتیی خۆی، پەرەی بەزانستی خۆی دابوو و ژیانی لە پێناوی نیشتماندا داناو پاڵەوانێکی کوردی بێ هاوتا بوو، خودا لێی خۆش بێ. بژی نەتەوەی کورد کە بەچکە کوردی وەك سەید رەزا و کوڕانی بابی خۆیان (Lace baboyi) پەیداو پەروەردە کردووە.

لەناوچوونی ڕەهبەری ڕووڕەش

لەپاش لە سێدارەدانی سەید ڕەزا، مستەفا کەمال و عیسمەت ئینونو بەناوی پشکنینی سەربازییەوە هاتبوونە شاری ئەلازیز و پلان و نەخشەکانی عەبدوڵلاٚ ئەڵپ دۆغانیش، کۆتاییان پێ هات و ڕیز گەیشتبۆوە ڕەهبەری ڕوو ڕەش کە هەردەم لە خزمەت لەشکری تورک–دا بوو، ببووە هۆی لەناوچوونی سەید ڕەزای مامی و گشت دەرسیمییان، ئەوجا لەباتی خەڵات کردن، بەفەرمانی سەرۆکی لەشکری گشتیی تورکیا خۆی و کوڕەکەی لە جێگایەك کەپێی دەڵێن تەشتاك، درابوونە بەر لوولەی تفەنگان. لەپاشدا دەستیان بەسەر ماڵەکەیدا گرت کە لە دێی پەهامی بوو. ڕژێم دەستی بەسەر ئەو چەند ملیۆن لیرەیەیدا گرتبوو لەباتی خوێنی نەتەوەکەی، ڕەهبەر لەبنکەی سیخۆڕی لەشکری تورکیا وەریگرتبوو و زەفتی کرد. هەروەها ژنەکەشی لەپاش ئازار دانێکی زۆر، دەربەدەری ڕۆژئاوای تورکیا کرا. لەناو هەر ڕەگەزو نەتەوەیەکدا، ڕوو ڕەشی و خۆفرۆشی وەك ڕەهبەر دەردەکەوێ، بەلاٚم هەر نەتەوەیەك هەبوون و شەرەفی خۆی ڕەچاو بکا، پێویستە ناوی ئەو جۆرە ڕوو ڕەشە کە لە جەرگی خۆی بووە لە بیر بکا و هیچ یادی نەکاتەوە و ناوی نەهێنێ. بۆیە پێویستە نەوەی داهاتوو ناوی ئەو جۆرە ڕوو ڕەشە لە هیچ کوڕێکی خۆی نەنێ، تا لە بیر دەکرێ و ناوی هەتا هەتایە شوێن بزر دەبێ.

گوێ بگرە ئەی باوکی کورد

پێویستە نەتەوەی کورد ناوی ڕەهبەر لەبیربکا و هەرگیز یادی نەکاتەوە. نەکەن لەمەو پاش ئەو ناوە لە هیچ کۆرپەیەکتان بنێن. پێویستە لە نێوان ناوونیشانی کورداندا ڕەش بکرێتەوە: سزای نەتەوەی کورد بۆ ڕەهبەری ڕووڕەش ئەوەیە (لەمەو پاش ئەو ناوە بووەتە هاوکاری ڕووڕەشی).

هاواری کورد

ئـەو کارەسـاتانەی بەسـەر نەتەوەکـەماندا هـاتوون، پێویسـتە بـۆ هـەموو نەتـەوەکانی جیهـان روون بکرێـنەوە. لـە سۆنگەی ئەمەوە بە قەردێکم زانیوە ئەو ئەرکـە بخەمـە سەرشـانی خـۆم و لـە (١١/ئەیـلوولی/ ١٩٣٧) دا لە سنووری تورکیا دەرچـووم. سـەبارەت ئـەو تاوانانـەی کـە رژێمـی تورکیـا لـە دژی نەتـەوەی مـن کـردوونیەتی، نـاڕەزایی نامـە (Protesto)ی خـۆم دایـە دەوڵەتـەکانی: ئینگلتەرە، فەرەنسـا و وڵاتـە یەکگـرتووەکانی ئەمەریکا، وەرگێڕاوی ئەو مەزبەتەیە لە خوارێ نووسـراوەتەوە، کـە بـەهۆی کۆنسـلەکانەوە رەوانـەی وەزارەتی دەرەوەی هەموو دەوڵەتەکانم کرد:

ئینگلتەرە، ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، فەرەنسا،

و وەزارەتی دەرەوەی هەموو دەوڵەتانی دیکەش

چـەند سـەدە لەمەوبـەر نەتـەوەی کـورد زمـان و رەوشـت و پیشـەی خـۆی پاراسـتووە و لـەو ناوچـە و پارێـزگایانەی خـوارەوەدا ژیـاون کە لەژێر دەستەڵاتی رژێمی تورکیا– دان:

بینگۆل، ئاگـری، بـەدلیس، دیاربەکـر، هەکاری، دەرسیم، ئەلازیز، ئەرزینجان، ئـەرزەروم، گـازی ئەنـتاب، مـەلاتیا، مـەراش، مـاردین، مـوش، سـێرت، ئورفـە، ئەرتیڤین، قارس، ڤان.

ژمـارەی کـورد بـەپێی سـەرژمێریی رژێمـی تورکیـا لـە سـاڵی (١٩٣٧) دا، لـەو ناوچـەو پارێـزگایانەدا (٤,٣٢٦,٤٤٧) کـەس بـووە، هـەروەها لـە پارێـزگاکانی رۆژئـاوای تورکیـاش: (١,٤٦٢,٠٧٦) کـەس بە ئاوارەیی دەژین. کەواتە ئەو خاك و زەمینـەی رژێمـی تورکیـا زەفتی کردووە لێمان (٥,٣٨٨,٥٢٣) ملیۆن کوردی تێدا دەژی، هـەروەها لــە سـاڵی (١٩٢٢)ەوە تـاکو ئێسـتا بـە هـەزاران کـوردی نیشـتمانپەروەر لـە ژێـر دەسـتەڵاتی رژێمی تورکیای ناپاك خۆیان رزگار کردووە و چوونەتە وڵاتی بێگانەو لە هەندەران دەژین، ئیتر ئێمەی کوردی دەرسیمی، لەگەڵ ئـەو کۆمەڵەیە لەسەر خاکی کوردستان دەژین بەتایبەتی لە نێوان هەردوو رووباری فـرات و مـرادا کـە لـە نێـوان باخچـەکانی بیـنگۆل و زنجـیرە شاخەکانی ئەرارات، هەڵدەقوڵێن و دێنە دەرێ.

ئـەو وێـنەیەی لـە خـوارێ نووسـراوەتەوە لە سویسرا پێشکەشی سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی نێو نەتەوەکان کراوە بە فەرەنسی، ئەمەش دەقی مەزبەتەکەیە:

بۆ نووسینگەی گشتیی کۆمەڵەی نەتەوەکان

رژێمـی تورکیـا (١٥) پازدەسـاڵ دەبـێ لـە هـەموو کوردسـتاندا سیاسـەتی لەناوبردنی نەتەوەی کورد جێ بەجێ دەکا بەتایبەتی دوو ساڵێکە لە دژی ناوچەی ئێمـە کـە دەرسیمی پێ دەڵێن زۆر بەتوندی دەستی پێکردووە. هەروەکو لەپێشدا بۆمـان روون کـردنەوە ئێسـتاکەش بەناچاری پێتان رادەگەیەنین، چونکە لەبارەی مـرۆڤایەتی و شارسـتانییەتەوە کۆمەڵـەی ئێـوە بەرزتـرین دادگایە. کورد لەرووی: زمـان، ئـاین، رەگـەز، مێـژوو، زانسـت و شارسـتانییەوە، جیـاوازیی زۆری لەگـەڵ تورکاندا هەیـە و چـەند چـەرخ لـەپێش تورکـان لـە نیشتمانی خۆیدا (کوردستان) ژیاوە. ئێستا تورکەکان دەیانەوێ لەناویان ببەن، یان لە کوردستان دەریان بکەن. رژێمـی تورکیـا، ئـەو تاوانـەی کـە تـا ئێستا لە مێژووی نەتەوەکانی جیهاندا تۆمار نەکـراوە، لەبـەر چـاوی نەتـەوە یەکگـرتووەکاندا بـەناوی شارسـتانییەوە کردووە. نەتـەوەی کـورد لەسـەر خـاکی وڵاتـی خـۆی ژیـاوە و زمان و ژیان و پیشەی خۆی پاراسـتووە، لەبەدیهێـنانی ئـەرکی مێژوویـی سەرشـانی خـۆی نەبێ، هیچ نیازێکی دیکـەی نـەبووە. لەگـەڵ ئەوەشـدا ژن و پیـاو، جـاحێل و پـیر، کـوڕ و کچـی بۆتـە قوربـانیی سیاسەتی تورکان. چەندین چەرخە، ئەو رژێمە دەیەوێ نەتەوەی کورد لـە بن بێنێ و لەسەر زەمینی خۆی رەشی بکاتەوە. هەر لەبەر هەندێش، خێزان بە خێـزان، چـین بەچـین، دێ بـە دێ دەربـەدەریان دەکـەن: بـە تـۆپ و مەتـرەلۆز دایاندەگــرن و بەفــڕۆکە بۆمــبارانیان دەکــەن و غــازی خنکێــنەریان بەســەردا دەڕشێنن، بەکورتی هیچ جۆرە چەکێ نەماوە لە دژی ئەو نەتەوە بێکەسە بەکاری نەهێـنن. ئـەو تاوانانـە هـەر هـەموو لەبـەر چاوی نەتەوە یەکگرتووەکان و بەناوی شارســتانێتییەوە (Temdin) دەکــرێن. لێــرەدا رژێمــی تورکیــا چــەند جــۆرە کۆمەڵکوژییەکی لەراست کوردان بەکار هێناوە کە بۆ ئێوەی روون دەکەمەوە:

١- قوتابخانـەی کوردی نییە. خوێندن و نووسین و گفت و گۆکردن بە زمانی

کوردی بەتەواوی قەدەغەیە.
٢- مندالّی کورد، بە زمانی تورکیش بیّ ریّگای پیّنادریّ لەسەرەتایی بەسەرەوە زیاتر بخویّنن.
٣- یاسای تایبەتی داندراوە بۆ ئەوەی نەهیّلّن ئەفسەری کورد لەناو لەشکری تورکیا پیّ بگا.
٤- یاسای وا ریّکخراوە کە هیچ فەرمانبەریّکی کورد لەناوچەکانی کوردستاندا دانەمەزریّن، هەتا ئەگەر بیّتو فەرمانبەری هاکەزاییش بیّ.
٥- لابردن و دەرهیّنانی وشەی (کورد و کوردستان) لە نووسراوە زانستی و جوگرافی و میّژووییەکاندا.
٦- بەزەبری قامچی کار، بە هەندیّك کچ و ئافرەتی کورد بۆ دروست کردنی بنکەی سەربازی، دەکەن. بیّجگە لە ئەوەش مالّ و سامانیان لە کوردان زەفت کردووە و پیّنج- پیّنج و دە- دە، چین بە چین رەوانەیان دەکەنە ناو تورکان، بەمەرجیّك نابیّ کورد لە (٥٪) زیاتری دانیشتووانی تورکیا لەهەر جیّگایەکدا پیّکبهیّنن. هەروەها چەندین کچ و ئافرەتی گەنجی کوردیان، لە خیّزانی خۆیان جودا کردۆتەوە و بەشیّوەی ژنی (نارەسمی) لە مالّە تورکان داندراون. هەندیّکی دیکەش لە کوردان بە تۆبزی کراونەتە تورك، یان بە ریّگای جۆراو جۆر لەناویان بردوون. ئیتر ئەو هەموو تاوانەی لە دژی کوردان کراون، ناوی شارستانیّتیی بەسەردابڕاوە.
هەر چەندە نەتەوەی کورد خۆی رابگریّ و هاوار نەباتە بەر نەتەوەکانی جیهان، ئەوەندە پتر لە دەستی تورکیای تاوانبار گیرۆدەی لەناوچوون دەبیّ. لەنیّوان (٥) پیّنج ملیۆن کوردی کوردستانی تورکیا دۆزەخ داخراوە کە رۆژ بە رۆژ خراپتر دەبیّ لە تورکیا دا: لە نزمترینەوە تا بەرزترین فەرمانبەر لەژیّر دەستەلاّتی سەربازیدان. لە دادگاکاندا بەبیّ لیّکۆلّینەوە، ئیستیئناف یان تەمییز، لە لایەن ئەفسەرانەوە بڕیار دەردەکریّ. ئەو دادگایانە بەمیّگەل کوردان رادەپیّچن و بڕیاری لە سیّدارەدانیان بۆ دەردەکەن و هیچ لایەکی دیکەش لیّی ناکۆلّیّتەوە و ئیمزای لەسەر ناکا. خۆ ئەگەر کەسیّکی کەم، لەو دادگایانە دەربازیان ببیّ ئەوانیش، پاریّزگار دەیانگریّ و بەهەر جۆریّك بیّ لەناویان دەبا، کەواتە ئەو کوردانەی

ڕەوانەی دادگای سەربازی دەکرێن بەتاوان و بێ تاوان مۆری مردنیان لە نێوچەوان دراوە و ئـەو ئەنجامـەش بـێ یەك و دوو مسۆگەرە بۆ ڕۆشنبیری کورد. سەردەمێك ڕژێمـی تورکیـا بەیانـنامەی لێبوردنی گشتی بڵاو کردەوە، لەسەرینی ئەمەوە (٥٥) جـەنگاوەری کـورد بـەپێی ئەو بڕیارەی چەکیان دانابوو، بەڵام ڕژێمی تورکیا، هەر لـەو کاتـە پـازدە کەسـیانی لێ بـە سێدارەوە کردن ئەوانی دیکەش سزای گرانی بۆ دیـاری کـردن. لـە ناوچـەکانی ئێمـەدا کوردێکـی زۆر، بـێ ئـەوەی ڕەوانـەی دادگـا بکرێن، شـەوێ لـە مـاڵی خۆیان دەریان دەهێنن و شوێن بزریان دەکەن. یان پیاو بکـوژ بـەپارە بەکـرێ دەگـرن و لەناکاو لە کوردان دەدەن و لە کۆڵیان دەکەنەوە. هـەروەها ڕێکخـراوی لێکۆڵیـنەوەی گشتی تەنها بۆ کوردستان دامەزراوە. تاکو ئەو یاسـایانەی ڕژێمـی تورکیـا، بەنهێـنی بـڕیاری لەسـەرداون بـە ئاگـرو ئاسن و خوێن ڕێژتـن بەسـەر کوردانـدا بچەسـپێنێ. ڕەگـەزو هـەبوونی سیاسـیی نەتەوەی کورد، زۆرجـار لـە کۆنفراسـی سیاسـیی نێوان نەتەوەکان باسی لێکراوە و ناسراوە. بەڵام ڕژێمی تورکیا هیچ کاتێك، دانی بەمافی نەتەوایەتیی کورد نەناوە. هیوامان وایە کە ڕێکخـراوی ئێـوە هیـچ کـاتێك خـۆی بـە بێگانـە نیشـان نـەدا، سـەبارەت بـەمافی مـرۆڤایەتی و سیاسـیی نەتـەوەی کـورد. بۆ ئەوەی کۆمەڵەی نەتەوەکان بەراستی ئاگـاداری تاوانـەکانی ڕژێمـی تورکیا بێ، پێویستە لە ئاست نەتەوەی کورد ڕێگا و چـارەیەك بدۆزێتەوە، بۆ ڕاگرتنی تاوانەکانی تورکیا و لە ناوبردنی نەتەوەی کورد: ئەوجا دەمانەوێ دەستەیەك دابمەزرێ و بۆ لێکۆڵینەوە ڕەوانەی کوردستان بکرێ، سـەبارەت ئەو کارەساتەی تورکیا بەسەر ئێمەی هێناوە. هەر لەبەر هەندێ ئێمەی دەرسـیمی، داوا لـە کۆمەڵـەی نێـو نەتـەوەکان دەکـەین دەسـتەیەك ڕەوانە بکا بۆ خـاکی ئێمە، بۆ چەسپاندنی مافی نەتەوایەتیمان و لە بە کۆمەڵ کوشتن بەدەستی ڕژێمی تورکیا بمانپارێزی.

٢٠/تەشرینی دووەم/ ١٩٣٧

بەناوی خێڵەکانی دەرسیم

ئیمزاکان

سـاڵی(١٩٣٧) کـە زستان داهات و سەرما دەستی پێ کردەوە، شەڕی دەرسیم

راگیرا و عیسمەت ئینۆنۆش لە کۆتایی ئەو ساڵە دا، بەیاننامەیەکی لە ئەنجومەنی نەتـەوەیی تورکیـا خوێـندەوە و بـە رەسمی رایگەیاند کە کێشەی دەرسیم کۆتایی پـێ هـاتووە. هەوڵیشـی دابوو کە ئەنجومەن پێی باوەڕ بکا، چونکە ئەو بە کۆمەڵ کوشتنەی، رژێم سازی دابوو سەر لەنوێ دەستی پێ دەکردەوە.

کاریکـاتۆری سـەر لـەدوونان و بـە کۆمـەڵ کوشـتنی دەرسـیمییان: لـە لایـەن فـڕۆکەی تورکیـا و بۆمباران کردنی گازی ژەهراوی لە ژمارەی (١٠٨٣)ی رۆژنامەی کـۆر– ئۆغـلو (Kr Oğlu)دا، لــە (١٣/ئەیـلول/ ١٩٣٨) دا، لــە ئەسـتەنبوڵ بڵاوکراوەتەوە و ئەو جۆرە هەڕەشە و گەفانەشی کرد بوو:

چاوت بکـەوە: لەشـکری پۆڵاییـنی تورکیـا، وەکـو سنگ چەقیوەو چۆن چاوی هـەموو جیهـانی کـردەوە، هـەر ئـەوهاش، چاوی ئەو کەسانە دەکاتەوە، کە پازدە ساڵە لـە وڵاتـی ئێمـەدا رۆژی شارسـتانییەتی شەوق دەداتەوە، هۆشیار نابێتەوە. چاوت بکەوە، چاوت دەکەینەوە.

کۆمەڵکوژیی دەرسیم (١٩٣٨)

لـە بـەهاری (١٩٣٨) دا لەشـکری تورکیـا دەسـتی بـە چالاکی کردەوەو یەك لە دوای یەك تۆپی خۆئاوێژو لوولە گەورەو زرێپۆش و فڕۆکە و بەلەمی لە رووبارەکان پـەڕاندەوەو کەرەسـتەی دروسـت کـردنی بارەگـا و پـردان، بەگشـتی لـە دەورەی دەرسیم کۆکرانەوە. بەڵام دەرسیمی: تاکە هیوایان مردنێکی بە شەرەف و بڕوایان بـە ئـایین و ئـەنجامی خۆیـان هـەبوو، دەسـت واڵـی و بێچـارە بـوون. لەبـەر ئەوە نەتـەوەی کـورد هانای بردە بەر هەموو دەوڵەتانی جیهان بە گەورە و گچکەیانەوە کـە هیچ سوودێکی نەبوو، ئەو هەبوونە دڵڕەقەی پێی دەڵێن مرۆڤایەتی بەچاوێکی سـەیر تەماشـای کارەسـاتی خوێـناویی دەرسـیمی دەکـرد. کۆمـاری تورکیـا لـە کۆنفرانسـی ئاشـتبوونەوەی جـنێف و لۆزانـدا بەڵێـنی دابـوو کـە رێـز لـە مـافی کەمایەتییـەکان دەگرێ، هـەروەها تـێ گەیـەندرابوو کـە لەگـەڵ بەڵێنەکانی خۆی راسـت بـێ. ئەگەرچـی بەپێچـەوانە دەجـووڵاوە و هـەموو دەوڵەتەکانیش لە رێگای نوێنـەری خۆیانـەوە لـە تورکیـا ئاگـاداری تاوانەکانی تورکیا بوون، ئەوەتا رادیۆی

لەندەن دەڵێ (کوردی دەرسیمی لە پێناو مافی نیشتمانی و ئازادی لە تورکیادا شەڕ دەکەن) لەگەڵ ئەوەشدا (کۆمەڵەی نەتەوەکان لە جنێف (genue) خۆی دانوساندووەو هەروەکو ئاگاداری هیچ شتێك نەبێ، هەستی خۆی راگرتووە، ئەگەرچی بەڵێنی داوە کە مافی کەمایەتییەکان بپارێزێ لە تورکیا کەچی سەرۆك وەزیرانی تورکیا چەند جارێ لە پەرلەمان قسەی لەسەر رێگا و شوێنی لەناوبردنی دەرسیم کردووەو روونیشی کردۆتەوە، تەنانەت رۆژنامەی کۆماری تورکیا، کە نوێنەرێکی تورکیا (یونس نادی) دەری دەکا، لە ژمارە ٥٠٠٠ی رۆژی (٣٠ /حوزەیران/١٩٣٨) دا لە ئاخاوتنی سەرۆك وەزیران جەلال بەیار دەکۆڵێتەوە و لەژێر ئەو ناونیشانەی خوارەوە دەنووسێ:

لە دەرسیم جووڵانەوەی سەربازی دەکەین. ئەمساڵ رژێمی تورکیا کێشەی دەرسیم دەگرێتە دەست و لەو ناوچەدا بنکەی سەربازی دەکەینەوە، پردان دروست دەکەین و قوتابخانان دەکەینەوە و ئومێدیش وایە جووڵانەوەی سەربازی رانەوەستێ و بەردەوام بێ. ساڵی رابردوو هێزە گەورەکانمان لەو ناوچەدا کۆکردەوە و لە چەند جێگایەك لەگەڵ چەتەکاندا لێکدان رووی دا، ئەمساڵەش هەر لەو جێگایە جووڵانەوەی سەربازی درێژەی پێ دەدرێ و روو بەروو بەو شێوەیە (لەشکرەکانمان بەم نزیکانە لەناوچەکانی دەرسیمدا، دەست بە مەشق دەکەن و لە پاشدا دانیشتووانی ئەو ناوچانە بەگشتی هەڵدەگێرێن و ئەو کێشەیە لە بناغەوە هەڵدەکەنرێ). ئەوجا گوتبووی ئەمە ناوەرۆکی قسەی سەرۆك وەزیران بوو لە پەرلەماندا. ئەگەرچی سەرۆك وەزیرانی پێشوو (عیسمەت ئینۆنۆ) لە ساڵی (١٩٣٧) دا بەبۆنەی لە سێدارەدانی سەید رەزاوە، لە پەرلەماندا گوتبووی (کێشەی دەرسیممان لە گۆڕێ هەڵگرت و کۆتاییمان پێهێناو لە کارەساتی دەرسیم رزگار بووین و بەهەموو جۆرە جووڵانەوەی سەربازی خاوێن کرایەوە). ئا بەم شێوەیە رای گشتیی جیهانی شێواندبوو، چاویانی نووساندبوو. کەواتە: روون کردنەوەی سەرۆك وەزیران جەلال بەیار لە ساڵی (١٩٣٨) دا سەبارەت بە خۆڕێکخستنی لەشکرەکانی تورکیا بۆ هەڵمەت بردنە سەر دەرسیم، قسەی سەرۆك وەزیرانی پێشووی عیسمەت ئینۆنۆی لە پەرلەمان لە ساڵی (١٩٣٧) دا، بەدرۆ دەخاتەوە،

چـونکه دەرسـیم هێشـتا بەردەوامـە لەبەرگـریی نەتەوایـەتی و میلـلی سـەری بـۆ لەشـکری رژێمـی تورکیـا کـەچ نەکـردووە. ئـەوەش جوانتریـن نیشـانەیە بـۆ ئـەو درۆیانـەی کردیان. جەلال بەیار لە لایەك لەمەڕ ئاوەدانکردنەوەی دەرسیم دەدوا و باسـی خـۆش کـردنی رێگـاو دروسـت کـردنی پـردی لەسـەر رووبارەکـان دەکـرد و لەلایـەکی دیکەشـەوە باسـی جوولأنـەوەی سـەربازی دەکـا بـۆ سەر دەرسیم. ئیتر لێرەدا لـە قسـەکانی وا بەدەردەکـەوێ کـە ئەوە فێلێکە بۆ شێواندنی رای گشتیی نەتـەوەکانی جیهـان و وایـان تێگـەیاندبوون کـە چـاو لـە تاوانەکانی رژێمی تورکیا سـەبارەت بـە کوردی بێکەس بپۆشن و بۆ ئەوەی رێکخراوەکانی بە کۆمەڵ بکوژی تورکیـا بـە پـەردەی رەشـی شارستانی (Temdin) دابپۆشن. ئەو پیلانەی سەرۆك وەزیـرانی تورکیـا، جـەلال بـەیار زۆر کاربەدەسـتی بێگانـەی هەڵخەڵـەتاند، هـەتا رۆژنامـەی (الاخبار) کە لە شام دەردەچێ لە ژمارەی (٤١٩)ی رۆژی (١٣/تەموزی/ ١٩٣٨)ی دا، ئـەو ئاگادارییـەی لـە لـەندەن وەرگرتووە کە لە خوارەوە نووسراوە، بـلاو کـردبۆوە لەژێـر ناونیشـانی: (**لـە تورکیـا شۆڕشـی کـورد پـەرەی گـرتووە و کوردەکـان هێرشـیان بردۆتە سەر یەکەکانی لەشکری تورکیا و هەڵیان بڕیون**) بەم جـۆرەی نوسـیبوو: لـەندەن (London) رۆژنامەکانی دوێنێ، بەپێی زانیاری کە لە زۆر جێگایـان وەرگرتووە، دەنووسن کە لە ناوچەی دەرسیم لە تورکیا، شۆڕشێکی گـەورە بـەرپابووە و شۆڕشـگێڕان هەڵمـەتیان بـردۆتە سـەر لەشکرەکانی تورکیا و راویـان نـاون و بریـندار و کوشـتارێکی زۆریـان لێکراوە و بەبۆچوونی هەندێ باوەڕ پێکـراوان (**ئـەو شۆڕشـە بـە پـارە و چەکی رووس بەرێوە دەچێ**) و بۆ لەناوبردنی ئـەو شۆڕشـە رژێمـی تورکیـا (**هێـزێکی سـەربازیی گـەورەی رەوانـە کردووە**) گوایا بەیانـنامە بلأودەکرێـتەوە کـە کوردەکـان بگـرن و لـە ریـزی لەشـکری تورکیا شەڕ بکـەن بـۆ ئـەوەی خۆیـان بـپارێزن و رزگار بکەن. هەڵبەت ئەو جۆرە هەوالأنە هیچ دۆستایەتییان لەگـەڵ راسـتیدا نییـە، چـونکە لە ساڵی (١٩٣٦) ەوە دەرسیم هەر چـوار دەورەی لەلایەن لەشکری تورکیاوە گیراوەو گەمارۆ دراوە، بەهیچ شێوەیەك نـەدەتوانێ، دەست بۆ رووسیا درێژبکا و نە رووسیاش یارمەتیی دەرسیم دەدا. لە هەڵمـەت بـردنە سـەر دەرسـیم، رژێمـی تورکیـا گومـانی لـە هـەموو کەسێك دەکرد

نـەوەك لێـی بـدا. لەبـەر هـەندێ فەرمانێكی لێبوردنی بۆ پەناهەندەكانی توركیا لە وڵاتـانی بێگانـە دەركـرد كـە بەپەلە بگەڕێنەوە توركیا. ئەوەش وا رادەگەیەنێ كە توركیـا: كێشەی دەرسیم و كوردستانی زۆر لەلا گرنگ و ترسناك بووە. بەپێی ئەو لێبوردنە لە كۆتایی تەمووزی ساڵی (١٩٣٨) دا لەو پەناهەندانەی لە سووریا بوون، وەكـو رەفیـق خـالید و عـەلی عیـلمی و هـەندێك لـە هـاوڕێ و بـرادەرەكانیان كـە ئـەوانیش هـەندێكیان كـورد بـوون، توانییـان بگەڕێـنەوە توركیـا. رژێمـی توركیـا دانیشـتووانی ناوچەكانی دەرسیمی بە چەتە لە قەڵەم دابوو، تاوانەكانی خۆشی بە بەرگـری رەنـگ كـردبوو. هـەروەها راگەیاندنی بە درۆی بۆ چاپ كراوەكانی بێگانە بڵاو دەكردەوە كە لە خوارەوە چەندێكیان دەنووسینەوە:

١–رۆژنامەی (ئەلرابیتە ئەلشەرقییە) كە لە بەیرووت دەردەچێ و لە ژمارەی (٦٢٣)ی رۆژی (٣٠/تـەمووز/١٩٣٨) و لەژێـر ئـەو پێشەكییەی خوارەوەیدا نووسیبووی: **(شـەڕێكی دژوار لـە ناوچـەی دەرسـیم)**: ئەتینـا (Atina) بـەپێی ئەوەی لە توركیا راگەیـەندراوە (١٠) رۆژێـك دەبێ شەڕێكی دژوار لە ناوچەكانی دەرسیم بەرپابووە. خێـڵێكی زۆر بەشـدارییان لـەو جەنگەدا كردووە، رژێمی توركیش لەشكرێكی زۆری رەوانـە كـردووە و بـە فـڕۆكە و زرێـپۆش و تۆپـی دوورهـاوێژ پشـت ئەسـتوورە. كوردەكان لە هەموو لایەكەوە هەڵمەتیان بردۆتە سەر دوژمن و هێزەكانی توركیش نەیانتوانیوە دەرسیمییان لەناو شاخەكان گەمارۆ بدەن.

٢– زۆرجـار رژێمـی توركیـا، شۆڕشـی دەرسـیمی بـە شـەڕێكی چەتەیی و خێڵەكی نیشـانی رۆژنامـە و چـاپخانەی بێگانـە دەدا. بـەڵام ئەنجامەكـەی بـە پێچـەوانە دەگـەڕاوە بۆ خۆی و نموونەی ئەوەش: رۆژنامەی (ئەلف با) كە لە شام دەردەچێ لـە ژمـارەی (٥٢٥٢)ی –دا و لە رۆژی (٤/ئاب/١٩٣٨) دا لە ژێر ناوی (یاخی بوونی كـورد لـە دەرسیم): (راگەیاندنی سەرۆك وەزیرانی توركیا! هەبوونی چەتەی كورد بەراسـت نیشـان دەدا) پاشـان لە ژێر ئەو سەردێڕە نووسیبووی: (زۆر لەمەو پێش تەلەگـراف و بـنكەكانی پـەیامی بێگانـان باسـی شۆڕشـی كوردیـان دەكـرد لـە ناوچـەكانی دەرسـیم و لـە توركیا، وایان نیشان دەدا كە چەتەی كورد سەر لەنوێ لە دەرسیم دەستیان پێكردۆتەوە، ئەگەرچی رژێمی توركیا بەرەسمی ئەمە بە درۆ

دەخاتەوە، هەروەها لە ساڵی رابردوودا روونی کردبۆوە کە ئاسایش هەیە و چەتەکانی لەناو بردووە، بەلاّم هەر دوێنێکەش، بەپێی بەیاننامەی سەرۆك کۆماری تورکیا، جەلال بەیار کە لە ئەنجومەنی نەتەوایەتیی تورکیا خوێندبوویەوە و بەرێگای رادیۆش بلاّوکرایەوە وەهای راگەیاند کە: رژێمی تورکیا لە ئەنقەرە راستییەکەی لە رای گشتی شاردۆتەوەو تا ئێستاکەش چەتەکانی پێ لەناو نەبردراون. چونکە سەرۆکی رژێم گوتبووی لە کوردستاندا مەشقی گەورەی سەربازی دەکرێ، بەو هیوایەی بۆ لەناو بردنی چەتەکانی ئەم دواییەی دەرسیم. لەبەر هەندێ (سێ لەشکری گەورە بەزووترین کات رەوانەی دەرسیم دەکرێن و فرۆکە و زرێپۆش هاوکاریی ئەو لەشکرانە دەکەن. ئەوجا ئەو بەیاننامە سەیرە راستییەکەی بۆ خەڵکی روون کردبۆوە. هەروەها دیاری کردبوو کە شۆڕش لە دەرسیم هەیە و نیشانیشی دابوو کە کێشەکە زۆر ترسناکە).

٣- رژێمی تورکیا لەلایەك هەوڵی دەدا رای گشتیی دەوڵەتانی جیهان بشێوێنێ سەبارەت بەکێشەی کوردستان و لە لایەکی دیکەشەوە بەهۆی نوێنەرە سیاسییەکانی خۆیەوە لە دەرەوەی تورکیا، تکای لە وەزارەتەکانی دەرەوەی بێگانان دەکرد کە رۆشنبیرە کوردە پەناهەندەکان لە ولاّتانی دەرەوە بدەنەوە دەست رژێمی تورکیا. ئەگەرچی ئەو داخوازییانە پێچەوانە بوون لەگەڵ مافی مرۆڤایەتیی نێو دەوڵەتان و هیچ یەکێکیان ئەو داخوازییەیان بۆ جێ بەجێ نەکرد و کوردەکانیش پەرەیان بە چالاکیی خۆیان دا.

٤- رژێمی تورکیا بەو بیانووەی کە کێشەی کورد، گیروگرفت بۆ هەموو دەوڵەتەکانی سەر سنووری خۆی دروست دەکا، لەگەڵ ئەو دەوڵەتانە پێکهاتبوو کە رێگا و شوێنی هاوبەش لە دژی کوردان بۆ لەناو بردنیان دابنێن، ئیتر لەو بابەتەوە رۆژنامەی (ئەل- ئەمەل- ئەلقەویم) لە ژمارەی (٥٢)دا، لە رۆژی (٧/ئاب/١٩٣٨) دا بەپێی بۆ چوونی پەیامنێرەکانی لە (ئەستنبوڵ، ئەتینا و بەغدا) کە رایان دەگەیاند گرینگیی رووداوەکانی خوارەوە روون دەکاتەوە:

پەیمانە ترسناکەکان

(جەنگاوەرەکان هەڵمەتیان بردە سەر لەشکری تورکیا و هەندێکیان تێك شکاندن، لەبەر هەندێ عیراق، ئێران و تورکیا بڕیاریان داوە هاوکاریی یەکدی بکەن لە دژی کوردان).

(ئەستنبوڵ: لەبەر بەهێزبوونی شۆڕشی کورد لە دەرسیم سێ لەشکری دیکەی تورکیا، بۆ دەرسیم، بۆ سەرکوت کردنی شۆڕشەکە بەڕێ کران).

(ئەتینا: بەپێی ئەو زانیارییە بەنرخە باوەڕ پێکراوانەی پێمان گەیشتوون، کوردەکانی دەرسیم، لەشکری تورکیان لە ناو شاخەکان شکاندووە و چەك و تەقەمەنییەکی زۆریان بەدەست کەوتووە. بەبۆنەی ئەو سەرکەوتنەوە کیژ و ژن و منداڵیش، لە هۆزە بێ لایەنەکان، بەشداریی شەڕیان کردووە و رژێمی تورکیا هەمیشە یاریدە بۆ لەشکری خۆی دەنێرێ).

(بەغدا: بۆ کوژاندنەوەی گێچەڵی کورد، رژێمی عیراق چەند یەکەیەکی سەربازی، بە سەرۆکایەتیی حەمید شەبچی رەوانەی ناوچەکانی پشدەر کردووە و هەر سێ دەوڵەت عیراق، ئێران و تورکیا لە نێوان خۆیان تەگبیران دەکەن بۆ دامرکاندنەوەی شۆڕشی کورد لەسەر سنوورەکانیان و یاریدەی یەکدی دەدەن).

لە بڵاوکراوەکانی سەرەوە ئەوە بەدەردەکەوێ کە ئەو دەوڵەتانەی وڵاتی کوردیان، لە نێوان خۆیان دابەش کردووە، تەنها بۆ لەناوبردنی کوردان پێکەوە رێگا و شوێن دادەمەزرێنن. بەناوی یاخیبوون، بەفیتی بێگانە، بە کۆمەڵ کوشتنی کوردان دادەپۆشن. چونکە هەر سێ دەوڵەت لەپێشدا خۆیان دانووساندووە و کوردیش لەگەڵ وڵاتانی دەرەوە هیچ هامۆشییەکی نییە و کەسیش هاوکاریی ناکا.

رۆژ بە رۆژ لەشکری تورکیا پتر هەستی بەرەو دابەزین و نزم بوونی خۆی دەکرد، بەرانبەر بە جەنگاوەری کورد کە شەڕی مردن و ژینی دەکرد. راستترین نیشانەش ئەوەیە: رۆژنامەی (ئەلف-با) لە ژمارەی (١٤٧٠)ی دا لە رۆژی (١٣/ئاب/١٩٣٨)دا لە پەیامنێری (ئەتینا)وە ئەو زانیارییەی وەرگرتبوو: **(یاخیبوونی کوردی لە دەرسیم ژیاوەتەوە) (رژێم بە بیانووی مەشق کردنەوە لەشکران دەنێرێ)** (ئەتینا: شەرق ئەلعەرەبی)- لەگەڵ قەدەغە کردنێکی زۆر، زانیارییەکی

بە نرخمان بەدەست کەوتووە سەبارەت بە یاخیبوونی کورد لە تورکیا، هێزی سەربازیی نوێ و گەورە، سەر لەنوێ بۆ سەر دەرسیم رەوانە کراوە. رژێمی تورکیا شڵەژاوە و هەموو ساڵێ بۆ لەناو بردنی شۆڕشی کوردان، بە ناوی مەشق کردنەوە، لەشکر بۆ سەر دەرسیم دەنێرێ و ئەو کردەوانە وا پیشان دەدا کە کاربەدەستانی رژێمی تورکیا لە چ کاتێکی ترسناکدانەو شۆڕشی کورد چەند گرنگە لە لایان و رژێم پێی لێناوە کە ئامانجی مەشق و مانۆری سەربازی ئەوە بووە کە ناوچەکانی دەرسیم لە جەنگاوەری کورد پاك بکاتەوە).

جەنگاوەرەکان بۆ پاراستنی خۆیان و هەبوونی دەرسیم، ئەوەندە بە جەرگ و دڵ، شەڕیان دەکرد، چونکە شەڕی مردن و ژین بوو بەنسبەت ئەوانەوە، لەبەر ئەوە سەرۆکی وەزیران هاوڕێ لەگەڵ وەزیری دەرەوە، بەپێویستیان زانی خۆیان بچن و لە نزیکەوە سەرپەرشتیی شەڕەکە بکەن، دەرسیم لە هەموو وڵاتانی جیهان دابڕا بوو، بەتەنها لە سەری مەیدان لەگەڵ پڕ چەکترین لەشکری تورك شەڕی دەکرد، وردە وردە خوێنی لێدەکاتەوە و دەتواوەو بەرەو پیری مەرگ دەچوو، چەند جەنگاوەرێکی کورد لەگەڵ هێزە گەورەکانی تورکیا شەڕیان دەکرد، رۆژنامەکانی ئەوروپی، بەرووداوێکی ئایینییان لە قەڵەم دەدا و دەیان گوت بە پەنجەی بێگانان ئەو شۆڕشە هەڵدەسووڕێ. هێزەکانی تورکیا لە هەر لایەکەوە بەرەو دەرسیم بەڕێ کەوتبوون بۆ کوشتنی کوردی دەرسیم و نوێترین و چاکترین کەرەستەی جەنگیان درابووە دەست. ئەگەرچی دەرسیمییەکان بە خەراپترین کەرەستە کە لە دەست بەتاڵی باشتربوو، هەوڵیان دەدا خۆیان بپارێزن. رێگا و شوێن بۆ لەناو بردنی دەرسیم دیاری کرابوو و بە پەردەی رەشی مەشق کردن داپۆشرابوو. هەر لەبەر ئەوەش سەرۆك وەزیر و وەزیری دەرەوە بەشدارییان لەو جوولانەوە سەربازییەدا دەکرد. رۆژنامەی (جمهوریەت)ی تورکیا، کە لە (ئەستنبوڵ) دەردەچێ، لە ژمارەی (٥١٣٠) و لە (٢٤/ئاب/١٩٣٨) دا پەیامێکی بڵاوکردۆتەوە کە سەرنجی پیاو رادەکێشێ: (سەرۆك وەزیر و وەزیری دەرەوە دوێنێ بۆ ئەلازیز بەرێکەوتن. جەلال بەیار لە کاتی مانۆرو مەشقی سەربازیدا ئامادە دەبێ و بە بۆنەی جەژنی سەرکەوتن دەگەڕێتەوە ئەستنبوڵ..)، هەر ئەو

رۆژنامەیە لە هەمان ژمارەدا دەڵێ:

مانۆڕو سەرمەشقەکانی دەرسیم

(هێرش و پەلاماری سەربازی، ئەمڕۆ لەگەڵ گزنگی رۆژدا دەست پێ دەکا). لەژێر ئەو ناو و نیشانە لەشکری سێیەم بەسەرکردایەتیی فەوزی چەکماك و لێکۆڵەری لەشکری سێیەم، کازم هەموو کەموکورتییەك چارەسەر کراو سێیەم مانۆری گەورەی سەربازی، ئەورۆ- سبەی بە بەشداری، یەکەکانی زرێپۆش و فرۆکە لە دەرسیم دەست پێدەکا. هەر ئەو رۆژنامەیە لە ژمارەی (٥١٣١)ی رۆژی پاشیدا لەژێر ناوونیشانی: (دەرسیم، دوێنێ بەیانی دەستی پێ کرد و سەرۆك وەزیر لە پاش وەستانێکی کەم لە ئەنقەرەوە بەڕێ کەوت بۆ ئەلازیز). ئەو پەیامەی خوارەوەی بلاّوکردەوە: (ئەنقەرە: سەرۆك وەزیر جەلال بەیار لەگەڵ وەزیری دەرەوە، ئەمڕۆ بەیانییەکەی بە خۆش بەرۆکی ئەنەدۆڵ(ئێکسپرێس ئەنەدۆڵ) ، هاتنە شارەکەمان (ئەلازیز) و لە پاش هەڵوەستەیەکی کەم، بەردەوام بوون لە رۆیشتنداو لە بارەگای شەمەندەفەردا، سەرۆکی ئەنجومەنی گەورەی تورك، عەبدولخالق رەندە لەگەڵ وەزیرەکان و عیسمەت ئینۆنۆ و ئەندامانی پەرلەمان و سەرکردەکانی لەشکر پێشوازییان لێ کراو دواتر بەڕێ کران. لێرەدا وەزیری ناوەخۆ لەگەڵ لێپرسراوی گشتیی پارتی بوونە هاوڕێی سەرۆك وەزیران). هەر ئەو رۆژنامەیە لە جێگایەکی دیکەی ئەو ژمارەیەدا نووسیویەتی: (لە پەیامنێرمانەوە ــ تایبەت): سەرمەشقی گەورەی سەربازی، لە پێش نیوەڕۆی ئەمڕۆ لە دەرسیم دەستی پێکرد و گۆڕەپانی مەشقەکە دەڤەرەکانی ئەلازیز، دەرسیم و پلۆ دەگرێتەوە و لەشکرە هێرشبەرەکان ئەمڕۆ لە پێش نیوەڕۆدا گەیشتنەوە یەك. هەروەها لەو هەڵمەتەدا فڕۆکە و زرێپۆش، بەشدارییان کردووە و لەو پەلامارەدا مارشال فەوزی چەکماك و وەزیری بەرگری، کازم ئۆزئەڵب لە گۆڕەپانی جەنگ ئامادە بوون و سەرۆك وەزیرمان جەلال بەیار بەیانی ئێواری چاوەڕێ دەکرێ.

گرینگترین رۆژنامەی (رۆژهەلاّتی- نزیك) (لەگەڵ-ئۆریەنت) (L-orient). کە

بە فەرەنسی لە بەیرووت دەردەچێ، لە ژمارەی (٢٦)ی (٧/ ئاب/١٩٣٨) دا ئەو نووسراوەی خوارەوەی بلاوکردۆتەوە: **شۆڕشی کورد (١٣) ساڵ ژیا، سەرکردەی شۆڕش شێخ سەعید هەڵواسرا، بەلام شەڕ نەوەستاوە.**

(شۆڕشی کورد تەمەنی سێزدە ساڵە، هێشتا نەتەوەی کورد چەکی دانەناوە. لە دەشتەکانی موش تاکو دەگاتە چیاکانی ئەرارات و شاخەکانی دەرسیم، خێڵەکانی کورد بە کۆمەڵی بچووک بچووک و چەکی سووکەوە لەگەڵ لەشکری پڕ چەکی تورکیا شەڕ دەکەن. شۆڕشی کورد تێك نەچووە، بەلام سەرکردایەتیی تورکیا نیازی وایە لە ناوی ببا. ڕۆژنامەی (هەواس) لەو بابەتە بڕیاری ئەنقەرە روون دەکاتەوە: (ئەستنبوڵ: ٢/ئاب: لەگەڵ مانۆرو مەشق کردنی سەربازی لە دەڤەرەکانی دەرسیمدا جەنگاوەری کوردیش یەك لە دوای یەك پەلاماری لەشکری تورکیا دەدەن، لەسەرینی ئەمەوە وەك سەرۆك وەزیر دیاری کردووە سێ لەشکر وێڕای زرێپۆش و فڕۆکە بەشداریی شەڕەکە دەکەن).

شۆڕشی کوردی چۆن بەرپا بووە..؟

لە ساڵی (١٩٢٥) دا دەسەلاتی کۆماری گەنجی تورکیا لە دەست فەتحی بەگدا بوو، خەریك بوو خۆی ڕێك دەخست، لەو کاتەدا شێخ سەعید لە دەڤەرەکانی موش و ساسون و دەوروبەریدا ئالای شۆڕشی کوردی بەرزکردەوە، ڕژێمی ئەنقەرە شڵەژا، نیازی وابوو هەر ئەو دەمە ئاگری شۆڕشی کورد دابمرکێنێتەوە. (عیسمەت پاشا ببووە سەرۆك وەزیران و فەتحی بەگ دڵگیر ببوو، بەناوی نوێنەرایەتییەوە رەوانەی لەندەن کرا. لەشکری تورکیا، بە پانایی دەشتی موش چەند مانگێك بەردەوام بوو، لە مەیدانی جەنگدا و سەربازێکی زۆری لە دەست دا و بارتەقای (٢٥) ملیۆن لیرەی لەو شەڕانەدا دۆڕاند. (نوێنەر و ڕۆژنامەکان وایان دەزانی کە ئاگری شۆڕش کوژاوەتەوە). (برا گەورە کوردەکان، ئاوارە کران، بۆ دەوروبەری شاری ئزمیر. بەلام شێرە کوڕان، شێخ سەعیدیان لە بیرنەکردبوو، ئەگەر بەنهێنیش بێ هەر لە شۆڕشدا بوون و خوێنی شێخ سەعید داوای تۆڵەی لێ دەکردنەوە و هەموو کاتێك لەگەڵ ڕژێم پێکدادان هەبوو، بەلام ئەنقەرە خۆی

لەگێلی دەدا و خۆی بەنەزان پیشان دەدا.

ئایا فەتحی بەگ
دەستی لە شۆڕشی دووەمی کورددا هەبووە؟

فەتحی بەگ کە لە لەندەن گەڕاوە، ناکۆکییەکی زۆری لەگەڵ کەمالییەکاندا هەبوو و نیازی وابوو تۆڵەی خۆی بکاتەوە، بەهۆی یەکەمین پارتێکەوە لە دژی کەمالییەکان، کە ئەویش پارتی تەرەقیپەروەر بوو. ئەو کۆمەڵە نوێیە پروپاگەندەیەکی زۆری بلاّودەکردەوە: گوایا سەرکردەی گەورەی کورد، ئیحسان نوری پاشا کە ئالاّی شۆڕشی کوردی لەسەر شاخەکانی ئەرارات بەرز کردبۆوە، هاوکاری لەگەڵ فەتحی بەگ دەکا. تورکەکان چیاکانی ئەراراتیان، گەمارۆ دا و توانییان شۆڕشی کورد لەناو ببەن. رژێم زۆر کافرانە دەستی دەوەشاند و چەند جەنگاوەرێکی کوردی لە شاری ئەدەنە بەسێدارەوە هەڵواسی و زۆریش لە خێڵەکانی ئەو دەڤەرەی ئاوارەی لای رۆژئاوای تورکیا کرد.

پەیمانی تورکیا و ئێران: (رژێمی تورکیا بۆ ئەوەی نەتەوەی کوردی شۆڕشگێڕ لەناو ببا، پەنای بردە بەر ئێران و لەگەڵی پێك هاتەوە. بەپێی پەیمانی تورکیا–ئێران، دەبێ ئێران هەردوو زنجیرە چیای ئاراراتی گەورە و ئاراراتی گچکە، بۆ رژێمی تورکیا بەجێ بێڵێ). (تورکیا کە دەستەلاّتی ستراتیجی لە دژی کوردان دابین کرد. ئەوجا خۆی رێکخستەوە). پسپۆری کارگێڕی و سەربازی لە شارەکانی رۆژهەلاّتی کورد، دامەزراند و پارێزگاری سەربازی بەناوی لێکۆڵەرەوەی گشتی بۆ رەوانە کردن. ئەو سەرکردەیەی دیاری کرابوو، بنکەی لە دیاربەکر دانا و هەوڵی دەدا پرد و رێگا دروست بکا چونکە وای دەزانی، ئەگەر ئەو کارانەی بۆ بسووڕێن، هەموو شتێکی بۆ راستە رێ دەبێ. (بۆ گواستنەوەی ئاوارە ((تورکەکانی بەلقان)) فەرمان لە ئەنقەرە وەردەگرێ). کوردەکان پەرت و بلاّودەکاتەوە و یاسای نیشتەجێ کردن (قانوونی ئیسکان) بە ئەنجومەندا تێپەڕیوە و بەپێی ئەو یاسایە (رژێم توانای هەیە ئەو کەسانەی تورك نین، بنێرتە ئەو جێگایەی کە سەرژمێری تورکی تێدا زۆرترە). (بەلاّم ئەم جۆرە پلان و تەگبیرە سەری نەگرت، چونکە ئەو

ئاوارانەی کە لە بەلقان هاتبوون، نەیانتوانی لەو دەڤەرانە بژین و زەوییەکانیان بەجیٚ هیٚشت و هەلاٚتن).

شۆڕشی سیٚیەمین: (ئەگەر ئەنقەرە ریٚگا و شویٚنیٚکی هەبوو بیٚ، ئەوا زۆر کەوتبووە دواوە). دانیشتووانی کیٚوەکانی دەرسیم لە شۆڕش دان. (لە ساڵی (١٩٣٦) داین، لەشکری تورکیا بۆ ئەوەی بتوانیٚ هیٚرش بباتە سەر شۆڕشی کوردان، هیچ نەبیٚ ساڵیٚکی پیٚدەویٚ). هیٚزەکانی ئاسمانی ئامادەکراون و بنکەی سەرۆکایەتیی لەشکر، هەموو جۆرە چەکیٚك و تۆپی جەنگی لەو دەڤەرەدا کۆکردۆتەوە). (ئیٚستاکە لە ساڵی (١٩٣٧)ز داین، عیسمەت پاشا ئەو بەیاننامەی خوارەوەی لە ئەنجومەنی تورکدا خویٚندەوە).

کیٚشەی دەرسیم پاك کراوەتەوە: (بەراستی پیٚدەچیٚ کیٚشەکە چارە کرابیٚ..) (ریٚکخستنی کارگیٚڕی دەست پیٚدەکا و سەرلەنویٚ ناوی دەرسیم دەگۆڕیٚ و ناوی تونج ئیٚلی (Tunc Eli)ی لیٚدەنریٚ). (پاریٚزگاری نویٚ بۆ ئەو دەڤەرە دیاری کراوە، هەروەها لەژیٚر چاودیٚریی توندی ئیدارییدایە)..

جیٚگرەوەکانی سەید رەزا: (بۆ ئەوەی رژیٚم دەست بە چالاکی بکا و خۆی ریٚکبخاتەوە نەختیٚك ئاسایشی پیٚدەویٚ، لەو کاتەدا شۆڕشی چوارەمی کورد تەقییەوە). (جەلال بەیار ئەو بەیاننامەی خوارەوەی بۆ هیٚوربوونەوەو دامەزرانی خەڵکەکە بلاٚوکردەوە). (ئەی دانیشتووانی دەرسیم ئەگەر چەکتان فڕیٚ بدەن، ئەوا باوەشمان بۆ کردوونەتەوە و لیٚبوردنمان زۆرە، دەنا تووڕەبوونمان زۆرترە. هەڵبژاردن بە دەستە خۆتانە). (ئەو بەییاننامەیە لە (٢٨) مایسی رابردوو دەرچوو بوو) برازایەکانی سەید رەزا: حوسیٚن و حەسەن خەلیل ئاغا، سەرۆکی خیٚڵی یوسوفان، فەرتیٚك ئاغا کە بە سەرۆك هەڵیانبژاردبوون سوور بوون لەسەر چالاکیی خۆیان و داوای ئازادییان دەکرد، بۆ دەستەبەرکردنی ئەو داخوازییانەش لەسەر بەرگری کردن بەردەوام بوون). (کوردستان لە جۆشدا بوو، پیٚشمەرگە لەهەر لایەکەوە، لە عیراق و ئیٚران و جەزیرە را دەهاتن و لەشکریان رۆژ بە رۆژ بەهیٚزتر دەبوو). (ئایا کوردەکان: دەتوانن هەتا دوایی بەرگری بکەن و بەرسنگی هیٚزەکانی جەلال بەیار بگرن، کە بە ناوی مەشق کردنەوە رەوانەی دەڤەرەکانی

دەرسیمی کردبوون، ئەو هێزانە پێك هاتبوون:
١– هێزی ئاسمانی (فڕۆکە).
٢– هێزی خۆشبەز (سەیارە).
٣– سێ لەشکری پیادە.

شۆڕشی کورد دیسان بەروبووم نادا، بەلاّم تۆوەکەی هەر دەمێنێ. سەرکردەکانی ئەمڕۆ یەك لە دوای یەك دەکەون، بەلاّم سەرۆکی دیکە دێنە جێگایان و شۆڕشی کورد درێژە بەخۆی دەدا).. ڕۆژنامەی (ئەلقەبەس)ی عەرەبی، کە لەپێشدا لە بەرهەمەکەی پێشوومدا ناوم هێناوە، لەگەڵ ڕۆژنامەی (لا–ئوریەنت)ی فەرەنسی، گوتبوویان کوردەکان ورەیان بەرزە. دەبینین کاربەدەستانی ڕژێمی تورکیا لە ئەنقەرە ئەو هەموو لەشکرەیان بۆ سەر دەرسیم رەوانە کرد. هەروەها زاناترین ئەفسەری کردبووە فەرماندەی هێزەکانی و گەورە پیاوەکانی تورك هاتبوونە دەڤەرەکانی دەرسیم، تاوەکو لە نزیکەوە چاودێریی جەنگەکە بکەن. دەرسیمییەکان سێ سالاّن لەگەڵ ئەو هەموو هێزانەی تورکیا بەرگری و شەڕ دەکەن و یارمەتییان لە هیچ لایەکەوە بۆ نایەت. لە کۆتایی ساڵی (١٩٣٧) دا، شێخ عەبدولاّی برای شێخ سەعیدی نەمر لەگەڵ چەند جەنگاوەرێکی پەناهەندەی دیکەی کورد لە سووریا بۆ دەرسیم بەڕێ کەوتبوون. لە رێگادا لە نزیك دیاربەکر بەسەر مەکۆی تورکاندا کەوتن و هەموویان لە وێندەرێ کوژران و لەناو چوون. لە دەڤەرەکانی دەرسیم، مانۆرو مەشقەکانی سەربازیی ڕژێم بە هەموو توندییەکەوە، درێژەیان پێدراو، هۆزەکان دەست بەسەر کرابوون وەکو: کەرەبال، فەرهاد و پیلۆڤانك و بەجارێ لەناو بردرابوون و سەرۆکی هۆزەکان: محەمەد عەلی کانگوزادە و جەمشید عەلی شێر ئاغا زادە، لەسەر پردی مستەفا پاشا و لە شەقامی هۆزات درابوونە بەر رستەی تفەنگان. ژن و منداڵ و پیرو کاڵی ئەو خێلاّنەیان لە کادێنان کردبوون و ئاگریان تێبەردا بوون. هەروەها هۆزەکانی پیلڤانك و ئەباسی ژێری کە لەبنەڕەتەوە لەگەڵ ڕژێم هاوکارییان دەکرد، بە ژن و پیاو ورد و درشتەوە بە بتوونی لە نهال و گەلییەکانی ئین و ئینجیگا (Inciga Inve)یان کۆ کردبوونەوە و نەفتیان پێدا کردبوون و ئاگریان تێ بەردابوون و

بـبوونه رەژوو، شـەوێکی تورکـەکان بـە تفـەنگی خۆهـاوێژ و تۆپـان هەڵمـەتیان بـردبووه سـەر دێـی خـەچ لـە ناوەڕاسـتی هـۆزی شـێخ محەمەدان، وردو درشتیان کوشـتبوون و کەسـێك رزگـاری نەبـبوو، هـەروەها کوردەکـانی ناوەڕاسـتی هـۆزات لەگـەڵ سـەیدەکانی خەڵکی کەرەجە، لە نزیکی بنکەی پۆلیسی هۆزات، هەموویان بەتێکـڕایی دابوونه بەر تفەنگان و کوشتبوویان، تا گەیشتبووه ئەو رادەیەی چاوی پیرەکانیـان بـە قەمـە کوێـر کـردبوو و دەرهێـنابوو. خێڵە چەکدارەکان، خۆیان لە رەوەزه شاخەکان نابوو تاکو خۆیان بپارێزن، بەڵام لەبەر ئاگری تۆپان و بۆمباران کـردنی فـڕۆکان پەکیان کەوتبوو هەراسان ببوون، ئەگەرچی لە ناوچەی مەزگەرتدا خێـڵی کورەیشـان چـەکیان دانـابوو، بـەڵام ورد و درشـتیان دابوونـه بـەر قەمان و زگیـان هـەڵدڕی بـوون و لـەناویان بـردبوون. هـەزاران کیـژ و ژنـی گـەنجی کـورد، لەترسـی لەشـکری تورکـی دڕنـده خۆیـان هاویشتبووه، ناو رووبارەکانی (مونزور، فـرات، مـوراد)و خۆیـان لـە دەسـتی تورکـان رزگـار کـردبوو، رووسپێتیی خۆیان و نەتـەوەی کوردیـان پاراسـت بـوو، لەبەر هەندێ چەند رۆژان لاشە پیرۆزەکانی ئەو بەلاگێـڕه گیانلەسەردەسـتانه بەسـەر ئـاوی رووبارەکـانی کوردسـتاندا، دەچـوونه خـوارێ و کەسـیش نـەبوو، بیانگرێتەوه و بیاننێژێ. لە لایەکی دیکەشەوه، تۆپ و بۆمـبای گـازی ژەهـراویی فـڕۆکەکان، تـەم و مژێکـی زۆریـان لـە ناوچـەکاندا پەیدا کـردبوو، بەشـێوەیەکی وەهـا، کـە هیـچ زینـدەوەرێکی لـەو جێگایانە نەهێشتبوو. سـەختترین و دڵتەزێـنترین رۆژ، لـە مێـژووی دەرسـیمدا مانگـەکانی: ئەیـلوول و تشرینەکان بوون لە ساڵی (١٩٣٨) دا. ئافرەت و کچە کوردی دەرسیمی بۆ ئەوەی نەکەونـە بەردەسـتی دڕندەکانی تورکان، چین بە چین خۆیان لە هەڵدێر و رەوەزه شـاخەکان فڕێدەدایە خوارێ، یان خۆیان بە تفەنگ دەکوشت و بەرەو پیری مەرگ دەچـوون. هـەر بەوشـێوەیە هـەزاران خوشـکە کـورد، لـە پێناوی شەرەفی کورد و کوردسـتاندا، بەرووسپیاتی خۆیان لە رەوەزەکانی گەلی ئیکسور فرێدابووه خوارێ و گیـانی پاکیـان بـە خـاکی کوردسـتان سـپاردبوو. بـەم شێوەیە فەتۆی کیژم، لە تەمـەنی چـوارده سـاڵیدا، لەگـەڵ ئـەو بەچـکە شـێرانەدا خوێـنی خـۆی بەخشـییە کوردستان.

لەناو شارو دێهاتەکاندا، بەنیوەی شەو، دڕندەکانی تورك، بەچکەی کوردیان لە ماڵان دەردەهێنا، بەشێوەی جۆراو جۆر لە کۆڵیان دەکردنەوە. هەروەها سەربازە گەنجەکانی دەرسیم کە لە ساڵی (١٩٣٧)دا لەسەربازی وەرگیرابوون و هەر لە ژێر ئاڵای سەربازیدا بوون، یەك بەیەك کۆیان دەکردنەوە و دەیان دانە بەر رستەی تفەنگان. لەگەڵ ئەو کەسانەدا خدری برام، کە لە بارەگای فڕۆکەی دیار بەکر نووسەر بوو بەدەست بەسەری هێنابوویانە ناوەڕاستی دەڤەری پەرتەك و لەگەڵ برایەکانی دیکەمدا: رەزا و ئیسماعیل هەرسێکیان لەجێیەکدا کەپێی دەڵێن نیسك گوللە باران کران. هەر سێ لەشکر هێرشیان بردبووە سەر دەرسیم و تاوەکو لەکاتی شەڕکردنی دەڤەرەکە گەیشتبوونەوە یەکدی، هەر کەسێکیان دەستگیر کردبوو، یان چەکی دانابوو، ژن و پیاو، نێرو مێ، هوردو درشت لە (١ تا٧٠) ساڵی، هەر هەموویان دابووە بەر رستەی تفەنگان. زیندوو مردوو هەر هەموویان بێ سەرو شوێن بوون و زیندە بەچاڵ کرابوون، رژێم دەستی بەسەر ماڵاتی دێهاتەکاندا گرت و بەسەر لەشکران دابەش کران. سەنگایی جەنگ لە دەڤەرەکانی هۆزات، چیمیشکەزەك، ئۆڤاجك و مەزگەرد بوو، ئەو دڕندایەتی و خوێنڕژتن و کارەساتەی لەو ناوچانە کران، لە مێژووی جیهاندا لە کەم جێگادا رووی داوە.
سەرکردەی لەشکری تورك لە ئەرزروم، تۆفیق پاشای ناودێر بە دەی باوکم لە گۆڕەپانی جەنگدا رەخنەی لە کردەوەی سەربازان گرتبوو و داوای لێ کردبوون کە بەپێی رەوشی مرۆڤایەتی لەگەڵ خەڵکەکە بجووڵێنەوە. لەبەر ئەو هۆیە لە دەرسیمدا بەدەست بەسەری بردیانەوە ئەنقەرە و درابووە(دادگای سەربازی)، هەروەها نموونەیەکی دیکەی لەو بابەتە: یەکێ لە ئەفسەرەکانی ئەو لەشکرە، ناوی خەیری بوو، کە بە دووربین تەماشای کاروانی دەرسیمییان دەکا چۆن دەیاندەنە بەر ئاگری مەترە لۆزان، کە دیتبووی کۆرپەی ساوا لە باوەشی دایکیا گوللەی پێ دەکەوێ و دەکەوێتە خوارێ، ئەو وێنەیە کار لە مێشکی دەکا چونکە وای زانی بوو یەکێ لەو کۆرپانە، کۆرپەی خۆیەتی. لەبەر هەندێ هەر لەجێدا لەخۆ چوو بوو و بەربۆوەو نیشانەی (شێتایەتیی) لێ بەدیارکەوت و لە سنووری جەنگی کێشابوویانەوە. لێرەدا شێت بوونی ئەفسەرێکی تورکیا لە هێڵی جەنگدا چاکترین

نیشانەیە بۆ روون کردنەوەی دڕندایەتیی لەشکری تورك ئەو تاوانانەی سەبارەت بە نەتەوەی کورد کردوویەتی. هێزەکانی تورکیا لەبەر بەفرو سەرمای زستان نەیان دەتوانی هەڵمەت ببەنە سەر خێڵەکانی: بامەسوران، هورمەکان، شەیدان، ئیزولان، هێران، بالابان، کۆزیجان و هۆز و خێڵاتی دەڤەرەکانی: پلومەڕ، نەزمییە و ئەرزینجان. لەبەر ئەو هۆیە هێزەکانی تورکیا بڕیاریان دابوو کە پاشەکشە بکەن و تەنها لە هەر بنکەیەکدا دەستە سەربازێکی بچووك بەجێ بهێڵن. خێزانێکی زۆری کوردان، لەسەرمان و لە برسان لە شاخەکان هاتبوونە خوارێ و نزیکی شارەکان ببوونەوە، ئەوجا لەشکری تورکیا خڕی کردبوونەوە و هەموویانی بە پەت و کندڕ بەستابووەوەو دابوویانە بەر گوللەو هەموویان رشاندبوون و لە کۆڵیان کردبوونەوە. جەنگاوەری کورد بەنا ئومێدی و پەراگەندەیی لە ئەشکەفتان دامەزرابوون، شەڕی دوا هەناسەیان دەکرد. رۆژنامەی (ئیستقلال– ئەل– عەرەبی) لە ژمارەی (٣١٣٧)ی دا لە (٦/ئەیلول/١٩٣٨) دا ئەو پەیامەی لە شام بلاّوکردۆتەوە:

(**لەکێوەکانی دەرسیمدا**)..

تەرابلس: ئاژانسی عەرەبی، رادەگەیەنێ: لە کێوەکانی دەرسیمدا ئاگری شۆڕش درێژەی پێ دراوەو جار وایە دەکوژێتەوە و جاریش هەیە بلێسەی بڵند دەبێتەوە. هەژدە رۆژ لەمەوبەر چەند جەنگاوەرێکی کورد، لەناو ئەشکەفتێکدا لە لایەن لەشکری تورکەوە گەمارۆ درابوون، جەنگاوەرەکان لە دەرگەی ئەشکەفتەکەدا بەنیازی چەك دانان ئالاّی سپییان هەڵکردبوو، تورکەکان داوایان لێ کردبوون کە لە ئەشکەفتەکە بێنە دەرەوە ئیدی هەندێك لە جەنگاوەرەکان دەرچووبوون و سەرکردەکەیان کە تورکەکانی دیتبوو، فەرمانی پێ دابوون ئەوانی دیکەش لە ئەشکەفتەکە بێنە دەرەوە و لەگەڵ فەرمانی دووەمدا هەڵمەتیان بردبووە سەر تورکان و ئەوی کوژرا، کوژرا و ئەوانی دیکەش هەلاّتبوون. بەو جۆرە خۆیان لە گەمارۆدان رزگار کرد بوو. ئەوجا ئەو رووداوە وا رادەگەیەنێ: ئەگەرچی لەشکری کورد، هێزێکی وەهای نەماوە، بەلاّم جەنگاوەری کورد بە پەرت و بلاّویش بێ هەر شەڕدەکا. چونکە ئەگەر بەدیل بگیرێ ئەنجامی خۆی دەزانێ.

ئەوجا لە پاش کۆتایی هاتنی جوولانەوەی سەربازی، سەرۆکی ئەو هۆزانەی پەنایان بردبووە بەر رژێم لە دەڤەرەکانی پلومەر و کۆزیجان هەموویان رەوانەی ناوچەکانی رۆژئاوای تورکیا کران. رژێمی تورکیا بۆ ماوەی دە سالان ناوی لەو جێگایانەی گۆڕەپانی شەڕ بوون نابوو ناوچەی قەدەغە کراو، هەروەها دەوروبەری ئەو دەڤەرانەشی ناو نابوو ناوچەی جێنشین. لێرەدا لەسەر فەرمانی عەبدوڵا پاشای ئەلپ دێی مەمیکان کرابووە شار کە دەکەوێتە سەر خاڵی تێکەڵ بوونەوەی رووباری مونزور لەگەڵ رووباری پاهی لە شارۆچکەی تروشمەك و لە ناوچەی مەزگەرد. لێرەدا زۆر بنکەی پۆلیسییان دروست کرد، ئەو گوندەش بە سەنتەری تونجەلی دانراو، ناویشی لێنرا کالان. چونکە تورکەکان وایان دەزانی وشەی کالان وشەیەکی تورکییە، بەڵام کالان وشەیەکی کوردیی بەڕێ و جێیە چونکە (کال= واتە پیر) (ئان= بۆ کۆمەڵ دەگوترێ) کەواتە (کالان بە پیران) دەگوترێ و ئەوەش وشەیەکی کوردیی بە (دایك و باوکە) و تورکی نییە. لێرەدا بەدەردەکەوێ کە ئەلپ دۆغان نەیزانیوە ئەو ناوەی لە دێیەکەی ناوە، هەر کوردی بووە. لە تەشرینەکانی ساڵی (١٩٣٨) دا، پەردەیەکی رەش بەسەر مێژووی شۆڕشی دەرسیمدا کشێندرا و تێیدا نووسرابوو، دەرسیم دۆڕاندی، رژێمی تورکیا بەفێڵ و نامەردی، بەو هێزە گەورە و تفاق و کەرەستە دروستانەوە، شەڕێکی دڕندانەی لەگەڵ جوامێرەکانی کورد دەکرد. بۆمبای گازی ژەهراویی بەسەر ژن و منداڵی بێ دەستەڵاتی دەرسیمی فڕێدەدا. ئا ئاوا رژێمی تورکیا دەستی بەسەر کەلاوەی دەرسیمی دۆڕاودا گرت بەبێ رەچاوکردنی هیچ یاسایەکی مرۆڤایەتی. رژێمی تورکیا نیازی وابوو دەرسیم بکاتە تورک، بۆ ئەمەش چەند قوتابخانەیەکی لە هەندێك جێگا کردەوە تاکو منداڵی کورد بە تورکی بخوێنن و قسەکردن بە کوردی قەدەغە کراو هەر منداڵێك بەکوردی قسەی بکردبایە، چوار رۆژ لە قوتابخانەکەی دەست بەسەر دەکرا. لەو سەردەمەدا منداڵە کوردەکانیان فێردەکرد کە بڵێن باپیرە گەورەیان تورك بووە. باوکیان بەهەڵە بوونەتە کورد و پەنجەی بێگانە فێری کوردایەتییان دەکا. خەڵکی دەڤەرە دوورەدەستەکان لە هەموو پێویستییەکی ژیان بێ بەش بوون، بەتایبەتی خواردن و جل و بەرگ و جێگا.

لەسۆنگەی ئەمەوە بە برسیەتی و لەسەرمان بەکاوەخۆ بەرەو پیری مەرگ دەچوون. رژێمی تورکیا لەسەرەڕێ و دەربازەکاندا نەبێ، لە دەڤەرەکانی دەرسیمدا پردو ڕێگای نەدەکردەوە. بەهیچ جۆرێك دەستی یارمەتیی بۆ پێشکەوتنی کشت و کاڵ– ئابووری درێژ نەدەکرد لە کوردستاندا. ئیتر ئەو کەسانەی بە لوولەی تفەنگ نەدەکوژران، بەبرسێتی و شپرزەیی، بێ ڕێ و جێ، بە بەکۆمەڵ کوشتنێکی سپی لەناوی دەبردن و کۆرپەکانیان دەکردنە تورك. لەگەڵ ئەو هەموو پیلانە نامەرد و نامرۆڤایەتییانەی تورك، هێشتا دەرسیم شێوە زمانی زازایی خۆی و پیشەی خۆی لەبیر نەچۆتەوەو رژێمی کۆماری تورکیا نیازی وابوو: نەتەوەی کورد کە چەند چەرخ لەمەوپێش لەو ولاّتەدا دەژی دەر بکا، بەڕووت و قووتی و برسیەتی و پەرێشانی لە دەرسیم شار بەدەرو ئاوارەی شارەکانی رۆژئاوای تورکیای بکا. ئەو کاروانە ئاوارانەی بەزۆری لە ژن و منداڵ پێك هاتبوون هەر لەڕێگا دەتوانەوەو تاوەکو دەگەیشتنە کەنارەکانی دەریای ئیجە لە برسان وشك دەبوونەوە، ئەو ئافرەتانەی بە زیندوێتی دەمانەوە، بەکۆیلەیی بەسەر ماڵە تورکاندا بلاّو دەکرانەوە. ئەو ئاوارانەی رەوانەی رۆژئاوا کرابوون، پاش دە سالاّن، کەواتە لە ساڵی (١٩٤٨) دا هێنابوویانەوە دەرسیم، بەلاّم لەو کاتەشدا رژێم هیچ یاریدەیەکی نەدابوون. بەسەرمای زستان، بێ خواردن و جل و بەرگ، لەناو کێوەکاندا فڕێدرابوون، هەروەکو بۆ جاری دووەم ئاوارە بکرێنەوە، وابوو. لێرەدا راستترین پەیام لەبابەت کێشەی ئەو کەسانەی لە ئاوارەیی گەڕابوونەوە دەرسیم و پەرێشان بوونیان، با لەدەمی رۆژنامەنووسێکی تورك ببیستین: ئوسمان مەتە (Osman Mete)، یەکێك بوو لە نووسەرانی رۆژنامەی (کەرەتی– دوایی) (Son Posta) کە لە ئەستەنبوڵ بە زمانی تورکی دەردەچوو، لەو لێکۆڵینەوەیەی لە ساڵی (١٩٤٨) دا لە دەرسیم کردوویەتی، نووسیویە: (چوومە تونجێلی (Tunc Eli)، ئێرە دەرسیمی کۆنە، بێ کەس، بێ هەست و خوستە، لەناو دانیشتووانەکەدا گەڕام، لە کالانە تاوەکو کێوەکانی ئەرارات، قسەم لەگەڵ دانیشتووانی ئەو دەڤەرانە کرد. تێگەیشتم کە لە (تەحسیل دار و جەندرمە) زێتر فەرمانبەری رژێمیان نەدیتبوو. دێهاتەکان گەڕام، هەر گوندێك لەسەر (٥ کم٢) زەوی بنیات

نراوه، هەر ماڵێك لەسەر گردێكی گچكە دروست كراوە. نیازم وابوو لەگەڵ ئەو مرۆڤانە گفت و گۆ بكەم. بەداخەوە دەرسیم هیچ نیشانەیەكی كۆنی تێدانەماوە، چونكە تونجێلی (دەرسیمی كۆن) لە سەدەی پێنجەمیندا دەژی، ئەگەرچی لەناو سنووری توركیا –دایە، بەڵام هیچ نیشانەی سەدەی بیستەمی پێوە دیارنییە، لەبەر ئەوە زۆر دڵگیرو كزبووم و سەرم لەگەڵی سووڕا..). ناوەڕاستی تونجێلی، كالانە كە هەر پەنجا خێزانێك دەبێ و لەسەر كەناری رووباری مونزور دامەزراوە و ئەو گەرووەش هیچ جێگا و شوێنێكی پاكی تێدانییە و ساڵانە (٣) ملیۆن لیرە لە كالان بزر دەبێ. ئەوجا كە پرسیم لەبەر چ ئەو دێیە لە جێیەكی وا ناهەموار دامەزراوە..؟ وەڵامیان دامەوە: لەپاش پاكژ بوونەوەی دەرسیم لەو كارەساتەی بەسەریدا هات، نەخشەی ئاوەدان كردنەوەی ناوەڕاستی پارێزگاری دەرسیم، درایە دەست عەبدوڵا پاشا، ئەگەرچی پسپۆرەكانی ئەو كاتە پێیان گوتبوو: گەورەم لێرەدا شار دروست ناكرێ، چۆن پارەی بۆ تەرخان دەكرێ..؟ پاشا هەر لەسەر ئارەزووی خۆی پێ گیرببوو. لێرەدا خەڵكەكە مەڕو بزن بەخێو دەكا، بەتایبەتی ئافرەتان دەخولێنەوە و پیاوەكانیش بەبێ ئیش و كار روونیشتینە، زانست نەچۆتە ئەو شوێنانە، چونكە قوتابخانەیان تێدا نییە. سەرژمێرییان بۆ نەكراوە و ناوونیشان و دەفتەری نفووسیان نییە هەروەها دكتۆری تێدانییە و ناشزانن دەرمان چییە. لەنێو دێیەكاندا رێگا نییە و هەركەسێك، تەحسیلدار یان پۆلیس بە رژێم دەزانێ و لەو ناوەشدا، لەسەد هەزار كەس پتر دەژی و رژێمی خۆمان لەو نامرۆڤایەتییە بەرپرسە، چونكە ئێمە هەر شت لە دەرسیم وەردەگرین، بەڵام هیچ شتێك بە دەرسیم نابەخشین، هەروەها مافی ئێمەش نییە بەردەوام ئەو بەرپرسیار بوونە هەڵبگرین.

ئەو راستییانە بە قەڵەمی نووسەرێكی تورك بڵاوكراونەتەوە، ئەوە هەست و لێكۆڵینەوەی كوڕە توركێكە لەبارەی ئەو تاوانانەی لە لایەن كاربەدەستانی توركیاوە سەبارەت بەناوچەكانی كوردستان كراون بەو ناوەی كوردستان دەگەیەنەتە رۆژی روناكی شارستانی. ئەمەش زیندووترین نیشانەیە بۆ راوە رووت و دزی كردن و تالآنچیاتیی توركان.

دە ساڵان لەپاش کۆتایی پێهاتنی جووڵانەوەی سەربازی لە دەرسیم رژێمی تورکیا بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە کە ساڵانە سێ ملیۆن لیرە تەرخان کراوە بۆ چاککردنەوەی ناوەڕاستی شاری دەرسیم، بەڵام لەو پارەیە، لیرەیەك چییە بۆ دەرسیم خەرج نەکراوە و رووی دەرێی ئیشەکەش تەنها بۆ خۆڵ لەچاوکردنە و هیچی تر نا.

پرسیارێك لە کاربەدەستانی تورك دەکەین

ئایا لە کارەساتی کوردستاندا کێ دۆڕاندوویەتی؟

هیچ تورکێك نییە کە نەزانێ: کوردستان سنوورێکی گرنگە بۆ تورکیا، لەهەر رووداوێکی گەورەدا، جەنگاوەری کورد بەهەموو دڵەوە چوونەتە هاوکاریی تورکان. وەك لە جەنگی (٩٣) و لەشەڕی بەلقاندا. بەو دواییەش لە شەڕی فەرەنسی–ئینگلیزی کورد هاوکاریی تورکیان بەراست و دروستی کرد. لەکاتی شەڕی ناوخۆی تورکیادا، لەپێش هەموو شتێك مستەفا کەمال هانای هێنابووە بەرهۆزە کوردەکانی ناوچەی ئەرزروم. سەرکردەکانی کورد بە هەموو دڵەوە، بەڵێنیان پێ داو هاوکارییان کرد. لەم سۆنگەیەوە مستەفا کەمال توانی بناغەی رێکخستنی لەشکری نەتەوایەتیی تورکیا دابنێ، ئەوەش راستییەکی مێژووییە و هەموو تورکێکی شەریف دەیزانێ. بەرانبەر بە هەڵمەتی هێزەکانی یۆنانی و بۆ پاراستنی یەکێتیی خاکی تورکیا و بۆ دابین کردنی مافی نەتەوایەتی لەراست بێگانان، هەمیشە کوردەکان هاوکارییان لەگەڵ تورکاندا کردووە. هەروەها لە شەڕی مردن و ژینی تورکاندا هەمیشە رۆڵەی کورد بە هاواری تورکانەوە چوون و دەستیان گرتوون. هەروا لە مێژووی رووداوەکانی تورکیادا نووسراوە، کە چەند جار نوێنەرانی کورد پیلانی لەناو بردنی مستەفا کەمالیان، ئاشکرا کردووە و رێگایان نەداوە ئەنجومەنی ئەنقەرە پەرتە بکا و بچێتە قەیسەری یان سیواس.

لێرەدا پێویستە بڵێین هەر نوێنەرە کوردەکان بوون هەستی ئەنجومەنی

گـەورەی توركیـان بـەرز كـردەوەو نەیانهێشـت بڕووخـێ هەروەكو: حوسێن عەونی نوێنـەری ئـەرزروم و حەسـەن خەیـری و ئەحمـەدی دامیـزی نوێنـەرانی دەرسیم و شـاهین بـۆزان بـەگ، نوێنـەری هـۆزی بـەرازی لـە ئورفـە و لەگـەڵ نوێنـەرەكانی شـارەكانی: پـالۆ، ڤـان، بـەدلیس، دیاربەكـر، مـەلاتیا و بەسـنی. هـەر هـەموویان هـەوڵیان داوە لـە پێـناوی ئـازادیی توركیـادا. لێرەشـدا بۆمان روون دەبێتەوە كە: (پێویسـتە دان بەوە بنێین كە ئەو نوێنەرە كوردانە، مافی نەتەوایەتیی نیشتمانیی كوردیـان بـەلاناوە لـەكاتی شـەڕی مردن و ژینی توركاندا، تەنها بۆ مافی تایبەتیی توركـان هەوڵیان داوە. لەبەر ئەوە پێویستە كۆماری توركیا ئەو برایەتییە جوانەی كـورد لـەبیر نـەكا، كـە لـە كـاتی تەنگانـەدا ئـەو هـەموو چاكەیان لەگەڵ توركاندا كـردووە. ئایـا كۆمـاری توركیـا چـۆن چـاكەی نەتەوەی كورد پڕدەكاتەوە..؟ ئەو پرسـیارەش بەجێ دێڵین و با مێژووی نزیك وەڵامی بداتەوە! راست و پاكیی كورد بەفێڵـبازی و بـە كۆمـەڵ كوشـتن و ئاوارەكـردن وەڵام درایەوە! لەباتی گچكەترین مـافی نیشـتمانی بـۆ كـوردان دابـین بكـرێ و ئاگـر و ئاسـن و كوشتن و تێهەڵدان و دەربەدەری بۆ رەچاو كرا، داخوا كۆماری توركیا ئەو تاوانانەی بەرانبەر بە كوردان بـەرەوا دیـتووە..؟ داخـوا ئـەو لكـەدارەی توركیا لەسەری راوەستاوە هەر بەخۆی نەیبڕییەوە..؟ ئایا براكوژی بە كۆمەڵ لەسەر خەزێنەی توركیا بەچەند ملیۆن لیرە وەسـتاوە.؟ بێگومـان ئـەو بـارە گـرانە دەكەوێـتە سەرشـانی جووتیـاری توركیـا، چـونكە ئابووریی كوردی، كاریتەی پشتی ئابووریی توركییە. رژێمی توركیا، ساڵی بایی چەند ملیۆن پارە، مەڕ و بزن و چێل و گا و وڵاخی بۆ وڵاتانی دەرەوە لەگەڵ خـوری و مـوو و پێسـتە و رۆنـی بـۆ یۆنـان و سـووریە و فەلەستین رەوانە دەكرد. هـەروەها دارو رەژوو و شـتی دیكەشـی بـۆ شـارەكانی رۆژئـاوای توركیـا رەوانـە دەكـرد. ئیـتر چـی بـڵێم سـاڵانە لە كوردستاندا: بارای (١٥٠٠) مێگەل مەڕ بەس بۆ سـووریە و فەلەسـتین رەوانە دەكرا. ئەگەر هەر مێگەلە مەڕێك (٥٠٠) سەر مەڕ بوو بـێ، دەكاتە یەك ملیۆن سەر رەوانەی دەرەوەی وڵات دەكرا، بەڵام ئێستاكە تەنها (١٠٠) مێگەل مەڕ رەوانە دەكرێ، ئەوەش زەرەرێكی گەورەیە بۆ ئابووریی وڵات.

کێشەی کۆمەڵایەتی و مەعنەوی

ئەو تاوان و بێ ڕێزییەی لەراست نەتەوەی کورد کراوە و ئەو کارەساتەی بەسەر نیشتمانی کورددا هاتووە، برینێکی وەهای خستۆتە دەروونی هەر بەچکە کوردێکەوە، کە بە گۆترە بنی نایە و سارێژ نابێتەوە.

ئەوڕۆ سبەینێ یان لە داهاتوو، ڕۆژێك دێ رۆڵەی کوردی بە شەرەف، لەو ڕۆژە رەشەی بەسەر نەتەوەکەیدا چەسپاوە، بکۆڵێتەوە و تۆڵەشی وەربگرێتەوە.

نیشتمانی کوردستان سەردەمێك زۆر جوان بوو، ئێستاش بۆتە کەلاوە و هێلانەی کوندە بەبۆ. ئەوانەی تێیدا دەژین، سبەینێ، یان لە داهاتوودا، کە لێی ورد دەبنەوە، لەدەنکە خۆڵێکی خاکی باپیراندا، خوێنی باپیرە گەورانی خۆیانی تێدا دەبینن، زیرەی کیژ و ژنی کورد، لەگوێیدا دەزرینگێتەوە، کە خۆیان لە هەڵدێران فرێدەدا، خۆیان دەهاویشتە ناو رووبارەکان، بۆ ئەوەی خۆیان لە دەست دوژمن بپارێزن و هەستی نەتەوەی کورد بە پاك و خاوێنی رابگرن، بەو نیازە بەرەو پیری مەرگەوە دەچوون ئەگەرچی ئەوانەی پەناهەندەن لەناو بێگانان، هەموو ڕۆژێ تنۆك تنۆك دەتوێنەوە، بەلام یادی نیشتمانی خۆیان هەر دەکەنەوە و کوردایەتی نامرێ و ڕۆژێك لە خەوێ هەڵدەستن و ولاتی باپیرانیان لە دەستی دوژمنی تاوانبار رزگار دەکەن و بەسەربەستی تێیدا دەژین و بە ئامانجی خۆیان دەگەن. ئەوجا لێرەدا پێویستە رژێمی تورکیا بزانێ: گەورەترین زەرەر کە ئێستاکە تورکیا دەیبینێ و لە داهاتووشدا دێتەوە بەر چاوی. لەو ڕۆژەدایە، کە نەتەوەیەك نایەوێ بمرێ و پرسیاری لێ دەکا و وەلامی لێ دەخوازێ و دەکۆڵێتەوەو یەك و دووی لەگەڵ دەژمێرێ..

هیواداریيەك لەسەرکردایەتیی

کۆمەڵانی خەڵکی تورکەوە

بۆ چارەکردنی ئەو ئەنجامە ترسناکەی لە پێشدا پیشانم دا، لە درێژەپێدانی ئەو ڕۆژە رەشەی لەپێشدایە، لەدەست پێشرەوەکانی کۆمەڵانی خەڵکی تورکدایە. ئەگەر نەتەوەی کوردیش، مافی نیشتیمانیی بۆ دابین بکرێ، ئەوا پەردەی لە بیرکردن بەسەر تاوانەکانی تورکیا دادەدرێ و دادەپۆشرێ، هەروەها ڕێزی

شارستانیەتی و مرۆڤایەتیی لێ دەگیرێ. ئەوە تاکە رێگایە بۆ خۆشی و ئازادیی هەردوو لایان.

هەر کەسێکی تورك ئەو راستییە بزانێ، پێویستە رێز لە هەستی نیشتمانیی کورد بگرێ و ئەوەش بۆ هەردوو لایان، کورد و تورك، سوودی دەبێ. بەپێچەوانەوە، کوردستان تێدەکۆشێ و شەڕیش دەکا بۆ بەدیهێنانی ئازادی و سەربەخۆیی. چونکە کوردستان وەکو ئەو وڵاتانەی ئیمپراتۆریای عوسمانییان لێ پێکهاتبوو:

بولگاریا، یۆنان، ئەرناووت، سربیا، رۆمانیا، وڵاتانی عەرەبی بەچ رێگایەکی مێژوییدا رۆیشتن، تاوەکو گەیشتنە ئامانجی خۆیان، کوردستانیش هەر بەو رێگایەدا دەڕواو دەشگاتە ئامانجی خۆی. ئەو کاتە کوردستان دەبێتە دراوسێی نەتەوەیەکی دوژمن نەك دۆست. ئێمە ئەو ئەنجامەمان ناوێ، بەڵکو دەمانەوێ بەشێوەی کۆنفدراڵی بێ و رێکخراوێکی یەکگرتووی نەتەوەکانی رۆژهەڵاتی نزیك بێ.

ئیتر ئەوە ئارەزووی ئێمەیە کە سوودی تورکیشی تیایە، چونکە لەداهاتوودا ناکەوێتە دەستی بێگانە.

پێش ئەوەی تورکەکان، لە ئەنەدۆڵ پەرتە بکەن، لە وڵاتی کورد و ئەرمەن و عەرەبدا دەژیان و ئەو نەتەوانەش دەیانپاراستن و ئەوڕۆکەش، سەرژمێری تورکان لە رۆژهەڵاتی نزیکدا لەسەر ژمێری کورد و عەرەب زۆر کەمترە.

وڵاتی تورکان لە بنەڕەتەوە تورکستان بووە، چەند سەدە لەمەوپێش، هاتوونەتە ئەو ناوچانەو لە وڵاتی کوردو عەرەب و نەتەوەی دیکەدا دامەزراون و لەگەڵ ئەوانەدا ئیمپراتۆریایەکی گەورەیان، بەناوی ئیمپراتۆریای عوسمانی دامەزراند، ئەو ئیمپراتۆریەتە وردە وردە گچکە بۆوە تاوەکو سەرژمێری گەیشتە (١٦–١٨) ملیۆن، کۆماری تورکیا لە چەند نەتەوان پێکهاتووە، لەبەر ئەوەشە هەر لەژێر چاودێریی بێگانەدایە.

لە تورکیا بەناوی چالاکیی رەگەزی تورکەوە، رەگەزەکانی دیکە لەناو بردراون، بێگومان ئەگەر بەراستی لێی بکۆڵینەوە، لەو (١٨) ملیۆن کەسە، بەشێکی کەمی

لە رەگەزی تورکن، بەشە زۆرەکەی لەبارەی شێوەی فیزیۆنۆمییەوە لە رەگەزی کورد و ئەرمەنی و عەرەب و چەرکەس و لاز و رەگەزی دیکەن.

لەگەڵ ئەوەشدا کاربەدەستانی رژێمی تورکیا هیچ کاتێك رێزیان لە مافی نیشتمانیی کورد نەناوە. بەپێچەوانەوە زەفتیان کردووە، هەر کاتێك داوای مافەکانیان لێ دەکرێ بە (بیانووی پەنجەی بێگانەی تێدایە و بە پارەی بێگانان دەسووڕێ) بە ئاگرو ئاسن وەڵامی کوردان دەداتەوە. هەرچەندە هیچ کاتێك نەتەوەی کورد، یاریدەی لە هیچ دەوڵەتێك وەرنەگرتووە و نەبۆتە ماشە بەدەست هیچ بێگانەیەکەوە. ئەگەر بێت و پەرە کاغەزە نهێنییەکان کە لە دۆسیەکانی رژێمی تورکیادا، شاردراونەتەوە و لەپێش نەتەوەکانی جیهاندا بپشکنرێن:

ئەو تاوانانەی کە تورکیا سەبارەت بە کورد کردوونیەتی دەردەکەوێ. هەر چەندە لەراست نەتەوەی کورد تاوان کراوە و خوێن رشتراوە، بەڵام دەوڵەتانی جیهان بە گەورە و گچکەوە هیچ یەکێکیان دەستی یارمەتییان بۆ کورد درێژ نەکردووە. ئێستا، کورد لە خەوی گرانی ساڵانی رابردووی هەستاوەتەوە و داوای مافی خۆی دەکا و هەمیشە تێدەکۆشێ و گیانی لەسەردەستە بۆ ئازادیی نیشتمانەکەی. هەر بەچکە کوردێك بەتایبەتی هەست بەوە دەکا کە مافی خۆیەتی، بەسەربەستی و ئازادی لە کوردستانێکی ئازاد و سەربەستدا بژی و ئەگەر ئەو مافانە بە دۆستانەو بەرێگای راست بە کورد بدرێنەوە ئەوا قازانجی نەتەوەی تورکی تێدایە، ئەو دەمە پێویستە ئەو تاوانانەی کراون لە بیر بکرێن و پەردەی لێبوردن بەسەر رابردوودا بپۆشن.. ئەگەر بەو جۆرە ئازادیی کوردستان دابین بکرێ، ئەوا سنووری رۆژهەڵاتی تورکیا دەپارێزێ.

(لەپێش نووسینەوەی مێژووی مرۆڤایەتی، نەتەوەی کورد لە رۆژهەڵاتی ئەنەدۆڵدا جێنشین بووە. چەندان هێرشی جیهانگیری هاتن و کوردیان پێ لەناو نەچووەو لە ناویش ناچێ) ئەو نەتەوانەی پشتیان بە کورد بەستووە، هەردەم سوودیان لێوەرگرتووە. راستترین نیشانەی مێژوویی ئەوەیە کە لە مێژووی چیرۆکەکانی (یۆنان) دا چیرۆکێ نووسراوە بەناوی گرێی گورتیەن (GORTIEN)ی کورد . لەو چیرۆکەدا: دەڵێ هەر کەسێك بتوانێ گرێی گورتیەنی کورد

بکاتـەوە، هەر ئەو کەسە دەبێتە سەرکردەی جیهان، ئەمەش وا دەگەیەنێ کە هەر کەسێك بـتوانێ دۆسـتایەتیی نەتـەوەی کـورد بـۆ خـۆی دابـین بکـا، دیارە (گرێی گورتیـەنی کـورد) کـردۆتەوە. لەبـەر ئـەم هۆیـە بـووە کـە ئەسـکەندەری گـەورە گەیشتۆتە ئەنەدۆڵ دۆستایەتیی کوردی بۆ خۆی دابین کردووە، لەسەرینی ئەمەوە توانیـبووی هەتاکو هندستان پێشڕەوی بکا. هەرچی یۆنانییەکان بوون بە چاوێکی نـزم تەماشـای دۆسـتایەتیی کوردانیـان دەکـرد، لەبـەر ئـەوە جەنگاوەرانی کورد، پاشایەتیی یۆنانیان لە ئاسیای رۆژئاوا دەرکردبوو، ئێستاکەش لە مێژووی نزیکدا:

(هـەر ئێمـەی کـورد نـین، کـە بـەدرێژایی چـەندین سـەدە سـنووری رۆژهـەڵاتی پاشایەتیی عوسمانـیمان پاراستووە..؟ بەڵام بەرانبەر ئەو هەموو خوێن بەخشینە چـیمان دیت..؟ لەناوچـوون، زمانمـان لـە بـیر دەبەنـەوە،. هەستی نیشتیمانیمان بریـندار دەکـرێ، دیـلی و ژێـر چـەپۆکی، بـە کۆمـەڵ کـوژران، دەربـەدەری، هەتا کەینێ..؟)

چەوسـانەوەی نەتەوەکـەمان و کەمایـەتی کردن بەرانبەر بەهەست و ئارەزووی نەتەوەییمان، زێتر ئێمە هان دەدا بۆ بەدیهێنانی ژیانێکی سەربەخۆیی. لەبەر ئەوە نەتەوەی کورد پەیمانی داوە کە سەربەستانە بژی و سەربەستانەش بمرێ.

پێویسـتە نەتەوەی تورك ئەوە بزانێ کە هیچ هێزێك نییە بتوانێ نەتەوەی کورد لـە داواکـردنی مـافی ئـازادیی کوردسـتان سـڵ بکاتــەوە. ئـارەزووی گڕگـرتووی کوردایەتی بە هیچ شێوەیەك ناکوژێتەوە.

ئەگـەر حکومـەتی تورکیا خۆی بەشارستانی دەزانێ و دەیەوێ چارەی کێشەی نەتـەوەی کـورد بکا: هەروەکو وڵاتە ژێر دەستەکانی بەریتانیای گەورە و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا یان وەکو کۆمارە یەکگرتووەکانی سۆڤیەتی، ئەوا دەبێ ئیدارەیەك دابمەزرێنێ، کە بتوانێ مافی رەوای کورد دەستەبەر بکا. رژێمی تورکیا گوێـی نەداوەتـە فـەرمانی راسـت و رەوا، هـەر چاوی لەوەیە، ئینگلیز و ئەمەریکا هاوکـاریی تاوانـەکانی بکـەن، بـەڵام رۆژێك دەبـێ هەبوونی نەتەوایەتیی خۆی پـێ ناپارێـزرێ و دەکەوێـتە ژێـر دەسـتەڵاتی بێگانـان. ئێمـەی کـورد، نەتەوەیـەکی ئاسـیایین، ئـەو سـەر ئەنجامـە بـۆ تورکـان چاوەڕێ ناکەین. لێرەشدا ئەمەریکا و

ئینگلتەرە لەوانەیە لە هەر کاتێکدا نیشانی بدەن کە لەناو خاکی تورکیادا کێشەیەکی کوردی هەیە ئەوەش بارێکی گرانە لەسەر شانی تورکان.

بێینە لای خۆمان:

لاوی کورد، بەچکەی کورد ئەورۆ و سبەینێ، بێ وچان و بێ پشوودان تێدەکۆشێ و شەڕ دەکا بۆ ئەوەی پاشماوەی نیشتیمانی کە لە باوکانیان بۆیان ماوەتەوە و لەگەڵ مافی نەتەوایەتی بەهەر نرخێك بێ وەرگرنەوە.

بژی کوردستان، بژی بەچکەی کورد، بژی راستی، بمرێ و بڕووخێ تاوان، خۆپەرستی، ملهوڕی و نەزانین

بانگەوازێك بۆ لاوان

ئەی رۆڵەی کورد، ئەی رۆڵەی نەتەوەی مەردی چەند سەدە خۆڕاگر لەبەرانبەر تاوانی دوژمن، گوێ بگرە لە من..! گزنگی هەتاوی مرۆڤایەتی بۆ یەکەم جار لە دەریای هیندەوە بۆ قەفقاس و کێوە بەرزەکانی رۆژهەڵاتی ئاسیای بچووك و تاوەکو شاخە بەرزەکانی ئاسیای ناوەڕاست بڵاو دەبێتەوە و لەنێوچاوانی ئەو نەتەوە سەر بەرزە دەدا کە تۆی لەنێوان ئەو باخچە بەرزانە هێناوە کە لەو کێوانەدان. تۆ رۆڵەی ئەو نەتەوەیەی کە چل سەدەیە تێدەکۆشێ و هێشتا ماندوو نەبووە لە جەنگاوەریدا. هەروەها ژیانی نەتەوەی کورد، پڕی ئێش و ئازارە و تێکۆشین لەسەر هەموومانە تاوەکو بزانین هۆی ئەو ئازارانە چییەو چارەی بۆ بدۆزینەوە.

هیچ نەتەوەیەك وەکو ئێمە شۆڕشی دوورو درێژ و بێ وچانی نەکردووە.

بە درێژایی مێژوو هیچ نەتەوەیەك دۆڕاندنی بە ئێمە نەسەلماندووە.

نێوچەوانی کورد هەروەکو لوتکەی شاخەکان هەر بە بەرزی ماوەتەوە و لە پێش هیچ داگیرکەرێك نەچەماوەتەوە. هەروەها کورد وازی لە شەڕی مردن و ژین نەهێناوە و ملی بۆ دۆڕاندن کەچ نەکردووە، نەتەوەیەکە دەیەوێ بژی و بۆ ژیانیش خۆی بە کوشتن دەدا.

ئەی بەچکەی کورد، ئەی کچە کورد پێویستە جیهان ئاگادار بێ لەو بڕیارەت.

– هەر هەبوونێك بیەوێ بژی، لەسەریەتی شەڕ بکا.

– هەر نەتەوەیەك بیەوێ لەسەر رووی زەمین، جێگایەکی هەبێ، دەبێ شەڕ بکا.
– بناغەی سروشت ئەوەیە و ناگۆڕێ.

هەبوونی کیمیاویی نەمامی و ئاژەڵی هەر ئەوەیە. جەنگ، شەڕکردن، بۆ پاراستنی هەبوونی خۆی لەسەر رووی زەمین، ئەو بناغەیە بۆ نەوەی مرۆڤایەتی بێ وچانی تره: مرۆڤ بۆ مرۆڤ، رەگەز بۆ رەگەز و نەتەوە بۆ نەتەوە.

هەریەکە بۆ ئەویدیکە، درندەیەکە، زانست و مرۆڤایەتی هێشتا نەیتوانیوە، ئەو بناغەیە بگۆڕێ. ئەمرۆکەش هەر شەڕ پێویستە بۆ ژیان، هەڵاتن و کوڵنەدان و مردن، ئێمەش نەتەوەیەکین مردنمان ناوێ، کورد پەیمانی داوەو بۆ ژیان دەژی.

بە درێژایی مێژوومان زۆر رەگەز و نەتەوە و دەوڵەت هەوڵی داوە کورد بکوژێ و لە مافی ژیانی بێ بەشی بکا، بەڵام سەرنەکەوتن. لە رۆژهەڵات و رۆژئاواوە، لە باکوورو باشوورەوە، هەڵمەتی داگیرکەران بۆ سەر کوردان، لە دامێنی شاخە بەرزەکانی کوردستان تێك شکاون. هێزی گەورە مێژووی جیهانی گۆڕیوە و هەبوونی زۆر نەتەوەی لەبن هێناوە و زۆر نەتەوەش لە مێژوو تێپەڕ بوون. بارگرانیش لەسەر شانی ئێمە هەبووە، بەڵام کورد وازی لە تێکۆشین نەهێناوە. بەرانبەر بە مێژوو سەری بەرز دەکاتەوەو دەڵێ: (من نەمردم و هەر دەژیم).

مێژووی هیچ نەتەوەیەك وەکو مێژووی ئێمە خوێناوی نەبووە. وڵاتی هیچ نەتەوەیەك وەکو وڵاتی ئێمە نەکەوتۆتە بەر شەپۆلی داگیرکەران و هیچ کەسیش وەکو ئێمە درێژەی بەجەنگ نەداوە و لەهەر کات و سەردەمێکدا هەر چەندە ناهەموار بێ و هەر کاتێك دەستی چەکی گرتبێ سەری دانەهێناوە. ئەگەر هێزی گەورە مەیدانی شەڕی خواستبێ هەردەم کوردیش بە (بەڵێ) وەڵامی داوەتەوە.

ئەوجا هەموو زانایيمان و هەبوونمان نهێنیی داخوازییەکانمان لەگەڵ ئەو وشەیەدا تێکەڵ دەبێ.

ئەی بەچکەی کورد هیوای داهاتووی رەگەزەکەم:

ئەو بەرهەمە بچووکەم! پێشکەش بە تۆ دەکەم

بەچکە کوردێکی دەرسیمی! ئاوارە و دوور لە وڵاتی خۆی و لە هەندەران، برینەکەی خوێنی لێ دەتکێ، تەشەنە بووە، ئومێدی بە بازووی تۆ هەیە لە رۆژی

تۆڵەساندندا، بۆ تۆ.. تەنها بۆ تۆ.. هاواردەکا و گوێی لێبگرە..!

هەزاران کچ و بووکی کورد، بۆ ئەوەی نامووس و شەرەفی تۆ بپارێزن و لەکەداری نەکەن لە لوتکەی بەرزی شاخەکانی کوردستاندا خۆیان هاوێشتە باوەشی مەرگ و هاواریان بۆ تۆ هێنا.

من ئەمڕۆکەش هەر بۆ ئەو کوردە دەگرییێم. لەپێش دەرگای دوژمنی نامەرددا هێشتا هەر بەدیلی دەژی. هەردەم نەتەوەکەی دەتوێتەوە، تنۆک تنۆک خوێنی لەبەر دەڕوا و شەرمەزار دەکرێ.

ئەو کەسانەی لە شاخەکانی کوردستان و لە باخچەکان کۆیان کردنەوە و لە خاکی ئەنەدۆڵی وشك و برینگ، لە برسان دەمرن، یان بە قەمان دەکوژرێن، تەنها لەبەر ئەوەیە چونکە کوردن، ئەو کەسانە بە ئومێدی گزنگی هەتاوی تۆن بۆ ئەوەی کوردستان ئاوەدان بکەنەوە.

ئەو کەسانە بۆ تۆ لە یەك وشەدا فەرمانێکی بێ وچان و راسپاردەیەکی گەورەیان هەیە!

تۆڵە..![*]

– تۆڵە: بۆ پاکژ کردنەوەی ئەو ماکەی لە ناموسی کورد هەڵسوواوە.

– تۆڵە: بۆ کپ کردنەوەی بانگەوازی سەدان هەزار کۆرپەی قەمە لێدراو.

– تۆڵە: بۆ کپ کردنەوەی ناڵینی بووك و کیژەکانمان، کە لە ئاسۆی کوردستان دەنگ دەداتەوە. لەو کاتەی فڕێیان دانە ناو رووباران و دەیان سووتاندن.

– تۆڵە بۆ بەدی هێنانی ئاواتی هەزاران بەچکە کوردی خوێنبەخش، کە لەپێش سێدارە راوەستابوون و هاواریان دەکرد بژی کوردستانێکی ئازاد و سەربەخۆ.

– تۆڵە: بۆ رزگار کردنی ولاتە وێرانکراوەکەمان (کوردستان).

[*] سۆزو کاردانەوە بەم قسانە دیارە، ئێستا سەردەم سەردەمێکی ترە دەبێت کوردو رووناکبیرانی کوردستان بە زمانێکی دیکە بدوێن، - دەزگای موکریانی.

قسەیەك

دەرسیم، لە ناوچە هەرە گرنگەکانی کوردستانە. ئەو ناوچەیە سنووری باکووری ڕۆژئاوای کوردستانی پێکهێناوە. پێویستە گەنج و خورتی ئایندەی کورد لە بارەی ئەو ناوچەیە زانیاریی جوگرافیی هەبێو سەبارەت سامانی سەر زەوی کە سروشت بەو ناوچەیەی بەخشیوە، ئاگاداربێ. بۆ زانینی چۆنیەتی ژیانی هاوڕەگەزو ڕەوشی نەتەوەکەی، بە چاکم زانی ئەو نهێنییە بنووسم.

دەرسیم، چەندە سەدە لەمەوپێش شەڕی لەگەڵ لەشکری پاشایەتی عوسمانیدا کردووە لە جیاتی کوردستان، تەبای میرنشینەکانی دیکەی کورد بەبێ پەروا بە ئازادی ژیاوە، مووچەخۆری تورك و ئێران بەهیچ جۆرێك نەیانتوانیوە پێبنێنە ئەو ناوچەیە.

سەربەخۆیی دەرسیم تاکو ساڵی (١٩٣٦)ز بەردەوام بووە، لەو مێژووە بەدواوە سێ ساڵ بێوچان لەگەڵ لەشکری بەهێزو توانای ڕژێمەکانی تورکیا، دەرسیم شەڕی بۆ پاراستنی ئازادیی خۆی کردووە.

نووسینەوەی لاپەڕەکانی شۆڕشەکانی دەرسیم و ئەو کارەساتەی بەسەریدا هاتووە بە ئەرکێکی نەتەوەیی و مرۆڤایەتیی سەرشانی خۆمم زانیوە کە بیخەمەبەر چاوی هەموو کوردێکەوە.

بە کوردی ئەو بەرهەمەم ئامادە کردووە، بەڵام وا بە تورکی بڵاودەکرێتەوە: چونکە بەچکەی کورد لێقەوماو بە زۆر زمانی خۆی لەبیر براوەتەوەو تەنها تورکی دەزانێ. ئیدی تا لاپەڕەیەکی گرنگی مێژووی نەتەوەکەی ئاگاداری بکەمەوەو ئەگەر لە نێوان ڕووداوەکانی مێژووی کوردستاندا، کارەساتەکانی دەسیمی بخەمە بەرچاو، ئەوکاتە

بچووکترین ئەرکی سەرشانی خۆم بەجێهێناوە.

ئـەو رێچـکەیەی کـردوومەتەوە ئەگـەر خوێـندەواری ناوچـەکانی کوردسـتان بیگـرنەبەرو هەریەکە رووداوەکانی مێژووی ناوچەی خۆی لە بەرگێك کۆبکاتەوەو بە یادگار بۆ ئەوەی داهاتووی کورد بەجێبهێڵدرێ، پێم وایە خزمەتێکی گەورەی مێژووی گشتیی کوردستانی کردووەو دەکرێ.

پزیشکی دروستی ئاژەڵ

محەمەد نوری دەرسیمی